

แม่บทแห่งธรรม

THE MASTER PLAN OF THE DHAMMA

PD 006

แม่บทแห่งธรรม

PD 006 : แม่บทแห่งธรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

คณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

หากนักศึกษามีข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำ กรุณาส่งมาที่

ชมรมประสานงาน DOU

ตู้ ปณ. 69 ปณจ. คลองหลวง

จ. ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0-2901-1013

โทรสาร 0-2901-1014

<http://www.dou.us>

คำนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวในโลกที่ว่าได้สอนวิธีกำจัดทุกข์ เพื่อความหลุดพ้นจากวงจรแห่งชีวิตในวัฏสงสารโดยเด็ดขาดสิ้นเชิง และยังเป็นศาสนาเดียวในโลกที่กล้ายืนยันมั่นคงว่า เมื่อบุคคลใดก็ตามปฏิบัติตามคำสอนของพระบรมศาสดาโดยพร้อมบริบูรณ์แล้ว ก็เลิสดัชนีในตนจะต้องสูญสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ บรรลุสมรรถผลนิพพานตามพระองค์ไป นี่เป็นความมหัศจรรย์ของพระพุทธศาสนาโดยแท้

คณะกรรมการประจำวิชาแม่บทแห่งธรรม PD 006 จึงได้กราบขออนุญาตพระเดช-พระคุณพระภิกษุสงฆ์คุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) นำเนื้อหาทั้งหมดในหนังสือ “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” พระสูตรที่สอนถึงวิธีกำจัดทุกข์ที่แท้จริง ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญอันเป็นแม่บทแห่งพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อมาเป็นเนื้อหาหลักในวิชานี้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้นักศึกษาได้มีคู่มือสำหรับฝึกประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์กระทั่งเข้าถึงความสุขแท้จริงได้

อย่างไรก็ตาม การจัดทำเอกสารประจำวิชา แม่บทแห่งธรรม PD 006 เป็นการร่วมกันเป็นคณะกรรมการ แม้จะมีการตรวจทานและแก้ไขมาหลายครั้ง แต่ก็เชื่อว่าอาจจะมีสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์บ้าง ทางคณะกรรมการประจำวิชาจึงหวังว่าท่านผู้รู้ หรือนักศึกษา จะได้ให้ข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนาเนื้อหาสาระให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปในอนาคต

คณะกรรมการประจำวิชาแม่บทแห่งธรรม

กันยายน พ.ศ. 2555

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(3)
สารบัญ	(4)
รายละเอียดชุดวิชา	(9)
วิธีการศึกษา	(10)
บทที่ 1 เนื้อความโดยย่อของทางสายกลาง	1
1.1 ผู้ถ่ายทอดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	6
1.2 สาระสำคัญแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	6
1.3 ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ 3 มีอาการ 12	10
1.4 ปฐมสาวกผู้มีवासนาบารมีสูงสุด	11
บทที่ 2 พระธรรมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	13
2.1 ธรรมอันลามก	16
2.1.1 กามสุขัลลิกานุโยค	17
2.1.2 อตตกิลมณานุโยค	23
2.2 มัชฌิมาปฏิปทาอันประเสริฐ	24
2.3 องค์ประกอบแห่งมรรคมงคล 8	27
2.4 ธรรมจักร ยานสู่พระนิพพาน	30
บทที่ 3 อริยสัจ 4	33
3.1 อรรถแห่งทุกขอริยสัจ	36
3.2 อรรถแห่งสมุทัยอริยสัจ	38
3.3 อรรถแห่งนิโรธอริยสัจ	40
3.4 อรรถแห่งมรรคอริยสัจ	41

3.5 สัมพันธภาพระหว่างอรรถแห่งอริยสัจ	42
บทที่ 4 ทุกขอริยสัจ	45
4.1 ชาตทุกข์	49
4.2 ชราทุกข์	52
4.3 พยาธิทุกข์	54
4.4 มรณทุกข์	55
4.5 โสภทุกข์	57
4.6 ปริเทวะทุกข์	57
4.7 ทุกขทุกข์	57
4.8 โทมนัสสทุกข์	58
4.9 อุปายาสทุกข์	58
4.10 อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข์	58
4.11 ปิเยหิวิปปโยคทุกข์	59
4.12 ยัมปิจฉังนลภติทุกข์	59
4.13 ปัญจุปาทานักขันธทุกข์	59
4.14 อุปาทานขันธทุกข์	60
บทที่ 5 ทุกขสมุทัยอริยสัจ	63
5.1 ตัณหา 3	66
5.1.1 กามตัณหาพาไปสู่อบายภูมิ	68
5.1.2 จักรวาลนี้คับแคบเกินกว่าจะบรรจุกามตัณหา	69
5.1.3 เหตุแห่งอกุศลกรรม คือกามตัณหา	70
5.1.4 ภวตัณหาและวิภวตัณหา คล้องสัตว์ให้ติดอยู่ในสังสารวัฏ	71
5.2 ต้องการหลุดพ้น ต้องดับตัณหา 3	72
5.2.1 ตัณหาเหมือนยางไม้	74

5.2.2	ตัณหาคือเครื่องจองจำอันเหนียวแน่นยิ่ง	74
5.2.3	ตัณหาเปรียบดังแมงมุม	76
5.3	ผู้มีปัญญาย่อมเห็นว่าร่างกายเป็นสิ่งปฏิญูล	77
5.3.1	รูปกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งกองทุกข์	77
5.3.2	รูปกายคือยุงฉางแห่งอกุศลธรรม	78
5.4	นวลกุตรธรรมอันประเสริฐ	78
5.5	จงสลัดกามคุณ เพื่อสู่อิสรภาพ	78
บทที่ 6	ทุกขนิโรธอริยสัจ	81
6.1	ทุกขนิโรธคือดับตัณหา	84
6.2	ดับตัณหาได้อย่างไร	86
6.3	พระอริยบุคคลนั้นมีอยู่มาก	87
6.4	พระอริยบุคคลผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย	89
6.5	มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง	90
6.5.1	กายธรรมเป็นธรรมชั้นธ	92
6.5.2	ธรรมกายคือกายตรัสรู้ธรรม	93
6.5.3	ปฐมมรรคคือประตูสู่พระนิพพาน	95
6.5.4	ความหมายของนิพพานศัพท์	96
6.6	ข้อสรุปของทุกขนิโรธอริยสัจ	96
บทที่ 7	ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ	99
7.1	มรรคมืองค์ 8	102
7.1.1	สัมมาทิฏฐิ	102
7.1.2	สัมมาสังกัปปะ	102
7.1.3	สัมมาวาจา	103
7.1.4	สัมมากัมมันตะ	103

7.1.5 สัมมาอาชีวะ	103
7.1.6 สัมมาวายามะ	104
7.1.7 สัมมาสติ	104
7.1.8 สัมมาสมาธิ	109
7.2 สมาธิ 3 ระดับ	110
7.3 มรรคมรรค 8 เกิดพร้อมกับกุศลกรรมทั้งปวง	111
7.4 ละกิเลสได้ด้วยญาณ	112
7.5 รู้เห็นไตรลักษณ์ได้ด้วยญาณ	114
7.6 ข้อสรุปของทุกชนโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ	116
บทที่ 8 มรรคมรรค 8 อันเป็นโลกียะ	121
8.1 สัมมาทิฐิ	124
8.2 สัมมาสังกัปปะ	127
8.3 สัมมาวาจา	129
8.4 สัมมากัมมันตะ	132
8.4.1 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากปาณาติบาต	132
8.4.2 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากอทินนาทาน	134
8.4.3 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากกาเมสุมิชฌาจาร	135
8.5 สัมมาอาชีวะ	136
8.6 สัมมาวายามะ	140
8.6.1 กิจประการที่ 1 ระวังมิให้อกุศลธรรมที่ยังมิได้เกิด เกิดขึ้น	141
8.6.2 กิจประการที่ 2 ละเสียซึ่งอกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว	142
8.6.3 กิจประการที่ 3 ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เคยเกิดให้เกิดขึ้น	144
8.6.4 กิจประการที่ 4 เจริญกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป	145

8.7 สัมมาสติ	146
8.8 สัมมาสมาธิ	147
บทที่ 9 ปฐมอริยสาวก	149
9.1 พระธรรมจักร	152
9.2 ผลของอัมมจักกัปปวัตตนสูตร	153
บรรณานุกรม	173

รายละเอียดชุดวิชา

1. คำอธิบายชุดวิชา

PD 006 แม่บทแห่งธรรม

เนื้อหาในรายวิชานี้ได้อธิบายถึงปฐมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในพระสูตรนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศความจริงอันสูงสุด ซึ่งเป็นคำตอบของปัญหาที่ค้ำใจมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย หากผู้ใดได้ศึกษาจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ย่อมได้ชื่อว่าเข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. วัตถุประสงค์ชุดวิชา

วิชานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญอันยิ่งยวดของการลงมือประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นหนทางเดียวที่ทำให้เกิดความเข้าใจซาบซึ้งในรสพระธรรมอย่างแท้จริงและสามารถนำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ทั่วโลก ซึ่งจะเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

3. รายชื่อบทที่สอน

บทที่ 1 เนื้อความโดยย่อของทางสายกลาง

บทที่ 2 พระธรรมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร

บทที่ 3 อริยสัจ 4

บทที่ 4 ทุกขอริยสัจ

บทที่ 5 ทุกขสมุทัยอริยสัจ

บทที่ 6 ทุกขนิโรธอริยสัจ

บทที่ 7 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

บทที่ 8 มรรคมมีงค์ 8 อันเป็นโลกียะ

บทที่ 9 ปฐมอริยสาวก

วิธีการศึกษา

1. การเตรียมตัวเพื่อการศึกษาด้วยตนเอง

ในการศึกษาแต่ละบทของชุดวิชาแม่บทแห่งธรรม นักศึกษาควรปฏิบัติดังนี้

1. ใช้เวลาศึกษาวันละ 1 ชั่วโมง และควรศึกษาให้จบบทภายใน 1-2 สัปดาห์
2. เมื่อได้ศึกษาบทเรียนเสร็จแล้ว ควรทำแบบประเมินตนเอง เพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจ และทำกิจกรรมเสริมตามที่กำหนดไว้
3. นักศึกษาควรศึกษาวิธีการและวางแผนกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมความเข้าใจควบคู่กับการศึกษาในแต่ละบทด้วย

2. การศึกษาเอกสารการสอน

ก่อนศึกษาเนื้อหาในแต่ละบท ขอให้ศึกษาแผนการสอนประจำบท ว่าในบทนั้น ๆ มีกี่ตอน มีหัวเรื่องอะไรบ้าง ศึกษาแนวคิดและวัตถุประสงค์ แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

เมื่ออ่านรายละเอียดของแต่ละเรื่องในแต่ละบทจบแล้ว ให้ปฏิบัติกิจกรรมที่กำหนดไว้ในหนังสือประกอบการศึกษา ก่อนจะศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป การปฏิบัติกิจกรรมนี้จะช่วยให้นักศึกษาสามารถประเมินผลตนเองได้ว่า นักศึกษามีความเข้าใจในสิ่งที่อ่านมากน้อยเพียงใด อันจะเป็นประโยชน์สำหรับนักศึกษาในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและมีคุณค่าต่อชีวิตอย่างแท้จริง ฉะนั้นนักศึกษาจึงควรปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างด้วยตนเองและอย่างต่อเนื่อง

3. การทำกิจกรรม

นักศึกษาควรบันทึกสาระสำคัญและทำกิจกรรมทุกอย่างที่ได้รับมอบหมาย เพราะกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับการศึกษาชุดวิชานี้ และควรทำแต่ละกิจกรรมด้วยตนเอง

4. ศึกษาผ่านบทเรียนทางการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมและสื่อเสริม

เนื่องจากการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ดาวธรรม” ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิศึกษาธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นสื่อที่มีการนำเสนอสาระความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ นักศึกษาสามารถติดตามชมรายการต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาวิชา

แม่บทแห่งธรรมและทำความเข้าใจเนื้อหาพร้อมทั้งศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อการสอนเสริมบทเรียน (ซึ่งเรียกว่า e-learning) ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้ผลิตขึ้นเพื่อประกอบการเรียนโดยตรง (นักศึกษาสามารถสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมได้ที่ ชมรมประสานงาน DOU ตามที่อยู่ที่นักศึกษาสมัครเรียน)

5. เข้าโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา

เพื่อให้ นักศึกษา มีความเข้าใจในการเรียนวิชาแม่บทแห่งธรรมมากขึ้น นักศึกษาควรติดตามรายการธรรมะซึ่งเรียกว่า โรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา อันเป็นรายการหนึ่งในการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมซึ่งมีการนำเสนอทุกวันจันทร์-เสาร์ ตั้งแต่เวลา 19.30-22.00 น. (เวลาในประเทศไทย) หรือเวลาช่วงอื่นที่มีการทบทวน ตามที่มีการแจ้งไว้ในผังรายการ

6. การสอบ

การศึกษาวិชาแม่บทแห่งธรรม จะประเมินผลการเรียนจากคะแนนในภาคทฤษฎีและแบบฝึกปฏิบัติ โดยมีคะแนนรวมทั้งสิ้น 100 คะแนน ดังนี้

ภาคทฤษฎี 70 คะแนน เป็นข้อสอบแบบปรนัย 100 ข้อ

ภาคปฏิบัติ 30 คะแนน วัดผลจากความถูกต้องและความตั้งใจในการทำแบบฝึกปฏิบัติ

บทที่ 1
เนื้อความโดยย่อ
ของทางสายกลาง

เนื้อหาบทที่ 1

เนื้อหาความโดยย่อของทางสายกลาง

- 1.1 ผู้ถ่ายทอดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- 1.2 สาระสำคัญแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- 1.3 ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ 3 มีอาการ 12
- 1.4 ปฐมสาวกผู้มีวาสนาบารมีสูงสุด

1. ทางสายกลางไม่ได้หมายถึงทางระหว่างกลางของทางสุดโต่งสองสายอะไรก็ได้ แต่หมายถึง ทางสายกลางระหว่างกามสุขัลลิกานุโยค และอิตถกิลมถานุโยค
2. ทางสายกลางไม่ได้หมายถึงอุเบกขา แต่หมายถึงข้อปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะอันได้แก่ มรรคมีองค์ 8 เป็นต้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะของกามสุขัลลิกานุโยคและอิตถกิลมถานุโยค
2. เพื่อศึกษาสาเหตุและสิ่งขัดขวางการบรรลุธรรมจากกามสุขัลลิกานุโยคและอิตถกิลมถานุโยค
3. เพื่อศึกษาภาพรวมของทางสายกลางในพระพุทธศาสนา

เนื้อความโดยย่อของทางสายกลาง

ปฐมเทศนา

ภายหลังจากที่พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ธรรม บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ ริมแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลพุกคยา ในคืนเดือนเพ็ญแห่งวิสาขปุณณมีแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข พิจารณาธรรมอยู่ ณ ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์นั้น เมื่อครบ 7 วัน จึงทรงออกจากสมาธิ แล้วเสด็จไปประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขต่อ ณ โคนไม้ชปาสนีโคธอีก 7 วัน แล้วจึงเสด็จไปประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้จิกตลอด 7 วัน ครั้นแล้วได้เสด็จไปประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้เกตกอีก 7 วัน รวมเวลาตั้งแต่วันตรัสรู้ได้ 28 วัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จย้อนกลับไปประทับนั่ง ณ โคนไม้ชปาสนีโคธอีกครั้งหนึ่ง

ขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังทรงพิจารณาพระสัทธรรมอันล้ำลึกคัมภีรภาพอยู่นั้น ท้าวสหัมบดีมหาพรหมพร้อมด้วยบริวารประมาณหนึ่งหมื่น ได้ลงจากพรหมโลกมากราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย หลังจากที่ทรงพิจารณาอุสรรพเวไนยสัตว์ด้วยพุทธจักขุญาณแล้ว ก็ทรงรับอาราธนาท้าวสหัมบดีมหาพรหม แต่ก็ทรงมีพระพุทธปริวิตกว่า ตถาคตควรจะตรัสเทศนาโปรดบุคคลใดก่อน ในที่สุดก็ทรงตัดสินใจพระทัยว่า จะเสด็จพระราชดำเนินโดยทรงพระบาท ไปตรัสเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5¹ ซึ่งพำนักอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีเป็นแห่งแรก

ปฐมเทศนา ที่ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 นี้ มีชื่อปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” การที่พระสัทธรรมเทศนาสูตรนี้ได้รับการขนานนามดังกล่าวก็เนื่องด้วยปฐมเทศนานี้ เปรียบประดุจธรรมราชรถ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารถนาจะใช้บรรทุกสรรพเวไนยสัตว์ทั้งหลายออกจากห้วงวัฏสงสารไปสู่แดนเกษม คือ พระอมตนิพพาน โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นสารถีเอง

¹ปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 ได้แก่ พระโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ

ส่วนประกอบสำคัญประการหนึ่ง ที่จะทำให้รุดลั่นไปสู่ที่หมายก็คือลัทธิ หรือที่เรียกว่า **จักร** นั่นเอง ดังนั้นลัทธิแห่งธรรมราชาจึงได้ชื่อว่า **จักรธรรม** หรือ **ธรรมจักร**

ตามธรรมดา “ลัทธิ” หรือ “จักร” ย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ ดุม กำ และ กง ส่วน “จักรธรรม” นี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุปมาเปรียบ โพธิปักขิยธรรม เป็น ดุม ปฏิจจนุปบาทธรรม เป็นกำ และอริยสัจ 4 เป็นกง

โพธิปักขิยธรรม ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคมี 37 ประการ คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิปัตถ 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8

ปฏิจจนุปบาท สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีองค์ 12 คือ

เพราะมีอวิชชา	เป็นปัจจัย	จึงมีสังขาร
เพราะมีสังขาร	เป็นปัจจัย	จึงมีวิญญาณ
เพราะมีวิญญาณ	เป็นปัจจัย	จึงมีนามรูป
เพราะมีนามรูป	เป็นปัจจัย	จึงมีสฬายตนะ
เพราะมีสฬายตนะ	เป็นปัจจัย	จึงมีผัสสะ
เพราะมีผัสสะ	เป็นปัจจัย	จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนา	เป็นปัจจัย	จึงมีตัณหา
เพราะมีตัณหา	เป็นปัจจัย	จึงมีอุปาทาน
เพราะมีอุปาทาน	เป็นปัจจัย	จึงมีภพ
เพราะมีภพ	เป็นปัจจัย	จึงมีชาติ
เพราะมีชาติ	เป็นปัจจัย	จึงมีชรา มรณะ

ตราบใดที่ ดุม กำ และกง ยังวางแยกกันอยู่ ตราบนั้น “ลัทธิ” หรือ “จักร” ย่อมไม่บังเกิดขึ้น ต่อเมื่อนายช่างผู้ชาญฉลาดนำอุปกรณ์ทั้ง 3 อย่างนั้นประกอบเข้าด้วยกันอย่างสนิทแนบแน่น “จักร” ที่แข็งแรงมั่นคง พร้อมทั้งจะนำมาใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพจึงจะบังเกิดขึ้น ข้อนี้ฉันใด ขณะที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรก็ฉันนั้น กล่าวคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ได้ตรัสเทศนาพระธรรมทั้ง 3 หมวดดังกล่าวแล้ว โดยมีความสัมพันธ์โยงกันอย่างใกล้ชิด โดยเหตุนี้ พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 จึงได้ชื่อว่า “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เป็นพระธรรมอันจะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความเจริญและไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จะหานักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ใดที่จะทรงปัญญา สามารถตรัสรู้และตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ได้เลย

จากหลักฐานอันมีปรากฏอยู่นั้นจะพบว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 เป็นปฐมแล้ว มิได้ตรัสแสดงสูตรนี้อีกเลยตลอดระยะเวลา 45 พรรษาแห่งการตรัสเทศนาเผยแผ่พระศาสนา นั้น ล้วนแต่ทรงแสดงธรรมกถาขยายความแห่งปฐมเทศนาในแต่ละหมวดโดยเอกเทศ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นที่ทราบกันทั่วไปในหมู่ นักปราชญ์ทั้งหลายว่า การตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมนี้ ถือเป็นพระประเพณีแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

1.1 ผู้ถ่ายทอดอัมมจักกัปปวัตตนสูตร

อัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเป็นพระสัทธรรมเทศนา ซึ่งพระอานนท์เถระเป็นผู้แสดงถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง โดยท่านได้ปฏิญาณว่า ท่านได้สดับมาโดยตรงเฉพาะพระพักตร์องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่พระอานนท์เถระกล่าวปฏิญาณเช่นนั้น เนื่องมาจากในวันที่ท่านได้รับคัดเลือกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำนั้น ก่อนที่ท่านจะน้อมรับหน้าที่ ท่านได้กราบทูลขอพรจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 8 ประการด้วยกัน และสำหรับพรประการสุดท้าย ท่านได้กราบทูลว่า ถ้าพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องใด ณ ที่ใดโดยท่านไม่มีโอกาสได้ฟัง ก็ขอพระพุทธองค์ได้โปรดตรัสเทศนาเรื่องนั้นซ้ำอีกครั้งหนึ่งเป็นการเฉพาะสำหรับท่าน ดังนั้นการที่พระอานนท์เถระปฏิญาณว่า ท่านได้สดับมาโดยตรงเฉพาะพระพักตร์ย่อมหมายความว่า พระพุทธองค์ตรัสเทศนาเล่าเรื่องแก่พระอานนท์เถระเป็นการเฉพาะ

1.2 สารสำคัญแห่งอัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ดังได้กล่าวแล้วว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงตั้งความปรารถนาที่จะรื้อขนสรรพเวไนยสัตว์ทั้งหลายออกจากห้วงสังสารวัฏไปสู่พระนิพพาน ด้วยเหตุนี้พระธรรมเทศนา

ทั้งปวงที่ทรงแสดงนั้น ไม่ว่าจะเป็นบทสันเพียงประโยคเดียว หรือบทยาวเพียงใดก็ตาม จึงเป็นไปเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพานทั้งสิ้น สำหรับพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร นอกจากพระพุทธองค์จะทรงชี้ทางสว่าง คือการปฏิบัติอันจะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตหรือพระนิพพานแล้ว ยังได้ทรงจำแนกให้เห็นอย่างชัดเจนถึงวิธีปฏิบัติอันหาประโยชน์มิได้ มีหน้าซ้ำยังก่อบรรพด้วยโทษมหันต์อีกด้วย การที่พระองค์ทรงสามารถยืนยันในคุณและโทษแห่งวิธีปฏิบัติเหล่านั้นได้ ก็เพราะเหตุที่ได้ทรงมีประสบการณ์ประจักษ์แจ้งถ่องแท้ ด้วยพระปัญญาของพระองค์เอง ทั้ง 3 วิธี ซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ

1. กามสุขัลลิกานุโยค
2. อตฺตกิลมณานุโยค
3. มัชฌิมาปฏิปทา

1. กามสุขัลลิกานุโยค คือ การประกอบตนแสวงหาความสุขจากเบญจกามคุณทั้ง 5 อันประกอบด้วยรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย ซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งบ้านเรือน หรือมีครอบครัว เป็นโลกิยะ เป็นกิจแห่งปุถุชน ยิ่งปล่อยใจไปจรดกับกามคุณมากเท่าใด ก็เลสตัณหาก็ยิ่งสมมากขึ้น ๆ ใจจึงยังมีดมัวลง ประดุจดวงอาทิตย์ที่ถูกเมฆหมอกบดบังฉะนั้น ที่ใดถูกครอบงำด้วยความมืด ที่นั้นย่อมหาความสว่างมิได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ดวงใจที่จดจ่ออยู่กับเบญจกามคุณก็มีอุปมาฉันนั้น คือปราศจากแสงสว่างที่จะส่องให้เห็นหนทางอันน้อมไปสู่ **มรรคญาณ**¹ แล้วเกิดปัญญารู้แจ้งใน **สัจธรรม** จนสามารถพัฒนาจิตแห่งตนให้บรรลุโลกุตระธรรมได้ในที่สุด

กามสุขัลลิกานุโยคหนึ่งเฝ้าให้สรรพสัตว์ทั้งหลายหลงอยู่ในอวิชชา (ความไม่รู้จริง) จึงต้องเสวยทุกข์เวทนาอยู่ในห้วงสังสารวัฏกันมิรู้สุดรู้สิ้นด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่า กามสุขัลลิกานุโยคนั้นเป็นธรรมอันแล้ว เป็นของปุถุชน คือบุคคลผู้หมกอยู่กับกิเลส จะมีประโยชน์สักน้อยนิดก็หาไม่ มิได้เป็นของพระอริยเจ้า บรรพชิตจึงไม่ควรเสพ คือไม่ควรประพฤติปฏิบัติเลย เพราะไม่สามารถพ้นไปจากข้าศึกคือกิเลสได้ ธรรมนี้ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยพระปัญญอันยิ่งของพระองค์เอง

2. อตฺตกิลมณานุโยค คือ การทรมานตนโดยหาประโยชน์มิได้ เป็นวิธีการปฏิบัติตนของพวกเดียรฉัตร คือนักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา โดยมุ่งหวังจะดับกิเลสแห่งตนเสีย การ

¹มรรคญาณ คือ ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์หรือกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้

ทราบมานานนั้นมีนาาประการ เช่น นอนบนกองหนาม ตากแดด ย่างไฟ ใช้ไม้เคาะหน้าแข้ง
หาบทราย อดอาหารหลาย ๆ วัน บางพวกก็บริโภคนแต่ผักตองและผลไม้ บางพวกก็บริโภคนแต่
ปลายข้าว ข้าวสาร หรือรำข้าว เป็นต้น

โดยเหตุนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่าอรรถกิลมณานุโยค เป็นการ
 ทรมาณตนโดยหาประโยชน์มิได้แม้แต่ห้อยนิต เป็นการทำลายตนเองของคนงมงาย โง่เขลาแต่
 อวดฉลาด เป็นการปฏิบัติของคนพาล ซึ่งถูกครอบงำด้วยมิจฉาทิฏฐิ จะมีความเจริญก็หาไม่ มิได้
 เป็นการประพฤติปฏิบัติของพระอริยเจ้า บรรพชิตจึงไม่ควรเสพ เพราะไม่สามารถช่วยให้หลุด
 พ้นไปจากข้าศึกคือกิเลสได้ ธรรมนี้ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่งของพระองค์

1. สัมมาทิฏฐิ	หมายถึง	ปัญญาอันเห็นชอบ
2. สัมมาสังกัปปะ	หมายถึง	ความดำริชอบ
3. สัมมาวาจา	หมายถึง	วาจาชอบ

4. สัมมากัมมันตะ	หมายถึง	การงานชอบ
5. สัมมาอาชีวะ	หมายถึง	ความเลี้ยงชีวิตชอบ
6. สัมมาวายามะ	หมายถึง	ความเพียรชอบ
7. สัมมาสติ	หมายถึง	ความระลึกชอบ
8. สัมมาสมาธิ	หมายถึง	ความตั้งจิตมั่นชอบ

มัชฌิมาปฎิปปทา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลาง 8 ประการนี้ มีชื่อเป็นภาษาบาลีว่า พระอัฐฐังคิกมรรค ซึ่งอาจจะย่อลงได้เป็นไตรสิกขา คือ **อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และ อริปัญญาสิกขา** หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา** เป็นแนวปฏิบัติอันเป็นปัจจัยให้เจ้าชายสิทธัตถะบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็น**พระสัพพัญญูพุทธเจ้า** ทรงประจักษ์แจ้งในอริยสัจ 4 อันประกอบด้วย

1. ทุกขอริยสัจ คือทุกข์อย่างแท้จริง
2. ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือเหตุให้เกิดทุกข์อย่างแท้จริง
3. ทุกขนิโรธอริยสัจ คือความดับทุกข์อย่างแท้จริง
4. ทุกขนิโรธคามินีปฎิปปทา คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์อย่างแท้จริง

มรรคมรรค 8 นี้ นอกจากจะเป็นปัจจัยให้เจ้าชายสิทธัตถะทรงบรรลุอาสวักขยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมอันเป็นเหตุให้สิ้นอาสวกิเลส กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังส่งให้พระพุทธรองค์ทรงบรรลु**พระสุปาภิเสสนิพพาน** หรือที่เรียกว่า **นิพพานเป็น** คือดับกิเลสโดยสิ้นเชิง แต่ยังทรงมีเบญจขันธ์¹เหลืออยู่และภายหลังต่อมาก็ทรงบรรลु**พระอนุปาภิเสสนิพพาน** หรือที่เรียกว่านิพพานตายในที่สุด เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วธรรมกายของพระพุทธรองค์ก็เสด็จประทับอยู่ ณ आयตน์นิพพานอันเป็นอมตะตลอดไป

โดยเหตุนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่ามรรคมรรค 8 นี้ เป็นธรรมอันอุดมล้ำเลิศยิ่ง เปรียบประดุจรัตนยานอันประเสริฐเยี่ยมยอด สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่พระนิพพานได้เที่ยงแท้ ธรรมนี้ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง

¹เบญจขันธ์ บางที่เรียกว่า ขันธ์ 5 หมวดหนึ่งของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด แบ่งออกเป็น 5 กอง คือ 1. รูปขันธ์ กองรูป 2. เวทนาขันธ์ กองเวทนา 3. สัญญาขันธ์ กองสัญญา 4. สังขารขันธ์ กองสังขาร 5. วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ

1.3 ญาณทัสสนะอันมีปรีชา 3 มีอาการ 12

ดังได้กล่าวแล้วว่า มรรคมงคล 8 เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นปัจจัยให้เจ้าชายสิทธัตถะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้แจ้งในอริยสัจ 4 ประการ เกี่ยวกับเรื่องนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าพระญาณหรือปัญญาอันรู้แจ้งในอริยสัจ 4 นั้น พระองค์ได้ทรงทบทวนถึง 3 รอบแล้วจึงกล่าวตรัสปฏิญาณว่า พระองค์ได้ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ดังนั้นญาณทัสสนะอันรู้แจ้งในอริยสัจ 4 จึงได้ชื่อว่า ญาณทัสสนะอันมีปรีชา 3 มีอาการ 12 ซึ่งได้แก่

1. **สังจญาณ** คือ ทรงมีพระญาณหยั่งรู้อริยสัจ 4 แต่ละอย่าง ๆ ตามสภาพที่เป็นจริงว่า

นี่คือทุกขอริยสัจ

นี่คือทุกขสมุทัยอริยสัจ

นี่คือทุกขนิโรธอริยสัจ

นี่คือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

2. **กิจจญาณ** คือ ทรงมีพระญาณหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในพระอริยสัจ 4 แต่ละอย่างว่า

ควรกำหนดรู้ทุกขอริยสัจ

ควรละทุกขสมุทัยอริยสัจนั้นเสีย

ควรทำให้แจ้งในทุกขนิโรธอริยสัจ

และควรปฏิบัติทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

3. **กตญาณ** คือ ทรงมีพระญาณหยั่งรู้กิจอันทรงกระทำแล้วในอริยสัจ 4 แต่ละอย่างว่า

ได้ทรงกำหนดรู้ทุกขอริยสัจแล้ว

ได้ทรงละทุกขสมุทัยอริยสัจแล้ว

ได้ทรงทำให้แจ้งแล้วในทุกขนิโรธอริยสัจ

ได้ทรงปฏิบัติทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจแล้ว

ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ 3 มีอาการ 12 นี้ อาจแสดงด้วยตารางต่อไปนี้คือ

อริยสัจญาณ	ทุกขอริยสัจ	สมุทัยอริยสัจ	นิโรธอริยสัจ	นิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ
สัจจญาณ	ทรงหยั่งรู้	ทรงหยั่งรู้	ทรงหยั่งรู้	ทรงหยั่งรู้
กิจจญาณ	เป็นสิ่งที่ควร กำหนดรู้	เป็นสิ่งที่ควรละ	เป็นสิ่งที่ควรทำ ให้แจ้ง	เป็นสิ่งที่ควรเจริญ หรือปฏิบัติ
กตญาณ	ทรงกำหนด รู้แล้ว	ทรงละแล้ว	ทรงทำให้แจ้ง แล้ว	ทรงเจริญแล้ว

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ว่า พระญาณทัสสนะ หรือ ปัญญาอันรู้เห็นในอริยสัจ 4 อันมีรอบ 3 อาการ 12 ของพระองค์นั้นหมดจดดีแล้ว จึงทรงกล้ายืนยันว่าพระองค์ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมทั้งในโลกมนุษย์ ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ หมู่สมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ อาสวกิเลสของพระองค์ไม่กลับกำเริบขึ้นอีกแล้ว พระชาตินี้เป็นที่สุด จะมีภพใหม่อีกก็หาไม่

1.4 ปฐมสาวกผู้มีวิสาขนาบารมีสูงสุด

ขณะเมื่อสิ้นกระแสพระธรรมเทศนาแห่งองค์สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าแล้ว ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากอภิสันดานะ ปราศจากมลทินคืออกุศลธรรม ได้เกิดแก่พระโกณฑัญญเถระ คือเห็นด้วยธรรมจักขุ หรือดวงตาแห่งธรรมกายว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา” หมายความว่า **สังขาร**¹ ทั้งหลายล้วนแต่เกิด-ดับทั้งสิ้น

ส่วนเหล่าภุมเทวดาทั้งหลาย (เทวดาที่อาศัยอยู่บนพื้นดินปะปนกับมนุษย์) ต่างก็

¹สังขาร คือ สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัย เป็นรูปธรรมก็ตาม นามธรรมก็ตาม ได้แก่ ชันธ์ 5 ทั้งหมด

สรรเสริญว่า พระอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ประเสริฐยิ่งนัก จะหาสิ่งใดเสมอเหมือนมิได้ อันสมณะและพราหมณ์ตลอดจนเทพยดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกล้วนไม่สามารถที่จะแสดงพระธรรมเทศนาเช่นพระองค์ได้ เสียงสรรเสริญของเหล่าเทพยดาดังสะท้อนเลื่อนลั่น ได้ยินขึ้นไปในหมู่เทพยดาชั้นต่าง ๆ สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งถึงพรหมโลกทั้งหมื่นโลกธาตุ เกิดวันไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งบังเกิดแสงสว่างอันยิ่งใหญ่สุดที่จะประมาณ

ลำดับนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้วาระจิตของพระอัญญาโกณฑัญญะ จึงทรงเปล่งพระอุทานว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ” แปลความว่า “ท่านผู้เจริญ โกณฑัญญะกำลังรู้แล้วหนอ” เพราะเหตุนี้คำว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” จึงได้เป็นชื่อของท่านพระโกณฑัญญะต่อมาในภายหลัง

อันที่จริงนั้น พระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ดำรงอยู่ในสมณเพศมาเป็นเวลานาน ย่อมเป็นผู้อุดมด้วยศีล และสมาธิ สิ่งที่ยังบกพร่องอยู่ ก็เฉพาะปัญญาอันรู้แจ้งเห็นแจ้งซึ่งหนทางพ้นทุกข์ ครั้นเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้โทษแห่งกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยคให้ พร้อมทั้งทรงประทานอรรถาธิบายถึงคุณแห่งมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง อันประกอบด้วยข้อปฏิบัติ 8 ประการนั้นแล้ว ย่อมเป็นเรื่องง่ายที่จะก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งสำหรับพระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพระโกณฑัญญะผู้ก่อปรด้วยบุญบารมีเหนือกว่าบรรพชิตผู้เป็นสหาย จึงบังเกิด **“ธรรมจักขุ”** มีดวงตาเห็นธรรม คือเห็นพระอริยสัจ 4 ด้วยดวงตาแห่งธรรมกายในตนเอง มิใช่เห็นด้วยมังสจักขุหรือตาเนื้อแห่งเบญจขันธ์ บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน อริยบุคคลอันดับแรกในบรรพพุทธศาสนา

บทที่ 2

พระธรรมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

เนื้อหาบทที่ 2

พระธรรมเทศนา อัมมจักกัปปวัตตนสูตร

2.1 ธรรมอันลามก

2.1.1 กามสุขัลลิกานุโยค

2.1.2 อตฺตกิลมถานุโยค

2.2 มัชฌิมาปฏิปทาอันประเสริฐ

2.3 องค์ประกอบแห่งมรรคมีองค์ 8

2.4 ธรรมจักร ยานสู่พระนิพพาน

1. กามสุขัลลิกานุโยคมีคุณน้อยคือเป็นทางมาเกิดเพื่อสร้างความคิดดี แต่มีโทษมาก เพราะเป็นเครื่องร้อยรัดไม่ให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ส่วนอตฺตกิลมณานุโยคมีแต่โทษเพียงอย่างเดียว เพราะการนำเวลาและร่างกายไปถล่มทลาย ทำให้ไม่สามารถสร้างความคิดดีเพื่อขจัดรากเหง้าแห่งกิเลสได้ การเดินทางสายกลางเท่านั้นที่จะสามารถขจัดกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นไป ดังนั้นทางสายกลางจึงมีคุณแต่เพียงฝ่ายเดียว

2. โปธิปักขิยธรรมทั้งปวงอันประกอบไปด้วยสติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 และโพชฌงค์ 7 ล้วนประชุมรวมกันในอริยมรรคมีองค์ 8 ดุจแม่น้ำน้อยใหญ่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร ดังนั้นเราจึงควรมีความรู้ความเข้าใจในอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อเป็นฐานในการทำความเข้าใจในหลักธรรมอื่น ๆ ในโพธิปักขิยธรรมในอนาคต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาโทษของกามสุขัลลิกานุโยคและอตฺตกิลมณานุโยค
2. เพื่อศึกษามรรคมีองค์ 8 อันเป็นหลักของทางสายกลาง

บทที่ 2

พระธรรมเทศนา อัมมจักกัปปวัตตนสูตร

บทนำ

อัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นแม่บทของการดับทุกข์อันตรัสรู้โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ว่าในยุคนี้จะมีวิธีการเพื่อแสวงหาหนทางพ้นทุกข์อย่างไรก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทดลองมาหมดทั้งสิ้นแล้ว สภาวะธรรมอันสูงสุดแต่ละอย่างที่มีก็ทรงเรียนรู้และได้บรรลุจนหมดสิ้น แม้การทรมานตนที่ยังไม่เคยมีใครสามารถพิสูจน์ว่าสามารถขจัดกิเลสได้จริง พระองค์ก็ทรงทดลองจนถึงที่สุดตามความสามารถของมนุษย์แล้ว แต่ก็ไม่สามารถขจัดกิเลสได้ พระองค์จึงต้องทรงใช้วิธีของพระองค์เองจนตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทรงแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้เป็นพระสูตรแรกหลังจากการตรัสรู้

2.1 ธรรมอันลามก

อัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ใจความที่ปรากฏในตอนต้นพระสูตร มีคำปฏิญาณของพระอานนท์เถระเจ้า ซึ่งปรากฏอยู่ในตอนต้นพระสูตรว่า

ข้าพระพุทธเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแต่เฉพาะพระพักตร์องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ณ ที่นั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเรียกปัญจวัคคีย์ทั้งห้ามาแล้วตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันลามกทั้งหลายนี้มี 2 ประการ อันบรรพชิตในบวรพุทธศาสนาจะต้องไม่ข้องเสพเป็นอันขาด ธรรมอันลามก 2 ประการนั้น คือ

1. กามสุขัลลิกานุโยค
2. อตถกิลมณานุโยค

2.1.1 กามสุขัลลิกานุโยค คือ สภาวะกำหนดยินดีในเบญจกามคุณทั้ง 5 อันประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย มีความปรารถนากามคุณอยู่เป็นนิจ มีความกระวนกระวายแสวงหากามคุณไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีหยุดหย่อน มีนิสัยชอบเกลือกกลั้ว มัวเมาอยู่ด้วยกามคุณจนเป็นสันดาน ระลึกรู้ถึงแต่จะอภิมรณขมขึ้นอยู่ด้วยกามคุณจนไม่คิดถึงหรือยินดีที่จะออกบรรพชา ความใฝ่ฝันปรารถนาจะอภิมรณแต่กามคุณนี้ **อุปมาเสมือนสุกรบ้าน** จมปลักอยู่ในกองมูลและมูล คือ อุจจาระและปัสสาวะในคอกของมันเองด้วยความชื่นชมยินดีบริโภคล้างสกปรกลามกนั้น เพราะสำคัญว่าเป็นของดีตามวิสัยสุกร

กามสุขัลลิกานุโยคนี้เป็นของชั่วช้าลามก **อาจจะเปรียบได้กับซากศพอันเน่าเหม็น** ซึ่งถูกทอดทิ้งไว้ในสุสานหรือป่าช้า หรือมิฉะนั้น เบญจกามคุณก็อาจ**เปรียบได้กับโครงกระดูกของสัตว์โลก**ที่เป็นโครงร่างถูกทิ้งไว้บนพื้นแผ่นดิน บุคคลผู้บริโภคนเบญจกามคุณนั้นเล่าก็**เปรียบเหมือนสุนัขที่ขบกัดแทะอัฐิ** หรือกระดูกอันปราศจากเนื้อหนังมังสา จะได้รับรู้สึกอึดหน้ำสำราญสักชั่วครู่ชั่วยามก็หาไม่ ลักษณะที่ยินดีปรีดาบริโภคนเบญจกามคุณนั้น**เปรียบประดุจดังความฝัน** เพราะไม่ยั่งยืน เป็นอยู่เพียงชั่วครู่ชั่วยามก็แปรปรวนเป็นอื่นหรืออันตรธานสูญสิ้นไป

อนึ่ง เบญจกามคุณนี้ยัง**อุปมาเสมือนถ่านเพลิงอันลุกโชน** บุคคลผู้ยินดีบริโภคนเบญจกามคุณนั้น **อุปมาเสมือนกำลังตกอยู่ในขุมถ่านเพลิง** มีแต่จะถึงแก่ตัวตดินสิ้นชีวิตลงไปอย่างเดียว หากยังไม่ตายก็ได้แต่สวดยทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส อุปมาข้อนี้ฉันใด **บุคคลที่มัวเมาอยู่ด้วยราคะดำณษณาก็จะเวียนตายเวียนเกิดเวียนทุกขเวทนาอยู่ในวัฏสงสารอย่างแสนสาหัส** ย่อมมีอุปไมยฉนั้น

เบญจกามคุณนี้ยังอาจ**เปรียบได้กับผลไม้มีพิษ** บุคคลที่ยินดีบริโภคนเบญจกามคุณจึงเปรียบเสมือนบุคคลที่หลงบริโภคผลไม้มีพิษเข้าไป ย่อมได้รับทุกข์ทรมานหนักหนา หรือมิฉะนั้นก็อาจถึงแก่ม้วยมรณาได้

นอกจากนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงอุปมาเบญจกามคุณว่าเป็น**เสมือนดาบกระบี่ หอก และหลาว** บุคคลผู้หลงอยู่ด้วยเบญจกามคุณนั้น เปรียบประดุจบุคคลต้องโทษประหารด้วยคมดาบ กระบี่ หอก และหลาว มีแต่จะประสบกับความเดือดร้อน ถ้าไม่ถึงแก่ชีวิตดับดินสิ้นไปทันที ก็คงจะประสบกับทุกขเวทนาอันสุดแสนจะทรมาน การที่จะได้รับผลประโยชน์สักน้อยนิดจากการบริโภคเบญจกามคุณนั้นหาไม่ได้เลย

ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงถือว่า **กามสุขัลลิกานุโยค**เป็นของชั่วช้า

ลามก เป็นของต่ำทราม **เปรียบประดุจซากอสุภ** คือซากศพ หรือไม้ที่**ประดุกองคูถ** อันเป็นอาหารโอชะของหมู่หนอนทั้งปวง

หรือมิฉะนั้น ก็**เปรียบประดุน้ำคร่ำ**อันเป็นที่เกลือกกลั้วของเหล่าสุกรทั้งปวง **กาม-สุขัลลิกานุโยค**นี้เป็นของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มิได้เป็นของบรรพชิต

หรือ**เปรียบประดูลูกข้าง** อันเป็นของเล่นสำหรับเด็กทั้งหลาย **กามสุขัลลิกานุโยค**นี้เป็นของ**ปฤชณ** คือบุคคลที่ยังหนายู่ด้วยกิเลส ปฤชณย่อมสังสมและบริโภคกามสุขัลลิกานุโยคอยู่เป็นนิจ

หรือกามสุขัลลิกานุโยคย่อม**เปรียบเสมือนปลายข้าว รำ และเกลบ** ซึ่งถูกเทไว้ในรางเพื่อเป็นอาหารสำหรับเหล่าสุกร

หรือมิฉะนั้น กามสุขัลลิกานุโยคก็**เปรียบเสมือนคูถ หรืออุจจาระ**ของคน ซึ่งสุนัขชอบเสพอยู่นั่นเอง ฯ

หรือมิฉะนั้นกามสุขัลลิกานุโยคก็**เปรียบประดุป่าช้าอันโสโครก**ไปด้วยซากอสุภ เป็นที่ชุมนุมชองเสพแห่งสุนัขและนกแร้งกาทั้งปวง

หรือมิฉะนั้น ก็**เปรียบประดुเวจกุฎี** คือส้วม ซึ่งโสโครกด้วยสิ่งปฏิกูลอันน่ารังเกียจยิ่งนัก

หรือมิฉะนั้น ก็**เปรียบเสมือนดั่งน้ำล้างอาจม และล้างหม้ออาจม**

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสเทศนาว่า กามสุขัลลิกานุโยคนี้เป็นสิ่งที่**พระอริยบุคคล**¹ มิได้พึงปรารถนาเลย อุปมาดังหญิง**จันทาล**² ซึ่งไม่มี**พราหมณ์มหาศาล**³ ผู้มีชาติตระกูลสูงคนใดปรารถนาจะนำมาเป็นภรรยา ด้วยเหตุว่ากิริยามารยาทและถ้อยคำของหญิงนี้ มิได้ทรงไว้ซึ่งคุณสมบัติแห่งอริยบุคคล หรืออุปมาว่าเธอมีกิริยามารยาทดุจสุนัขและสุกร อันเทียบมิได้กับกิริยาแห่งพระยาไกรสรราชสีห์

¹พระอริยบุคคล คือ บุคคลผู้เป็นอริยะ บุคคลผู้บรรลุนิพพาน มีพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

²จันทาล คือ ลูกที่เกิดจากพ่อแม่ต่างวรรณะ เช่น พ่อเป็นคฤหัสถ์ แม่เป็นพราหมณ์ เมื่อมีลูกออกมาเรียกจันทาล ถือว่าเป็นคนต่ำทราม ถูกเหยียดหยามที่สุดในระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์

³พราหมณ์มหาศาล คือ พราหมณ์ผู้มั่งคั่ง

อันกามสุขัลลิกานุโยคนี้จะได้อำนาจให้เกิดประโยชน์เล็กน้อยนิดก็หาไม่ได้ ตรงกันข้ามมีแต่จะนำความทุกข์และความฉิบหายมาให้ **เปรียบประดุจดั่งหนทางอันทुरกันดาร** ซึ่งมีนางยักษ์นี้หวงแหนนักหนา ผู้ที่สัญจรไปตามหนทางนั้น ย่อมจะต้องประสบความทุกข์ความเดือดร้อนตลอดถึงความตาย

หรือมิฉะนั้น กามสุขัลลิกานุโยคก็**เปรียบประดุจดั่งอสรพิษ** ซึ่งมีได้มีประโยชน์ต่อบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น

อันกามสุขัลลิกานุโยคนี้ อาจเปรียบได้กับน้ำผึ้งอันติดอยู่ ณ **คมกริช**¹ ผู้ใดเป็นคนโลภเห็นแก่กิน เข้าไปลิ้มเลียรสน้ำผึ้ง จะประสบกับความตายฉนั้น

บุคคลผู้มัวเมาหลุ่มหลงอยู่ด้วยราคะดำฤชณา ย่อม**เปรียบเสมือนบุคคลผู้หลงบริโภคน้ำมัน** ด้วยสำคัญผิดว่าเป็นผลมะม่วง ย่อมจะต้องได้รับทุกข์ทรมาน มีแต่ความตายรออยู่เบื้องหน้า จะได้รับคุณอันใดก็หาไม่ได้

นอกจากนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงมีพระพุทธดำรัสว่า บุคคลที่หลงบริโภคนกามคุณนี้ **เปรียบประดุจสัตว์ในนรกหลงเข้าไปสู่แดนนรก** อันน่าขนลุกขนพองสยองเกล้า ด้วยสำคัญผิดว่านั่นเป็นมหานคร

หรือมิฉะนั้น ก็**เปรียบประดุจบุคคลผู้ตกลงปลงใจร่วมรักสมัครสังวาสอยู่กับนางยักษ์** ด้วยสำคัญผิดว่านั่นคือสตรีงามผู้เป็นมนุษย์เหมือนกัน เช่นนี้ย่อมจะมีแต่ความเดือดร้อนรออยู่เบื้องหน้า

หรือมิฉะนั้น กามสุขัลลิกานุโยคก็**เปรียบประดุจกา** ซึ่งบินไปเกาะกินซากช้าง ซึ่งกำลังลอยไปตามน้ำ ด้วยสำคัญว่าเป็นยานขนาดใหญ่ที่ไม่มีวันจะจม เพราะความโลภเห็นแก่กิน มัวแต่เพลิดเพลिनอยู่กับการกิน จนกระทั่งซากอสุภนั้นลอยไปสู่ทะเลลึก กาจึงไม่สามารถบินเข้าฝั่งได้ ในที่สุดก็จมน้ำตายอยู่ในมหาสมุทรนั่นเอง อุปมาข้อนี้ฉันใด อันบุคคลผู้หลงยินดีบริโภคนกามคุณนี้ก็มิแต่จะต้องประสบทุกข์และภัยอันตราย ความยากลำบาก ความตายจะหาประโยชน์อันใดสักนิดก็มิได้ ก็มีอุปมาฉนั้น

สาธุชนผู้เป็น**บัณฑิต**²ทั้งหลายพึงทราบเถิดว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมี

¹ กริช (กฤช, กฤส) หมายถึง มีดสองคมรูปคดปลายแหลม เป็นของชาวมลายู

² บัณฑิต คือ ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

พุทธดำรัสเกี่ยวกับกามสุขัลลิกานุโยค โดยทรงชี้โทษของเบญจกามคุณแก่ปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 ไว้ใน**ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** โดยอเนกประการดังได้พรรณนามาแล้ว

นอกจากนี้ใน**มหาทุกขขันธสูตร**¹ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงโทษแห่งเบญจกามคุณทั้ง 5 แก่ภิกษุทั้งหลายในพระนครสาวัตถี มีอเนกประการมากกว่าในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเสียอีก ดังกระแสพระพุทธานุญาตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความยินดีในกามคุณทั้งหลายนั้นเป็นไฉน กามคุณนี้มีอยู่ 5 ประการ คือ **รูปอันพึงรู้ได้ด้วยจักขุวิญญาณ เสียงอันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญาณ กลิ่นอันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยฆานวิญญาณ รสอันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยชีวหาวิญญาน โผฏฐัพพะอันพึงรู้ได้ด้วยกายวิญญาน** รวมเป็น 5 ประการด้วยกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณทั้ง 5 ประการนี้ เป็นที่ปรารถนา ยินดีและพึงใจให้คนเราเกิดความกำหนัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ความสุขและความชื่นชมยินดีอันใดที่เกิดจากกามคุณ สุขและความยินดีนั้นได้ชื่อว่า ยินดีในกามคุณ**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามคุณทั้งหลายนั้นเป็นอย่างไร กุลบุตรบางพวกในโลกนี้เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยอาชีพต่าง ๆ กันมากมาย บางคนก็ทำไร่ไถนา บางคนก็เป็นพ่อค้านักธุรกิจ บางคนก็เลี้ยงวัวแล้วรีดนมขาย บางคนก็เป็นข้าราชการทหาร บางคนก็เป็นข้าราชการพลเรือน บางคนก็เลี้ยงช้าง บางคนก็เลี้ยงม้า เป็นต้น วิธีแห่งการเลี้ยงชีวิตของแต่ละคนนั้นต้องลำบาก ตรากตรำหนักหนา พอถึงหน้าหนาว บางคนก็อาจต้องทนหนาวเหน็บร่างกายยิ่งนัก พอถึงหน้าร้อน ก็ต้องทนทรมานกับสภาวะอากาศอันอบอ้าว ผิวกายเกรียมเพราะถูกลมและแดดแผดเผา บางครั้งก็อาจจะต้องเผชิญกับสัตว์น้อยใหญ่ เป็นต้นว่า ถูกเหือบยุงหรือแมลงอื่นใดกัดต่อย อาจจะต้องเผชิญกับอสรพิษ เช่น งูตัวเล็กตัวใหญ่เป็นจำนวนมาก บางครั้งร่างกายก็ต้องผอมแห้งลง เนื่องด้วยขาดแคลนปัจจัยบำรุงสังขารร่างกาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงชีวิตด้วยศิลปศาสตร์ หรือวิทยาการก้าวหน้าใด ๆ ก็ตาม ความยากลำบากด้วยประสพภัยตามธรรมชาติก็ตาม เหล่านี้ล้วนเป็นโทษแห่งกามคุณ กองทุกข์ที่เราได้ประจักษ์อยู่ในชีวิต ล้วนมีกามคุณเป็นเหตุ มีกามคุณเป็นโทษ เมื่อกุลบุตรเพียรพยายามประกอบอาชีพ ประกอบธุรกิจ ครั้นไม่ประสบความสำเร็จดังปรารถนา กุลบุตรเหล่านั้นย่อมโศกเศร้าเสียใจเป็นหนักหนาถึงกับพรวดพราดว่า เสียแรงทุ่มเทอุตสาหะพยายาม แต่

¹ มหาทุกขขันธสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยคุณ โทษ และการถ่ายถอน กาม รูป เวทนา

ก็ประสบความล้มเหลว มีแต่ขาดทุนขาดรอน มิได้รับประโยชน์อันใด ทั้งนี้ล้วนเป็นโทษของ
กามคุณ กองทุกข์เห็นประจักษ์ดังนี้ ก็เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ

หากว่ากุสุมบุตรคนใดมีความอุตสาหะพากเพียร ประกอบการงานอาชีพแล้วประสบ
ความสำเร็จอย่างสูง มีสมบัติมากมายมหาศาล ก็ย่อมจะรู้สึกทุกข์ทรมานสัก เพราะกังวลว่าจะ
ทำอะไรดีหนอ ท้าวพระยาจึงจะไม่นำทรัพย์สมบัติของตนไปได้ โจรทั้งหลายจึงจะไม่สามารถ
ปล้นทรัพย์สมบัติของตนไปได้ เพลิงจะไม่สามารถเผาไหม้ทรัพย์สินของตนไปได้ น้ำจะไม่พัด
พาหรือก่อความพินาศให้แก่ทรัพย์สินของตนไปได้ ศัตรูหมู่ไพร่จะไม่สามารถนำทรัพย์ของตน
ไปได้ ให้วิตกวิจารณ์เป็นทุกข์เรื่องการปกป้องรักษาทรัพย์สมบัติของตนนานัปการ

ครั้นเมื่อทรัพย์สมบัติที่ตนเพียรพยายามหามาไว้ในครอบครองแล้ว ถูกท้าวพระยานำ
ไปเสีย หรือถูกโจรลักขโมยไป ถูกไฟไหม้ ถูกน้ำพัดพาไป หรือมิฉะนั้นก็ถูกศัตรูหมู่ญาติที่มุ่ง
ร้ายยักยอกนำพาเอาไป กุสุมบุตรนั้นย่อมเศร้าโศกเสียใจ ทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ มีปริเวทนา
รำให้ต้ออกชกหัว ไม่เป็นสมประดี ออกวาทว่าทรัพย์อันใดที่เป็นของของเรา ทรัพย์นั้นหาเป็น
ของเราไม่แล้ว เรามิได้มีทรัพย์สมบัตินั้น ๆ อีกต่อไปแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์นี้
เป็นโทษของกามคุณ กองทุกข์อันเห็นประจักษ์นี้ ก็เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ มีกามคุณเป็นโทษ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในหมู่ท้าวพระยาทั้งหลายก็วิวาทกัน ในหมู่กษัตริย์ทั้งหลายก็
วิวาทกัน ในหมู่พราหมณ์ทั้งหลายก็วิวาทกัน ในหมู่คฤหบดีทั้งหลายก็วิวาทกัน มารดาก็วิวาท
กับบุตร บุตรก็วิวาทกับมารดา บิดาก็วิวาทกับบุตร บุตรก็วิวาทกับบิดา พี่วิวาทกับน้อง พี่ชาย
วิวาทกับน้องหญิง น้องหญิงวิวาทกับพี่ชาย สหายวิวาทกับสหาย ทั้งนี้ก็เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ

ชนทั้งหลายมีท้าวพระยาและพระมหากษัตริย์ เป็นต้น เมื่อทะเลาะวิวาทกันก็เพียร
พยายามประหัตประหารกันด้วยมือบ้าง ขว้างปากันด้วยก้อนดินบ้าง ทุกตีกันด้วยท่อนไม้ ฟัน
แทงกันด้วยศาสตราอาวุธบ้าง ในบรรดาหมู่วิวาททั้งหลายก็อาจจะถึงแก่ชีวิตลงบ้าง หรือไม่ก็
ประสบทุกข์แทบล้มประดาตายบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาการที่ทะเลาะวิวาทกันนี้เป็นโทษ
ของกามคุณ กองทุกข์อันเห็นประจักษ์ดังนี้ ก็เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ มีกามคุณเป็นโทษ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมีเหตุอื่นอีก เช่น ชนบางหมู่เหล่าต่างถือเอาดาบ
และโล่บ้าง แล่ธนูบ้าง ปืนไฟบ้าง ถือเกาทัณฑ์ใช้ลูกศรอาบยาพิษบ้าง สู้รบกันในยุทธภูมิ หรือ
ยิงปืนเข้าไปยังฝ่ายตรงข้ามบ้าง ฟุ่หอกเข้าไปบ้าง ฟันกันด้วยดาบบ้าง จนเกิดการล้มตายกัน
ในยุทธภูมิบ้าง บาดเจ็บสาหัสแทบล้มประดาตายบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาการที่ชน
ทั้งหลายอย่างเข้าสู่สงคราม รบพุ่งฆ่าฟันกันถึงแก่ความตาย หรือบาดเจ็บสาหัสประดาตายเช่นนี้

ล้วนเป็นโทษของกามคุณ กองทุกข์เห็นประจักษ์ดังนี้ก็เป็นโทษของกามคุณ มีกามคุณเป็นเหตุ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยังมีเหตุอื่นอีก ชนทั้งหลายที่รบพุ่งฆ่าฟันกันในยุทธภูมินั้น บางพวกก็ก่อเชิงเทินหรือกำแพงขึ้นด้วยอิฐแล้วโอบปูน บางพวกก็ฉาบเชิงเทินด้วยเปือกตมเพื่อให้ลื่นไถล ป้องกันมิให้ฝ่ายที่อยู่ด้านนอกเชิงเทินปีนขึ้นมาได้สะดวก ฝ่ายที่อยู่ด้านในเชิงเทินก็ถือศาสตราวุธเต็มอัตรา หากฝ่ายที่อยู่ด้านนอกเชิงเทินปีนขึ้นมา ก็จะถูกยิงด้วยปืนบ้าง ถูกแทงด้วยหอกบ้าง ถูกฟันด้วยดาบบ้าง ถูกชักด้วยขอบ้าง ฝ่ายที่อยู่นอกเชิงเทินถ้าปีนขึ้นมาบนเชิงเทินได้ ก็อาจจะเทศาโดคมัย¹ อันร้อนระอุลงไปในเชิงเทินบ้าง สับด้วยคราดเหล็กลากขึ้นไปตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง มนุษย์ทั้งหลายนั้นตายในที่รบก็มี บาดเจ็บแสนสาหัสทุกข์ทรมานด้วยบาดแผลแทบประดาตายก็มี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทั้งนี้เป็นโทษของกามคุณทั้งสิ้น กองทุกข์เห็นประจักษ์ดังนี้ ล้วนมีกามคุณเป็นเหตุ

ยังไม่จบเพียงเท่านี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยังมีชนบางพวกตัดช่องย่องเบาขโมยทรัพย์สินตามบ้านเรือนต่าง ๆ บางพวกก็อุกอาจบุกเข้าปล้นในเคหสถาน แล้วทำร้ายเจ้าทรัพย์ถึงแก่ชีวิต บางพวกก็แอบซุ่มคอยจีบปล้นคนเดินทาง บางพวกก็คบหาเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ชนผู้ประกอบกรรมชั่วเหล่านี้ เมื่อถูกท้าวพระยาจับได้ ก็ถูกลงโทษด้วยประการต่าง ๆ มีการเชี่ยนตีด้วยหวาย เป็นต้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษที่พรรณนามาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นโทษของกามคุณ กองทุกข์เห็นประจักษ์ดังนี้ เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายซึ่งประพฤตชั่วทางกาย คือ กายทุจริต ประพฤตชั่วทางวาจา คือ วาจาทุจริต ประพฤตชั่วทางใจ คือ มโนทุจริต เมื่อเบญจขันธ์คือร่างกายแตกดับไปแล้ว ก็ยังคงเหลืออยู่แต่จิตวิญญาณ อันนำไปเกิดในอบาย 4 ซึ่งเป็นภูมิหรือภพที่ปราศจากความเจริญ อันได้แก่ นรก เปต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษนี้ก็เป็นโทษของกามคุณ กองทุกข์อันเห็นประจักษ์เป็นไปในปรโลกดังนี้ก็เพราะมีกามคุณเป็นเหตุ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเว้นเสียซึ่งความพอใจใคร่ปรารถนากามคุณอันใดก็ดี กิริยาที่ละเสียซึ่งความกำหนดยินดีในกามคุณอันใดก็ดี ทั้งสองสิ่งนี้ได้ชื่อว่ากามนิสสรณะ อันได้แก่ **พระนิพพาน**

ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงมีพระดำรัสประทานพระธรรมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง 5 ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า กามสุขัลลิกานุโยค คือความกำหนัด

¹โดมัย คือ ชีว

ยินดีในเบญจกามคุณนั้นเป็นของชั่วช้าลามก มิได้เป็นของแห่งพระอริยเจ้า มิได้ประกอบ ด้วยประโยชน์ บุคคลผู้เป็นบรรพชิตในบวรพุทธศาสนา พึงละพึงเว้นเสีย อย่าได้ชองเสพ สมาคม อย่าได้นิยมชมชอบว่าเป็นของดี

2.1.2 อัตตกลิณณานุโยค คือ การทรมานตน เป็นลัทธิภายนอกบวรพุทธศาสนา นักบวชของลัทธินี้มีชื่อเรียกกันว่าเดียรธีย์บ้าง นิครนถ์บ้าง แท้จริงลัทธิแห่งเดียรธีย์นิครนถ์นี้มี มากมายหลายพวกหลายเหล่า บางพวกถือปฏิบัติด้วยการไม่หุงผ้าอยู่เป็นนิจ บางพวกถือ ปฏิบัติด้วยการย่นถ่ายปัสสาวะอยู่เป็นนิจ บางพวกถือปฏิบัติด้วยการถ่ายอุจจาระแล้วชำระด้วย น้ำมืออยู่เป็นนิจ บางพวกถือปฏิบัติด้วยการรับก้อนข้าวจากบ้านใดบ้านหนึ่งก็พอเพียงในแต่ละ ครั้ง บางพวกถือปฏิบัติด้วยการกินอาหารมือละคำเดียว บางพวกถือปฏิบัติด้วยการรับก้อนข้าว จากบ้านใดบ้านหนึ่งเพียงสองบ้านก็พอเพียงในแต่ละครั้ง บางพวกถือปฏิบัติด้วยการรับก้อน ข้าวจากผู้ให้ที่เป็นสตรีเพียงผู้เดียวก็เพียงพอในแต่ละครั้ง บางพวกถือบริโภคอาหารมือเดียว แล้วดไปลิบวัน บางพวกถือบริโภคอาหารหนึ่งมือแล้วดไปครึ่งเดือน บางพวกก็บริโภคแต่ ปลาข้าว บางพวกก็บริโภคแต่ข้าวแดง บางพวกบริโภคแต่ผักตองและผลไม้ บางพวกบริโภค แต่ข้าวสาร บางพวกบริโภคแต่รำ บางพวกก็หุงผ้าซึ่งทำมาจากต้นปอ บางพวกก็ปล่อยผมยาว ลงมาปิดอวัยวะร่างกายแทนเสื้อผ้า บางพวกก็หุงผ้าซึ่งทำด้วยขนสัตว์ บางพวกก็หุงผ้าซึ่งทำ ด้วยขนปีกนกเค้า บางพวกก็นอนบนกองหนาม บางพวกก็ไม่ยอมอาบน้ำชำระกาย ฯลฯ

สภาวะที่ถือลัทธิภายนอกบวรพุทธศาสนาดังได้กล่าวแล้วเรียกว่า **อัตตกลิณณานุโยค** การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรมานกายโดยหาประโยชน์อันใดมิได้เลย มีแต่จะได้รับความทุกข์ ยากลำบากในกายภาคหน้าเท่านั้น ลัทธิแห่งเดียรธีย์เปรียบประดุจน้ำอ้อยอันระคนด้วยยาพิษ ผู้ใดบริโภคแล้วผู้นั้นก็จะถึงแก่ภัยมรณะจะได้รับประโยชน์แม้เพียงน้อยนิดก็หาไม่ได้หรือมิฉะนั้น ลัทธินี้ก็เปรียบประดุจมูลหรือปัสสาวะเน่า อันกลายเป็นน้ำพิษแห่งเชื้อโรค ผู้ใดสำคัญผิดคิด ว่าเป็นยาหลงดื่มกินเข้าไป ผู้นั้นก็จะถึงแก่ความตาย ถ้าไม่ตายก็ต้องเสวยทุกข์เวทนาแทบ ประดาตาย เรื่องที่จะช่วยระงับโรคด้วยเภสัชนั้นอย่าได้หวังเลย ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ลัทธิแห่ง เดียรธีย์นิครนถ์ทั้งปวงนี้ก็มิอุปมาฉันนั้น หากคุณอันใดมิได้เลย

อันลัทธิแห่งเดียรธีย์นิครนถ์นี้ มิได้เป็นของพระอริยเจ้าแต่เป็นของคนอันธพาล บุคคล ผู้ปฏิบัติตามลัทธิมิจฉาภิภูจันนั้น เปรียบเสมือนตักแตนอันโหดเข้ากองเพลิง มีแต่จะพบความ เดือดร้อนที่รออยู่เบื้องหน้าเท่านั้น อัตตกลิณณานุโยคนี้จะหาประโยชน์สักน้อยนิดก็มิได้ จะได้ก็

แต่ความฉิบหาย เปรียบเสมือนมหาภัยยักษ์ที่ผูกเวรจองเวรติดตามพิฆาต ฆ่าผู้ประพฤติให้ถึงความตายและความฉิบหาย หรือมิฉะนั้นก็เปรียบประดุจดังบุคคลผู้หลงจับอสรพิษในที่มืด ด้วยสำคัญว่าเป็นเชือก อย่าสงสัยเลยว่าอสรพิษนั้นจะไม่ชบกัดเอา หรือมิฉะนั้นก็เปรียบประดุจดังบุคคลผู้กระโดดลงไปในเหวลึก อย่าสงสัยเลยว่ากายของเขาจะไม่แหลกละเอียดไป หรือมิฉะนั้นก็เปรียบประดุจดังบุคคลที่วิ่งโอดโอดเข้าไปในกองเพลิง อย่าได้สงสัยเลยว่าเพลิงจะไม่สังหารให้เป็นเถ้าถ่านไป อันบุคคลผู้ปรารถนาที่จะพ้นจากวัฏสงสาร แต่หลงไปปฏิบัติตามลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ก็จะได้รับแต่ความยากลำบากกายเสียเปล่า จะได้พ้นทุกข์สำเร็จตามความปรารถนาก็หาไม่ได้

แท้จริง ลัทธิแห่งเดียรถีย์นิครนถ์ภายนอกพระพุทธศาสนานี้ย่อมล่อลวงคนอันธพาลให้ลุ่มหลง เหมือนล่อศัตรูมาเป็นมิตรด้วยมธุรสวาจาพาให้ลุ่มหลง แล้วพาไปตัดศีรษะเสียในป่ารกชัฏ เพราะเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสเทศนาว่า **อรรถกถาญาณุโยคัลลัทธินอกพระพุทธศาสนา**นี้เป็นของชั่วช้าลามก มีควรที่บรรพชิตในบวรพุทธศาสนาจะพึงช้องเสพสมาคมเลย

2.2 มัชฌิมาปฏิปทาอันประเสริฐ

อันบุคคลผู้ปรารถนาจะไคร้พ้นจากวัฏสงสาร สละเพศฆราวาสออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาแล้ว พึงปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา หรือหนทางสายกลางอันประเสริฐ ซึ่งประกอบด้วยองค์ 8 ประการ หรือเรียกว่า **“มรรคมืองค์ 8”** ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ประจักษ์แจ้งด้วย**พระอนาวरणญาณ**¹อันวิเศษ มรรคมืองค์ 8 นี้เป็นเหตุให้เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 อันประกอบด้วย**ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ** มรรคมืองค์ 8 นี้เป็นเหตุปัจจัยให้รำงับกิเลส เป็นเหตุปัจจัยให้ตรัสรู้อริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้เห็นแจ้งประจักษ์ในพระนิพพานอันเป็นอมตะ

มรรคมืองค์ 8 นี้ เป็นธรรมอันอุดมล้ำเลิศประเสริฐยิ่งของพระอริยเจ้า เปรียบประดุจสมเด็จพระจักรพรรดิราชผู้ทรงไว้ซึ่งพระเดชานุภาพอันสูงส่ง เหล่าอริราชทั้งมวลย่อมสยดสยองมิอาจจะต้านทานต่อราชฤทธิ์ของพระองค์ได้ มรรคมืองค์ 8 นี้ เป็นที่ประชุมแห่งโพธิปักขิยธรรมทั้งปวง เปรียบประดุจดังมหาสมุทรอันเป็นที่ประชุมแห่งแม่น้ำทั้งปวง แม่น้ำน้อยใหญ่บรรดามีในโลกนี้ย่อมหลั่งไหลลงสู่มหาสมุทรทั้งสิ้น ฉะนั้นดีก็ **มรรคมืองค์ 8** นี้ ก็เป็นองค์

¹อนาวरणญาณ คือ พระปรีชาญาณเฉพาะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงรู้ทุกอย่างโดยตลอดทะลุปรุโปร่ง

ประชุมแห่งโพธิปักขิยธรรมทั้งปวง อันประกอบด้วย สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 และโพชฌงค์ 7 ก็ฉันนั้น

1) สติปัฏฐาน 4 การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ประกอบด้วย

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย
2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา
3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต
4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม

2) สัมมัปปธาน 4 ความเพียรชอบ 4 อย่าง ได้แก่

1. สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น
2. ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
3. ภาวนาปธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้น
4. อหุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

3) อิทธิบาท 4 คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ประกอบด้วยองค์ 4 คือ

1. ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
2. วิริยะ ความเพียร หมายถึง ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม อุตทน
3. จิตตะ ความคิด หมายถึง ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน
4. วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทดลอง หมายถึง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น ตลอดจนคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

4) อินทรีย์ 5 ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ประกอบด้วย

1. สัทธา คือ ความเชื่อ
2. วิริยะ คือ ความเพียร
3. สติ คือ ความระลึกได้
4. สมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น
5. ปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัด

อินทรีย์ 5 มีองค์ประกอบเหมือนผล 5 ที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะหมายความว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือ เป็นเจ้าในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ

5) **พละ 5** ธรรมอันเป็นกำลัง ประกอบด้วยองค์ 5 เช่นเดียวกับอินทรีย์ 5 ที่เรียกว่า พละ เพราะมีความหมายว่าเป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงซึ่งความไร้ศรัทธา เป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ พละหมวดนี้เป็นหลักปฏิบัติทางใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง

6) โพชฌงค์ 7 องค์แห่งธรรมเครื่องตรัสรู้มี 7 ประการ คือ

1. สติ มีความรู้สึกตัวเต็มที่
2. ธัมมวิจยะ มีปัญญาเข้าใจธรรม
3. วิริยะ มีความเพียรพยายาม
4. ปีติ มีความอิ่มใจ
5. ปัสสัทธิ มีความสงบใจ
6. สมาธิ มีจิตตั้งมั่น
7. อุเบกขา รู้จักปล่อยวางอารมณ์

มรรคมงคล 8 นี้ เป็นยอดมงคลพิเศษแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เปรียบประดุจดั่งแก้วมณี อันเป็นยอดเวชยันต์ปราสาทแห่งสมเด็จพระอมรินทราบหาราช หรือมิฉะนั้นก็เปรียบประดุจแก้วมณีโชติแปดเหลี่ยม อันบันดาลความสำเร็จแห่งมโนธำ อันตั้งปรารถนาในสิ่งทั้งปวง

หรือมิฉะนั้นก็เปรียบประดุจดั่งเวชยันตร์ธ ซึ่งเป็ดยานอันประเสริฐของสมเด็จพระนรินทรธิราช
มรรคมีองค์ 8 นี้ เป็ดยานอันอุดมอันสูงสุด ด้วยเหตุนี้ถ้าผู้ใดได้ปฏิบัติตาม ผู้นั้นก็จะบรรลุ
ซึ่งพระนิพพานเป็นแน่แท้

2.3 องค์ประกอบแห่งมรรคมีองค์ 8

สมเด็จพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานอธิบายว่า มรรคมีองค์ 8 ประการ
นั้น ประกอบด้วย 1. สัมมาทิฏฐิ 2. สัมมาสังกัปปะ 3. สัมมาวาจา 4. สัมมากัมมันตะ
5. สัมมาอาชีวะ 6. สัมมาวายามะ 7. สัมมาสติ 8. สัมมาสมาธิ

1. สัมมาทิฏฐิ ความหมายทางเบื่องสูงนั้น หมายถึง ปัญญาอันกล้าหาญอดเยียม มี
พระนิพพานเป็นอารมณ์ สิ้นแล้วซึ่งอวิชชา คือ **ความไม่รู้จริงในอริยสัจ และอนุสัย¹** เห็นแจ้ง
ในอริยสัจ ความหมายทางเบื่องต่ำนั้น หมายถึง กัมมัสสกตาญาณ คือปัญญาที่พิจารณาเห็น
ว่าการทำบุญต้องได้บุญ การทำบาปต้องได้บาป หรือทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว เพียงเท่านั้น
ก็นับว่าเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว

2. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง คิดชอบ เป็นต้นว่า คิดที่จะบำเพ็ญทาน รักษาศีล คิดที่
จะออกบรรพชา คิดไม่ผูกพยาบาทอาฆาตจองเวรใคร คิดที่จะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ถ้าจะ
ว่าโดยความหมายเบื่องสูงแล้ว สัมมาสังกัปปะ หมายถึงความคิดมุ่งพระนิพพานเป็นอารมณ์

3. สัมมาวาจา หมายถึง การกล่าววจีสุจริต 4 คือปราศจาก

1. มุสาวาท ได้แก่ การพูดเท็จ
2. ปิสุณาวาจา ได้แก่ การพูดส่อเสียด
3. ผรุสวาจา ได้แก่ การพูดคำหยาบ
4. สัมผัปปลาปะ ได้แก่ การพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ

¹ อนุสัย ก็เลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดาน 7 ประการ คือ 1. กามราคะ ความกำหนัดในกาม 2. ปฏิฆะ ความหงุดหงิด 3. ทิฏฐิ
ความเห็นผิด 4. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย 5. มานะ ความถือตัว 6. ภวราคะ ความกำหนัดในภพ 7. อวิชชา ความไม่รู้จริง

4. สัมมากัมมันตะ หมายถึง **กายสุจริต 3** คือการประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย 3 ประการ คือ

1. จดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับปาณาติบาต หรือการปลงชีวิต การฆ่า การประทุษร้ายกัน

2. จดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับบ่อหินนาทาน หรือการลัก การโกง การละเมิดสิทธิ ตลอดจนการทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น

3. จดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับกาเมสุมิจฉาจาร หรือการละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน เช่น ภรรยา สามี และบุตรธิดา เป็นต้น

นอกจากนี้ จะต้องไม่ช้องเสพสุราเมรัย ตลอดจนสิ่งเสพติดต่าง ๆ อีกด้วย

5. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพโดยชอบธรรมปราศจากมิจฉาชีพ และกระทำการโกหกมาयाเพื่อเลี้ยงชีพ เกี่ยวกับเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ ยังมีพระธรรมเทศนาปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอีกหลายแห่ง เป็นต้นว่า ในสามัญญผลสูตรทรงมีพระดำรัสเทศนา มีประเด็นสำคัญว่า พระภิกษุควรเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ด้วยการเป็นหมอดู เป็นนักพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นผู้ประกอบพิธีแก้บน สะเดาะเคราะห์ ทำนายฝัน เป็นต้น เพราะเรื่องเหล่านี้เป็น**ดิรัจฉานวิชา**¹ นอกจากนี้ยังทรงห้ามเรื่องการปฐยา และการประกอบอาชีพแพทย์อีกด้วย ส่วนในวินยชสูตรนั้นทรงมีพระดำรัสเทศนาห้ามพุทธบริษัทที่เป็นฆราวาส มิให้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับธุรกิจ 5 อย่าง คือ

1. การค้าขายศาสตราวุธ

2. การค้าขายมนุษย์

3. การค้าขายสัตว์

4. การค้าขายน้ำเมา

5. การค้าขายยาพิษ

¹ดิรัจฉานวิชา คือ ความรู้ที่ขวางต่อทางพระนิพพาน เช่น รู้ในการทำเสน่ห์ รู้เรื่องภูตผี รู้ในทางทำนาย เช่น หมอดู เป็นต้น เมื่อเรียนก็หลงเพลินหมกหมุ่น ทั้งทำให้ผู้อื่นลุ่มหลงมกมาย ไม่ปฏิบัติหน้าที่และประกอบการตามเหตุผล

6. สัมมาวายามะ คือ สัมมัปปธาน หรือความเพียร 4 ประการ ได้แก่

1. ความเพียรเพื่อที่จะละอกุศลธรรมที่ตนเคยกระทำ
2. ความเพียรเพื่อที่จะมิให้ออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น
3. ความเพียรบำเพ็ญกุศลธรรมที่ตนยังไม่เคยบำเพ็ญมาก่อน
4. ความเพียรบำเพ็ญกุศลธรรมที่ตนเคยบำเพ็ญให้เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

7. **สัมมาสติ** ความหมายโดยเบื้องต้น หมายถึงการบำเพ็ญสติปัฏฐาน อันได้แก่ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามสภาวะที่สิ่งนั้นเป็นอยู่ตามปกติ มี 4 ประการ คือ

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนื่อง ๆ ได้แก่ การพิจารณาเห็นกายต่าง ๆ ซึ่งซ้อนกันอยู่ภายในกายมนุษย์นี้ นับตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียด หรือกายผิวจนกระทั่งถึงกายธรรมระดับต่าง ๆ

2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นเวทนาทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ หมายถึงการเห็นสุข ทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ ของกายในกายที่ซ้อนกันอยู่ เวทนาภายนอกคือเวทนาของกายมนุษย์ เวทนาภายในคือเวทนาของกายภายในตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียดเข้าไปตามลำดับ

3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ หมายถึงการรู้ชัดถึงสภาวะจิตตลอดเวลา เช่น ถ้าจิตระคนด้วยราคะ หรือโทสะ หรือโมหะ ก็รู้ชัดว่าจิตระคนด้วยกิเลสอย่างใด หรือถ้าจิตหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่าจิตหลุดพ้น ไม่หลุดพ้นก็รู้ว่าไม่หลุดพ้น จิตภายนอกคือจิตของกายมนุษย์ ส่วนจิตภายใน คือจิตของกายภายใน นับแต่กายมนุษย์ละเอียดเป็นต้นไป

4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นธรรมภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ การพิจารณาเห็นธรรมภายนอก ได้แก่ การพิจารณาให้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ ส่วนการพิจารณาเห็นธรรมภายในนั้น หมายถึงพิจารณาให้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายภายในต่าง ๆ นับตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียดเข้าไปเรื่อย ๆ

สำหรับความหมายในเบื้องต้น สัมมาสติ หมายถึง สติที่ระลึกรู้คิดในการบุญ เป็นต้น

ว่า คิดที่จะบำเพ็ญทาน รักษาศีล ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น

8. สัมมาสมาธิ หมายถึง การเจริญอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ อุปจารสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นในที่ใดจะได้สำเร็จฉะฉาน ส่วนอัปปนาสมาธิ คือองค์สมาบัติมีปฐมฌานเป็นลำดับขั้น มีปัญจฌานเป็นลำดับสูง สำหรับความหมายในเบื้องต้น หมายถึงความตั้งใจแน่วแน่ ไม่ย่อหย่อนแห่งจิตในขณะที่บำเพ็ญทาน รักษา ศีล เจริญภาวนา สดับฟังพระธรรมเทศนา ความแน่วแน่แห่งจิตในขณะที่บำเพ็ญกุศลธรรมดังกล่าวแต่ละขณะ จัดเป็นขณิกสมาธิจึงถือเป็น สัมมาสมาธิด้วย

2.4 ธรรมจักร ยานสู่พระนิพพาน

คำว่า จักร โดยทั่วไปหมายถึง ล้อ เมื่อนำไปประสมกับคำอื่น เช่น จักรเกวียน ก็หมายถึง ล้อเกวียน จักรรถ ก็หมายถึงล้อรถ ล้อย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ กง กำ และดุม

กง หมายถึง ส่วนที่เป็นวงล้อ

กำ หมายถึง ส่วนที่เป็นซี่ล้อซึ่งเชื่อมระหว่างกงกับดุม

ดุม หมายถึง ส่วนกลางของล้อ เป็นที่รวมของกำและเป็นที่สอดเพล

ส่วนประกอบทั้งสามสิ่งคือ กง กำ และดุม หากแบ่งแยกกันอยู่ก็ยังไม่เรียกว่า วงล้อ หรือ วงจักร ต่อเมื่อนายช่างผู้ชาญฉลาดนำดุมมาเจาะ แล้วติดกำเข้ากับดุม แล้วเอากงมาสวมเข้า ตรงปลายกำ เชื่อมโยงกัน ควบคุมกันเข้าเป็นอันดีแล้ว จึงได้ชื่อว่าจักรเกวียน หรือจักรรถ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ว่า **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**นี้ประกอบด้วยองค์ 3 คือ

1. โพธิปักขิยธรรม ซึ่งอุปมาเสมือนเป็นดุม
2. ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งอุปมาเสมือนเป็นกำ
3. อริยสัจ 4 ซึ่งอุปมาเสมือนเป็นกง

จากการที่ทรงอุปมาเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดระหว่างธรรมทั้ง 3 หมวด โดยเหตุนี้จึงมีชื่อว่า **“ธรรมจักร”** ในทำนองเดียวกับจักรเกวียน หรือจักรรถ ซึ่ง

ส่วนประกอบต่างๆ มีดุม กำ และกง เป็นต้น ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน หากส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ ถูกแยกออกจากกัน ก็ไม่เรียกว่าจักรเกวียน หรือจักรรถ

ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา ถ้าตรัสแสดงเฉพาะอริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วยทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ พระธรรมเทศนานั้นก็ได้ชื่อว่าอริยสัจ 4 มิได้มีชื่อว่าอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ถ้าตรัสแสดงเฉพาะโพธิปักขิยธรรม พระธรรมเทศนานั้นก็จะได้ว่าโพธิปักขิยธรรม มิได้ชื่อว่าอัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่ถ้าเมื่อใด**พระพุทธองค์ตรัสเทศนาครบทั้ง 3 หมวด คือ โพธิปักขิยธรรม ปฏิจจนุปบาท และอริยสัจ โดยมีความสัมพันธ์ตลอดถึงกัน พระธรรมเทศนานั้นจึงได้ชื่อว่า “ธรรมจักร” หรือ “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร”**เปรียบเสมือนหนึ่งนายช่างได้ประกอบดุม กำ และกงเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกลายเป็น “จักรเกวียน” หรือ “จักรรถ” ฉะนั้น

แม้สำหรับอริยสัจที่ทรงเปรียบเสมือนเป็นกงนั้น ถ้าทรงแสดงไม่ครบทั้ง 4 หัวข้อ คือ อาจะทรงแสดงเพียง 2 หรือ 3 หัวข้อ ก็ไม่ทรงถือว่าเป็น “กง” ของธรรมจักร ต่อเมื่อได้แสดงครบบริบูรณ์ทั้ง 4 ประการ คือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจแล้ว จึงจัดเป็นกงแห่งธรรมจักรได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด การทำกงเกวียนหรือกงรถก็มีอุปมาฉันนั้น เพราะตามธรรมดานายช่างที่ทำกงเกวียนหรือกงรถแต่ละอันจะต้องใช้ไม้มะขาม 4 ชิ้นประกอบกัน ถ้ามีไม้มะขามไม่ครบ 4 อัน ย่อมไม่สามารถทำกงเกวียนหรือกงรถได้สมความปรารถนา

ส่วนปฏิจจนุปบาทธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกำแห่งธรรมจักรนั้นเล่า ทรงจัดไว้ 12 กำด้วยกัน คือ (1) อวิชชา (2) สังขาร (3) วิญญูญาณ (4) นามรูป (5) สฬายตนะ (6) ผัสสะ (7) เวทนา (8) ตัณหา (9) อุปาทาน (10) ภพ (11)ชาติ (12) ชรา มรณะ

สำหรับโพธิปักขิยธรรมซึ่งเปรียบเสมือนเป็นดุมแห่งพระธรรมจักรนั้น ทรงจัดไว้ 37 ประการด้วยกัน คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิธิบาท 4 อินทริย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมรรค 8 ธรรมทั้ง 37 ประการนี้จัดเป็นดุมแห่งธรรมจักรก็เพราะเป็นที่ประชุมแห่งปฏิจจนุปบาทธรรม อันประกอบด้วยอวิชชาและสังขาร เป็นต้น ตามธรรมดากำเกวียน และกำรถทุกซี่ย่อมประชุมลงในดุม จะหาวงล้ออันใดปราศจากดุมย่อมไม่มี ข้อนี้มีอุปมาฉันใด โพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 ก็มีอุปมาฉันนั้น

แท้จริงแล้วผู้เจริญภาวนาในขณะที่เจริญสติปัฏฐาน สัมมัปปธาน อธิธิบาท อินทริย์ พละ โพชฌงค์ และมรรคมรรค 8 อยู่ขณะนั้น ย่อมจะต้องพิจารณาสังขาร วิญญูญาณ นามรูป สฬายตนะ

ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน เป็นอารมณ์ควบคู่กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้โพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 จึงจัดเป็นдум ซึ่งเป็นที่ประชุมของกัมม อันได้แก่ ปฏิจจสมุปบาททั้งปวง

พระธรรมเทศนาอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนานั้น มีโพธิปักขิยธรรมเป็นдум มีปฏิจจสมุปบาทเป็นกัมม มีอริยสังขเป็นกง การตรัสเทศนาแต่ละครั้งย่อมมีเนื้อหาสาระเกี่ยวเนื่องกัน ขณะที่ทรงแสดงเรื่องдум ย่อมเกี่ยวเนื่องกับกัมมและกงโดยตลอด ขณะที่ทรงแสดงเรื่องกงก็กระทบถึงกัมมและдум ขณะที่ทรงแสดงเรื่องกัมมก็มีนัยเกี่ยวเนื่องครอบคลุมทั้งдумและกง จะมีนัยเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งนั้นหาไม่ได้ แต่มีอรรถหรือเนื้อความสัมพันธ์กันโดยตลอดทั้งสามส่วน ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า “ธรรมจักร”

บทที่ 3 อริยสัจ 4

เนื้อหาบทที่ 3 อริยสัจ 4

- 3.1 อรรถแห่งทุกขอริยสัจ
- 3.2 อรรถแห่งสมุทัยอริยสัจ
- 3.3 อรรถแห่งนิโรธอริยสัจ
- 3.4 อรรถแห่งมรรคอริยสัจ
- 3.5 สัมพันธภาพระหว่างอรรถแห่งอริยสัจ

1. อริยสัจ 4 คือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้วนี้ เมื่อบุคคลใดน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตามแล้วย่อมสามารถขจัดกิเลสจนกระทั่งเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ในที่สุด ซึ่งไม่สามารถพบได้ในศาสนาอื่น หรือในนักบวชนอกพระพุทธศาสนา

2. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่งว่าต้องทำความเพียร (ทำสมาธิ) เพื่อเห็นทุกข์ นั้นหมายความว่าทุกขอริยสัจหรือทุกข์อันเป็นความจริงในชั้นโลกุตระอันเป็นวิสัยของพระอริยเจ้านั้น จำเป็นต้องใช้ธรรมจักขุของพระธรรมกายในการเห็น ลักษณะของทุกขอริยสัจในหนังสือเล่มนี้เป็นการอธิบายเรื่องทุกข์ตามอรรถของฝ่ายโลกียะอันเป็นวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจได้ ส่วนสมุทัย นิโรธ และมรรคก็ทำนองเดียวกันนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ศิลปะแห่งการตรัสเทศนาอริยสัจ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ในการตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอรรถาธิบายหมวดธรรมต่าง ๆ แต่ละหมวดโดยมีเนื้อความสัมพันธ์กันโดยตลอด ไม่เฉพาะแต่อัมมจักกัปปวัตตนสูตรเท่านั้น แม้เพียงแต่การตรัสเทศนาเฉพาะอริยสัจที่จัดเป็นกถานั้น เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเทศนาทุกขอริยสัจ ก็จะมีเนื้อความกระทบถึงสมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ หรือเมื่อตรัสเทศนาสมุทัยอริยสัจ ก็จะมีเนื้อความกระทบถึงทุกขอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ ขณะเมื่อตรัสเทศนานิโรธอริยสัจ ก็มีเนื้อความกระทบถึงทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ และมรรคอริยสัจ ขณะเมื่อตรัสเทศนามรรคอริยสัจ ก็มีเนื้อความกระทบถึงทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ และนิโรธอริยสัจ สรุปได้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเทศนาอริยสัจแต่ละข้อ ๆ ย่อมมีอรรถหรือเนื้อความครบทั้ง 4 ประการ

3.1 อรรถแห่งทุกขอริยสัจ

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเทศนาทุกขอริยสัจ ก็จะมีอรรถครบ 4 ประการ คือ

1. มีอรรถว่าเบียดเบียน
2. มีอรรถว่าปัจจัยประชุมแต่ง
3. มีอรรถว่าเดือดร้อน
4. มีอรรถว่าแปรปรวน

1. ทุกข์ มีอรรถว่าเบียดเบียน นี่เป็นลักษณะแห่งทุกขอริยสัจโดยแท้ มีอยู่ 12 ประการ คือ

- 1.1 ขาติ ได้แก่ ทุกข์ประจำ อันบังเกิดแก่สัตว์ที่ถือกำเนิดอยู่ในวัฏสงสาร
- 1.2 ขรา ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้อินทรีย์ร่างกายทรุดโทรม คร่ำคร่า วิกลวิปริต

1.3 พยาธิ ได้แก่ ทุกข์อันเกิดจากความเจ็บไข้ ทำให้ได้ประสบทุกขเวทนาด้วยประการต่าง ๆ

1.4 มรณะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะดัดเสียซึ่งชีวิต

1.5 โสกะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้เดือดร้อน พลุ่งพล่าน กระวนกระวาย อัดอันทันใจ เหมือนมีไฟสุ่มอยู่ในอก แห้งใจ

1.6 ปริเทวะ ได้แก่ ทุกข์อันเป็นเหตุให้รำไให้ หลังน้ำตาพุ่มพวย น้ำตานองหน้า

1.7 ทุกขะ ได้แก่ ลักษณะที่ทำให้จิตใจสลดหดหู่ หดก่ำลงใจ ไม่สามารถประกอบกิจการงานใด ๆ ได้

1.8 โทมนัสสะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะที่ทำให้รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ ชัดใจ และซึ่งเคียด

1.9 อุปายาสะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้ระอิดให้เพราะความอาลัยอาวรณ์

1.10 อปัปิเยหิสัมปโยคะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้ขัดข้องหมองมัว ตรอมใจ ด้วยเหตุที่ต้องประสบสิ่งอันมิได้เป็นที่รัก

1.11 ปีเยหิวิปปโยคะ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้โศกศัลย์โศกา เมื่อพลัดพรากจากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก

1.12 ยัมปิฉัง นลภติ ได้แก่ ทุกข์อันมีลักษณะทำให้หม่นหมอง หมกมุ่น วุ่นวายใจ ในขณะที่ปรารถนาสิ่งใดแล้ว ไม่สมปรารถนา

กองทุกข์ทั้ง 12 ประการนี้ ย่อมเบียดเบียนสัตว์ให้ได้รับความทุกข์ยากลำบากนานัปการ เกิดมาเป็นสัตว์มีชีวิตแล้ว สิ่งที่เกี่ยวข้องแท้นั่นอนก็คือจะต้องถูกทุกข์เบียดเบียน จะมีผู้ใดปราศจากทุกข์นั้นหาไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาถึงอรรถประการแรกว่า “ทุกข์นั้นมีลักษณะเบียดเบียน”

2. ทุกข์ มีอรรถว่าปัจจัยประชุมแต่ง อรรถประการที่สองนี้ ได้ตรัสอธิบายเกี่ยวเนื่องไปถึงสมุทัยอริยสัจ โดยทรงแสดงพระธรรมเทศนามีใจความสำคัญว่า กองทุกข์นี้บังเกิดขึ้นก็เพราะมีต้นเหตุเป็นปัจจัยประชุมแต่ง สิ่งอื่นใดที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ยิ่งไปกว่าต้นเหตุ นั้นไม่มีอีกแล้ว

3. ทุกข์ มีอรรถว่าเดือดร้อน อรรถประการที่สาม ทรงแสดงอรรถาธิบายเกี่ยวพันถึง

มรรคอรียสัจ โดยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่า กองทุกข์ทั้งปวงจะกระทำให้สัตว์เดือดร้อนระส่ำระสาย ก็เพราะเหตุที่สัตว์ทั้งหลายมัวเมา ตั้งอยู่ในความประมาท ขาดความอุตสาหะในการปฏิบัติตามมรรคอรียสัจอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ถ้าสัตว์ทั้งหลายอุตสาหะเพียรพยายามปฏิบัติตามมรรคอรียสัจแล้ว กองทุกข์ทั้งปวงก็จะไม่บังเกิดขึ้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตประสงค์จะทรงชี้ให้เห็นความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ตลอดถึงมรรคอรียสัจ จึงทรงแสดงอรรถแห่งทุกข์อรียสัจในคำรบสามนี้

4. ทุกข์ มีอรรถว่าแปรปรวน อรรถประการที่สี่นี้ พระพุทธานุญาตทรงแสดงอรรถาธิบายความเกี่ยวเนื่องตลอดถึงนิโรธอรียสัจ ทรงมีพระพุทธานุญาตประสงค์จะแสดงให้เห็นว่า กองทุกข์ทั้งปวง มีชาติทุกข์หรือทุกข์แห่งการเกิด เป็นต้น จะกระทำให้สัตว์โลกเดือดร้อนถึงซึ่งวิปริตต่าง ๆ นั้น ก็เพราะเหตุที่ยังมิได้สำเร็จนิโรธอรียสัจคือพระนิพพาน เมื่อใดท่านผู้มีวาสนาบารมี มีปัญญาแก่กล้าได้บรรลุอรียมรรคอรียผล กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว เมื่อนั้นกองทุกข์ทั้งปวงก็จะอันตรธานไปสิ้น จะประสบแต่ความสุขชั่ววันรันดร์ ที่จะแปรปรวนวิปริตตกไปอยู่ในอำนาจทุกข์นั้นจะไม่มีเป็นอันขาด ด้วยเหตุที่พระพุทธานุญาตทรงมีพระประสงค์จะชี้ให้เห็นความขัดตลอดถึงนิโรธอรียสัจ จึงทรงแสดงอรรถแห่งทุกข์อรียสัจประการที่ 4

3.2 อรรถแห่งสมุทัยอรียสัจ

สำหรับสมุทัยอรียสัจนั้น พระพุทธานุญาตได้ทรงแสดงอรรถไว้ 4 ประการเหมือนกัน คือ

1. มีอรรถว่าประมวลมา
2. มีอรรถว่าเป็นเหตุ
3. มีอรรถว่าประกอบการ
4. มีอรรถว่าเป็นกังวล

1. สมุทัย มีอรรถว่าประมวลมา อรรถประการแรกนี้เป็นลักษณะแห่งสมุทัยอรียสัจโดยตรง กล่าวคือตัณหานั้นเป็นหัวหน้าใหญ่ เป็นพนักงานตักตวงกองทุกข์ให้แก่สัตว์ทั้งปวงไม่เลือกหน้า ตัณหานั้นแบ่งออกโดยสังเขปได้ 2 ประการ คือ

1.1 อัตตัตถะตัณหา คือปรารถนาจะให้ตนเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ต้องการจะให้ทรัพย์ ศฤงคารและบริวารทั้งปวงมาเป็นของตน

1.2 ปรีตตะตันหา คือ ปรรณนาจะช่วยบุคคลที่ตนรักใคร่ มีบุตรภรรยา เป็นต้น

ความปรารภนาทั้งสองประการนี้ ถ้าไม่สมประสงค์จำนงหมาย ก็ย่อมก่อให้เกิดทุกข์ อยู่เนื่อง ๆ แม้ได้สำเร็จสมประสงค์ แต่ได้มาชักช้าไม่รวดเร็วทันใจปรารภนา ก็ย่อมเกิดอารมณ์ เศร้าหมองกระวนกระวายกระสับกระส่ายอยู่มิรู้วาย อันกองทุกข์ทั้งปวงที่บังเกิดแก่สรรพสัตว์ ในไตรภพ ล้วนบังเกิดด้วยอำนาจแห่งตัณหาทั้งสิ้น แม้สัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น ตัวเรือดและตัวไร ก็ย่อมบังเกิดทุกข์ เพราะเหตุมีความปรารภนาตามวิสัยแห่งตนที่เป็นสัตว์ขนาดเล็ก ขึ้นชื่อว่า ประกอบอยู่ด้วยความปรารภนาคือตัณหาแล้ว ก็ย่อมประกอบอยู่ด้วยความทุกข์และ อุปัทวันตรายต่าง ๆ อันความทุกข์ยากลำบากแสนเข็ญที่บังเกิดแก่สัตว์ทั้งปวง ก็เพราะตัณหา ตกแต่งให้ ตัณหาประมวลมาทุกสิ่งทุกประการ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็น ลักษณะแห่งสมุทัยอริยสัจ จึงทรงมีพระดำรัสเทศนาประการที่ 1

2. สมุทัย มีอรรถว่าเป็นเหตุ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภนาจะประทาน อรรถาธิบายให้เห็นชัดว่า **กองทุกข์จะมีแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง ก็ด้วยอาศัยตัณหาเป็นเหตุ** มี เหตุคือตัณหาแล้วก็ย่อมจะยังผลให้เกิดตามมา นั่นคือกองทุกข์ทั้งปวง มีชาติทุกข์เป็นครั้งแรก และ สิ่งสำคัญพระพุทธรองค์ทรงมีพระพุทธรประสงค์จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่าง ทุกขอริยสัจและสมุทัยอริยสัจ จึงทรงแสดงอรรถประการที่ 2

3. สมุทัย มีอรรถว่าประกอบการ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภนาจะ ประทานอรรถาธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมุทัยอริยสัจกับนิโรธอริยสัจ จึงทรงมี พระดำรัสเทศนาว่า **การที่ตัณหาประกอบสัตว์ทั้งปวงไว้ในวัฏสงสาร ก็เพราะเหตุที่สัตว์ ทั้งปวงยังมิได้ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน** แต่ยังมีสันดานมีตนอยู่ด้วยราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา จึงสามารถประกอบสัตว์ทั้งปวงไว้ในอำนาจให้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏสงสารหาที่สิ้นสุดมิได้

4. สมุทัย มีอรรถว่าเป็นกังวล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้ชัดว่า **สัตว์ทั้งหลายล้วนมีธุระกังวลอยู่ด้วยกิเลสภพและวัตถุกาม¹ ไม่สามารถเปลื้องความกังวลนี้ได้ ก็เพราะเหตุที่ไม่ปฏิบัติตามมรรคอริยสัจ 8 ประการ** ถ้าหากปฏิบัติตามมรรคอริยสัจแล้ว ก็ อาจจะเปลื้องความกังวลในภพทั้งปวงเสียได้ คือหลุดพ้นจากอำนาจแห่งตัณหาเสียได้ นี่คือ พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมุทัยอริยสัจกับมรรคอริยสัจ

¹ กิเลสภพและวัตถุกาม กาม คือ ความปรารภนา หรือสิ่งที่น่าปรารภนา แบ่งออกเป็น

1. กิเลสภพ คือ กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โสภะ อิจฉา เป็นต้น

2. วัตถุกาม คือ วัตถุอันน่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ น่าปรารภนา น่าชอบใจ

3.3 อรรถแห่งนิโรธอริยสัจ

สำหรับนิโรธอริยสัจก็มีอรรถอยู่ 4 ประการเหมือนกัน คือ

1. มีอรรถว่ารื้อตนออก
2. มีอรรถว่าสิ้นความกังวล
3. มีอรรถว่าหยุดคิดปรุงแต่ง
4. มีอรรถว่าเป็นอมตะ คือไม่ตาย

1. นิโรธ มีอรรถว่ารื้อตนออก อรรถข้อแรกนี้เป็นลักษณะอันแท้จริงของนิโรธอริยสัจ กล่าวคือ บุคคลใดบรรลุพระนิพพานแล้ว บุคคลนั้นย่อมยกตนพ้นออกไปจากวัฏสงสาร ไม่ต้องเวียนตายเวียนเกิดกันอีก

2. นิโรธ มีอรรถว่าสิ้นความกังวล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า สัตว์ทั้งปวงจะเป็นธุระกังวลอยู่ด้วยกิเลสกรรมและวัตถุกรรม ทั้งนี้เพราะมีสันดานประกอบอยู่ด้วยตัณหา ถ้าตัดตัณหาได้ขาดจากสันดาน ก็จะทำให้สิ้นธุระกังวลทั้งปวง และปราศจากทุกข์ทั้งปวง นั่นคือบรรลุพระนิพพาน พระธรรมเทศนาย่อมชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนิโรธอริยสัจกับสมุทัยอริยสัจ

3. นิโรธ มีอรรถว่าหยุดคิดปรุงแต่ง พระธรรมเทศนาข้อนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภจะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างนิโรธอริยสัจกับมรรคอริยสัจ โดยประทานพระธรรมเทศนาว่า พระโยคาวจรเจ้าผู้มีปัญญาย่อมพิจารณาเห็นว่านายช่างคือตัณหาย่อมตกแต่งเรือนคือรูปกายให้แก่สัตว์ทั้งปวง ให้สัตว์ทั้งปวงเวียนทุกข์เวียนทวนวิบากอยู่ในเรือนของตน ถ้าหากผู้ใดต้องการจะหลบหนีไปจากรูปกายอันปรุงแต่งไว้ด้วยตัณหา ก็จะต้องปฏิบัติตามมรรคอริยสัจ ให้ใจหยุดคิดปรุงแต่งให้ได้ นั่นคือ หยุดเป็นตัวสำเร็จ

4. นิโรธ มีอรรถว่าเป็นอมตะคือไม่ตาย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างนิโรธอริยสัจกับทุกขอริยสัจ จึงประทานอรรถาธิบายว่า นิโรธอริยสัจนั้นเป็นน้ำอมฤตที่จะระงับโรคคือทุกข์ทั้งปวง กล่าวคือกองทุกข์ทั้ง 12 ประการดังได้กล่าวมาแล้วนั้น เปรียบเสมือนโรคอันทำให้บุคคลเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏสงสาร หากได้ดื่มน้ำอมฤต คือนิโรธอริยสัจแล้ว โรคทั้ง 12 ประการย่อมระงับดับหายไปสิ้นเป็นแน่แท้

3.4 อรรถแห่งมรรคอรียสัจ

สำหรับมรรคอรียสัจก็มีอรรถ 4 ประการเช่นเดียวกัน คือ

1. มีอรรถว่านำตนออกจากภพ
2. มีอรรถว่าเป็นเหตุ
3. มีอรรถว่าสำแดงออก
4. มีอรรถว่าเป็นใหญ่

1. มรรค มีอรรถว่านำตนออกจากภพ อรรถข้อนี้เป็นลักษณะของมรรคอรียสัจ โดยแท้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตจะชี้ให้เห็นว่า บุคคลผู้เป็น สัตบุรุษปรารถนาจะข้ามมหาสมุทร คือวัฏสงสาร จะต้องอาศัยมรรคอรียสัจเป็นเสมือนสำเภา ธรรมอันล้ำเลิศมีขนาดใหญ่มหึมา แม้จะประสพพายุกล้าสักเพียงใด สำเภานั้นก็ไม้อเอียง ไมโคลง ไม่เพียบ ไม่จม ไม่แตกทำลาย ไม่สะทกสะท้าน แต่จะแล่นฉิวไปอย่างราบเรียบ ในไตรภพนี้จะ หาสำเภาลำใดเทียบด้วยสำเภาคมรรคอรียสัจใช้ข้ามโลกียสมุทรไปนั้น อย่าได้หาเลย

อันโลกียสมุทรนี้เต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำ อันเปรียบเสมือนปริเทวทุกข์ โทมนัสทุกข์ และ อุปายาสทุกข์ ลักษณะที่บุคคลรำให้พริ้งไผ่ด้วยความแค้นเคืองขัดใจ โศกาอาลัย สะอื้นให้แทบ ไม่สมประดีนั้น จัดเป็นน้ำในโลกียสมุทร อันประกอบด้วยระลอกใหญ่หลวงมหึมาซึ่งเปรียบได้กับ ชาติ ชรา พยาธิ และมรณะ หรือการเกิด แก่ เจ็บ ตายนั่นเอง

ในโลกียสมุทรรย้อมเต็มไปด้วยผีเสื้อสมุทรและปลาร้ายทั้งหลายเป็นจำนวนมากมาย ซึ่ง เปรียบได้กับโลภะ โทสะ โมหะ และมัจฉริยธรรม คือความตระหนี่ โลกียสมุทรนี้ล้าลึกยิ่งนัก นอกจากสำเภาคมรรคอรียสัจแล้วก็ไม่มีสำเภาลำใดแล่นข้ามไปได้ ขึ้นแล่นไปถึงรังแต่จะอับปาง แตกทำลายลง เพราะไม่สามารถจะต้านทานระลอกคลื่นและลมได้ เสาและใบก็จะหักพินาศลง เป็นเสี่ยง ๆ ผู้คนก็จะประสพความพินาศฉิบหายกลายเป็นภิกษาหารของเหล่ามัจฉาชาติอัน ดุร้ายไปเสียเท่านั้น ทะเลใดจะมีลมพายุกรรโชกกล้ารุนแรงเหมือนทะเลโลกียนี้หาไม่ได้อีกแล้ว กระนั้นก็ตามสำเภาอันอุดม คือ**มรรคอรียสัจนี้เท่านั้นที่จะสามารถบรรทุกประมุขชนทั้งหลายให้ข้ามพ้นทะเลโลกนี้ไปได้** สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารถนาจะชี้ให้เห็น ความยิ่งใหญ่ของมรรคอรียสัจ จึงทรงแสดงอรรถประการที่หนึ่งตายนี้ดังกล่าแล้ว

2. มรรค มีอรรถว่าเป็นเหตุ สำหรับอรรถที่สองนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมรรคอริยสัจกับสมุทัยอริยสัจ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า บุคคลที่ปรารภจะข้ามไปให้พ้นทะเลโลก แต่ยังข้ามมิได้ ก็เพราะเหตุที่ยังมีสันดานเกลือกกลัวยู่ด้วยตัณหาอยู่เป็นนิจนิรันดร์ ขาดปัญญาที่จะพิจารณาโทษอันเลวร้ายแห่งตัณหา **มีหน้าซ้ำยังมีอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น ส่งเสริมกำลังแห่งตัณหาให้ทวีพลังแก่กล้ายิ่งขึ้นอีก** สุดท้ายปัญญาจะหักรานตัณหาลงได้ จึงไม่รู้จักแสวงหาสำเภา คือมรรคอริยสัจ ผลก็คือไม้อาจจะข้ามทะเลโลกไปได้

ถ้าบุคคลมีปัญญานั่นเป็นสัมมาทิฏฐิอยู่ในกมลสันดานแล้ว ย่อมจะพิจารณาเห็นว่าตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปัทวันตรายต่าง ๆ เมื่อเล็งเห็นโทษแห่งตัณหาแล้ว พยายามปฏิบัติตามทางแห่งมรรคอริยสัจ ขวนขวายหาสำเภาคือมรรคอริยสัจได้แล้ว ก็จะพาตนเองให้พ้นจากโลกีย-สมุทรได้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระราชประสงค์จะชี้ให้เห็นชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างมรรคอริยสัจและสมุทัยอริยสัจ จึงทรงแสดงอรรถประการที่สองนี้

3. มรรค มีอรรถว่าสำแดงออก ในข้อนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภจะชี้ให้เห็นชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างมรรคอริยสัจกับนิโรธอริยสัจ จึงทรงแสดงอรรถาธิบายว่า มรรคอริยสัจนี้เป็นอุปายที่จะแสดงให้เห็นประจักษ์แจ้งในนิโรธอริยสัจ คือ **เมื่อปฏิบัติตามมรรคอริยสัจแล้ว ก็จะสามารถพบเห็นนิโรธอริยสัจ คือพระนิพพานเป็นแน่แท้**

4. มรรค มีอรรถว่าเป็นใหญ่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอรรถาธิบายว่า **มรรคอริยสัจนี้ยิ่งใหญ่ในอันที่จะรับทุกข์ทั้งปวง** กองทุกข์ทั้งปวงจะดับสูญก็ด้วยการปฏิบัติตามมรรคอริยสัจ อันมรรคอริยสัจนี้อุปมาเสมือนโอสถและมนตราอันวิเศษสำหรับรับพิษแห่งโรคร้าย คือทุกข์ทั้งปวง หรือมิฉะนั้นมรรคอริยสัจก็อุปมาเสมือนท่อธารน้ำฝนซึ่งตกลงมาจากฟากฟ้า ย่อมยังให้พืชพันธุ์ไม้และข้าวกล้ามีผลบริบูรณ์ปราศจากฉาดภัย คือภัยอันเกิดจากการอดอาหารเพราะความแห้งแล้ง **มรรคอริยสัจนี้ยิ่งใหญ่เป็นประธานในอันที่จะรับทุกข์ทั้งปวง** ในอรรถนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานอรรถาธิบายชี้ให้เห็น **ความสัมพันธ์ระหว่างมรรคอริยสัจกับทุกขอริยสัจ** ตามนัยดังกล่าวแล้ว

3.5 สัมพันธภาพระหว่างอรรถแห่งอริยสัจ

ในอริยสัจทั้ง 4 หมวดนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลักษณะของแต่ละหมวดไว้ในอรรถประการแรกเช่นในทุกขอริยสัจได้ตรัสเทศนาถึงลักษณะของทุกขอริยสัจว่า

เบียดเบียน ในสมุทัยอริยสัจได้ตรัสเทศนาถึงลักษณะของสมุทัยอริยสัจว่า **ประมวลมา** ในนิโรธอริยสัจได้ตรัสเทศนาถึงลักษณะของนิโรธอริยสัจว่า **รื้อตนออก** ในมรรคอริยสัจได้ตรัสเทศนาถึงลักษณะของมรรคอริยสัจว่า **นำตนออกจากภพ**

สำหรับทุกขอริยสัจนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาให้เว้นอรรถประการแรก ซึ่งแสดงลักษณะแห่งทุกข์ 12 ประการ และให้หันมาพิจารณาอรรถประการที่ 2 ที่ 3 และที่ 4 ตามลำดับ ในอรรถที่ 2 แม้จะเป็นอรรถแห่งทุกขอริยสัจแต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสมุทัยอริยสัจ ส่วนอรรถที่ 3 แม้จะเป็นอรรถแห่งทุกขอริยสัจ แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมรรคอริยสัจ ส่วนอรรถที่ 4 นั้นเล่า แม้จะเป็นอรรถแห่งทุกขอริยสัจ แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับนิโรธอริยสัจ

ในทำนองเดียวกัน อรรถประการที่ 2 ที่ 3 และที่ 4 ในสมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ ล้วนมีความสัมพันธ์กับอริยสัจหมวดอื่น ๆ ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแล้ว

บทที่ 4

ทุกขอริยสัง

เนื้อหาบทที่ 4 ทุกขอริยสัจ

- 4.1 ขาติทุกข
- 4.2 ขราทุกข
- 4.3 พยาธิทุกข
- 4.4 มรณทุกข
- 4.5 โสภทุกข
- 4.6 ปริเทวทุกข
- 4.7 ทุกขทุกข
- 4.8 โทมนัสสทุกข
- 4.9 อุปายาสทุกข
- 4.10 อปปิเยหิสัมปโยคทุกข
- 4.11 ปิเยหิวิปปโยคทุกข
- 4.12 ยัมปิจจันนสภติทุกข
- 4.13 ปัญจุปาทานักขันธทุกข
- 4.14 อุปาทานขันธทุกข

1. การเห็นทุกข์ในระดับปุถุชนเป็นลักษณะเบื้องต้นอย่างหนึ่งของการจัดทุกข์ให้สิ้นไป เพราะเมื่อเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์ เกิดความเบื่อหน่ายในการเวียนว่ายตายเกิด ก็จะคลายความยินดีในกามคุณแล้วเร่งสั่งสมความดี ทำกาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส อาสวะ

2. การหลุดพ้นจากความทุกข์ไม่สามารถทำได้ด้วยความพยายามที่จะปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่นอันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท แต่ความยึดมั่นถือมั่นนี้จะหายไปเมื่อขจัดกิเลสที่เป็นต้นตอของความยึดมั่นถือมั่นออกไปด้วยการทำสมาธิ

3. การพิจารณาว่าชั้น 5 หรือร่างกายนี้เป็นทุกข์เพื่อไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5 นั้น ยังไม่ใช่การขจัดกิเลส แต่เป็นเพียงอนิจสัญญาคือการพิจารณาเห็นถึงความไม่เที่ยงของสังขาร เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายจากการเวียนว่ายตายเกิดแล้วเร่งนั่งสมาธิเพื่อขจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทุกข์ลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เกิดจนตาย
2. เพื่อศึกษาทุกข์อันเกิดจากการยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5

บทที่ 4

ทุกขอริยสัจ

ทุกชีวิตล้วนตกอยู่ในกองทุกข์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลักษณะแห่งทุกขอริยสัจเป็นเอกเทศโดยพิสดาร ได้ประทานความหมายของคำว่า **ทุกข** โดยทรงแยกออกเป็นสองพยางค์คือ **ทุ** แปลว่า พึงเกลียด เป็นที่ตั้งแห่งอันตรายเป็นอย่างมาก ส่วนอักษร **ข** นั้น แปลว่า สูญเปล่าจากความดีงาม จากความสุข สิ่งที่คนพาลปัญญาทึบเห็นว่า ดีงาม เทียงแท้ เป็นสุข แต่พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่พึงรังเกียจ เป็นที่ตั้งแห่งอุปัทวันตราย เป็นทุกข์

ทุกข์นี้ถ้าไม่เบียดเบียนสัตว์ สรรพสัตว์ทั้งปวงก็จะไม่ลำบาก ไม่เดือดร้อน แต่ในสภาพที่เป็นจริงนั้น สัตว์โลกทั้งหลายไม่ว่าหญิงหรือชาย ล้วนหลีกหนีกองทุกข์นี้ไปไม่พ้น จึงต้องเวียนวนท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร กลับไปกลับมาอยู่เป็นเวลาช้านาน หนัภาพ หนัชาติไม่ถ้วน ทั้งนี้ก็เพราะว่าทุกข์นั้นติดตามเบียดเบียนอยู่ทุกชาติ ๆ ไป

กองทุกข์ที่ย่ำยีเบียดเบียนสัตว์โลกอยู่เนื่อง ๆ นั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงจำแนกไว้ดังนี้

1. ชาติทุกข์
2. ชราทุกข์
3. พยาธิทุกข์
4. มรณทุกข์
5. โสภทุกข์
6. ปริเทวทุกข์
7. ทุกขทุกข์
8. โทมนัสสทุกข์

9. อุปายาสทุกข์
10. อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข์
11. ปิเยหิวิปปโยคทุกข์
12. ยัมปิจฉังนลภติทุกข์
13. ปัญญาพาทานักขันธทุกข์

4.1 ชาตทุกข์ ทุกข์เพราะความเกิด

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาต่อไปว่า ชาตทุกข์นั้นเป็นทุกข์ประจำที่บังเกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งปฏิสนธิในวิภวสงสาร การปฏิสนธิของสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้นจำแนกออกได้ 4 ประเภท คือ

1. อัมตชะ คือ ปฏิสนธิในฟองไข่
2. ชลาพุชะ คือ ปฏิสนธิในครรภ์มารดา
3. สังเสทชะ คือ ปฏิสนธิในเหงื่อไคลและน้ำเน่า ตัวอย่างเช่น ยุง หรือหนอนบางอย่าง
4. โอปปาติกะ คือ ปฏิสนธิแล้วโตใหญ่ทันที ตัวอย่างเช่น เทวดา พอปฏิสนธิขึ้นมา ก็พัฒนาอย่างรวดเร็วราวกับมีอายุได้ 16 ปี มีเครื่องประดับประดาอาภรณ์บริบูรณ์

ชาตทุกข์นี้บังเกิดแต่สัตว์ทั้งหลายที่ถือปฏิสนธิขึ้นมา ชาตทุกข์นี้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับทุกข์ทรมานโดยถ้วนหน้า ทั้งยังเป็นเหตุให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนถือกำเนิดเกิดในวิภวสงสารอย่างไม่สามารถจะนับจะประมาณครั้งได้ เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงตรัสเรียกว่า **ชาตทุกข์**

สัตว์ทั้งหลายที่ปฏิสนธิในครรภ์นั้นบ้างก็มีอายตนะ¹บริบูรณ์บ้างก็ไม่มีบริบูรณ์ พิกุลพิการก่อให้เกิดทุกข์เวทนายิ่งนัก ส่วนสัตว์ที่ปฏิสนธิในเหงื่อไคลและน้ำเน่า หรือสัตว์ที่เกิดเป็น

¹อายตนะ 12 คือ เครื่องติดต่อ แตนต่อความรู้ เครื่องรู้และสิ่งที่รู้ แบ่งออกเป็น

-อายตนะภายใน 6 คือ (1) ตา (2) หู (3) จมูก (4) ลิ้น (5) กาย (6) ใจ อินทรีย์ 6 ก็เรียก

-อายตนะภายนอก 6 คือ (1) รูป (2) เสียง (3) กลิ่น (4) รส (5) โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ต้องกาย) (6) ธรรมารมณ์

โอปปาติกะก็ดี ล้วนสวยชาติทุกข้ออย่างยิ่งยวดไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย แต่สัตว์ที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้นย่อมสวยชาติทุกข้อเป็นอันมาก

สัตว์ทั้งหลายที่ถือปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้น ในช่วง 7 วันแรกจะมีลักษณะเหมือนหยาดน้ำมันงา ซึ่งเล็กมากขนาดเท่าหยาดน้ำมันอันติดอยู่ที่ปลายขนจามรี มีชื่อว่า **กลละ** กลละนี้มีลักษณะใสเหมือนน้ำมันเนย อีก 7 วันต่อมา น้ำใสๆ ในกลละจะเข้มข้นขึ้นมีสีดุน้ำล้างเนื้อ ต่อมาอีก 7 วันก็จะเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นก้อนเนื้อเล็ก ๆ พัฒนาขึ้นเป็นก้อนเนื้อ ซึ่งมีรูปทรงสัณฐานเหมือนไข่ไก่อยู่ได้ 7 วัน รวมเวลาได้ 28 วัน ต่อจากนั้นจึงมีปมงอกออกมา 5 แห่ง คือ ศีรษะ มือ 2 ข้าง เท้า 2 ข้าง เป็นเช่นนี้อยู่ได้ 7 วัน จึงเกิดเกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ ซึ่งหมายถึง เส้นผม เส้นขน เล็บ ฟัน และผิวหนัง ตามลำดับ

ต่อแต่นั้นมาก็เริ่มทุกขเวทนาอยู่ในอุทรของมารดา สุดท้ายจะสรรหาถ้อยคำมาอุปมาได้นับตั้งแต่หนังเท้าอาหารเก่าของมารดาไว้ ใช้ศีรษะหนุนอาหารใหม่ของมารดา ทารกนั้นนั่งยอง ๆ กอดเข้าแล้วยกมือทั้งสองข้างขึ้นค้ำคางของตนไว้ หันหลังออกไปสู่ผนังท้องของมารดา หันหน้าเข้ามาทางด้านกระดูกสันหลังของมารดา เสมือนหนึ่งวานรนั่งอยู่ในโพรงไม้ขณะที่ฝนตกขณะนั้นมีพังผืดคือรูกุ้มกายอยู่ มีอาจจะเหยียดมือเหยียดเท้าออกได้ สวยทุกขเวทนาอยู่ในอุทรแห่งมารดาอย่างแสนสาหัส เสมือนอยู่ในขุมนรกอันมืดมน ต้องสูดกลิ่นเหม็นต่าง ๆ อันรุนแรง ประดุจกลิ่นอสุถอยู่ในอุทรมารดาทุกทิวาราตรี เป็นที่น่ารังเกียจนักหนา เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟของมารดานั้นก็เผาให้ร้อนทรมานทรมายต้องทนอยู่ด้วยความเวทนาแสนสาหัส ประดุจก้อนเนื้อที่บุคคลใส่หม้อหนึ่งไว้จะนั้น สัตว์ทั้งหลายที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดาอย่างมสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสยิ่งนัก ทุกข้อเช่นนี้ได้ชื่อว่า **คัพภกัณตักมูลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการแรก

อนึ่ง ถ้าหากวันใดมารดาพลัดพลั้งหล่นลงก็ดี มารดาเดินไปเดินมาก็ดี พลิกตัวกลับไปกลับมาก็ดี ลูกขึ้นยืนหรือนั่งลงก็ดี ทารกน้อยที่อยู่ในครรภ์นั้นย่อมสวยทุกขเวทนาเป็นอย่างยิ่ง ต้องสะดุ้งตกใจหัวนไหวไปทั่วสรรพางค์กาย ประดุจลูกเนื้อทรายอ่อนอันอยู่ในเงื้อมมือนักเลงสุรา หรือมิฉะนั้นก็ประดุจตัวน้อยอันอยู่ในเงื้อมมือหมองู กายย่อมขัดไปขัดมาขัดขึ้นขัดลง กลิ้งไปกลิ้งมา ขย่อนขึ้นขย่อนลง มีอาจจะตั้งตรงอยู่ได้ ดูน่าเวทนานัก

อีกประการหนึ่งเล่า เมื่อมารดากินของเย็นเข้าไป สัตว์ในครรภ์ก็เย็นเยือกสยดสยองดุจสัตว์ในรกที่ตกกระโทบของเย็น ครั้นเมื่อมารดา กินของร้อนเข้าไป สัตว์ที่อยู่ในครรภ์มีอาจจะทนทุกข้ออยู่ได้ ก็ดิ้นรนเสมือนถูกท่าฝนถ่านเพลิงตกลงบนศีรษะ ครั้นเมื่อมารดา กินของเผ็ด

ของเค็มเข้าไป สัตว์ในครรรณนั้นก็จะรู้สึกเจ็บแสบไปทั่วสรรพางค์กาย ดุจคนต้องราชอาชญาที่ ถูกแล่เนื้อเอาเกลือทา ต้องเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสยิ่งนัก ทุกข้ออย่างนี้ได้ชื่อว่า **คัพภปริหาร-มุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการที่สอง

ทารกที่อยู่ในครรรณ หากนอนขวางอุทรมารดาอยู่ไม่สามารถคลอດออกมาได้ แพทย์ ต้องจับมือจับเท้าลากออกมา ทุกข้ออันนี้ชื่อว่า **คัพภวิปตติมุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการ ที่สาม

เมื่อถึงคราวที่ทารกจะออกจากครรรณ **ลมกรรมชวาท**¹ ย่อมพัดกลับเอาเท้าของทารก ขึ้นเบี่ยงบน เอาศีรษะลงเบี่ยงล่าง ชัดขวางลงไปใน**ทวารมุข**² ดุจบุคคลซึ่งตกลงไปในเหวลึก แสนลึกทำให้ตกใจสะดุ้งกลัวสุดขีด กว่าที่จะออกพ้นจากทวารมุขนั้นก็แสนเวทนายิ่งนัก ดุจช้าง สารตัวใหญ่หมีมาพยายามดิ้นออกมาจากช่องดาลแคบ ๆ หรือมิฉะนั้นก็ดุจสัตว์ใน**สังฆาฏนรก**³ อันถูกภูเขาบีบไว้ให้เป็นจุณไป เสวยทุกขแสนเวทนาเช่นนี้ทุกภพทุกชาติไป ทุกข้ออย่างนี้ได้ชื่อว่า **คัพภชายิกมุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการที่สี่

ครั้นเมื่อทารกคลอດพ้นจากครรรณมารดาแล้ว มีแพทย์หรือพยาบาลรับไปชำระล้าง ชัดสีฉวีวรรณ ทุกข้อนั้นดุจแทงด้วยปลายเข็มและเชือดด้วยมีดอันแสนคม ทำให้เจ็บปวดไปทั่ว สรรพางค์กาย ทุกข้ออันนี้ชื่อว่า **คัพภนิคมมมุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการที่ห้า

นับตั้งแต่ทารกนั้นคลอດจากครรรณมารดาเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บางคนมีบุพกรรม แต่หนหลังอย่างใดอย่างหนึ่งติดตามมา ให้ต้องโทษอาชญาถูกจองจำก็มี ถูกฆาตกรรม ปลดปลงชีวิตลงเสียก็มีบางคนให้รู้สึกเคียดแค้นซึ่งโกรธขึ้นมาฆ่าตัวเองตายด้วยการผูกคอตายก็มี กินยาตายก็มี เสวยทุกขเวทนาด้วยประการต่าง ๆ กัน ทุกข้ออย่างนี้ชื่อว่า **อัตตูปัฏกมมุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการที่หก

อีกประการหนึ่ง เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ต้องประสบทุกขเพราะถูกทำร้ายด้วย ศาสตราวุธของผู้อื่นก็ดี ถูกประหารด้วยท่อนไม้หรือเครื่องมือใด ๆ ของผู้อื่นก็ดี ทุกข้ออันนี้ได้ ชื่อว่า **ปรูปัฏกมมุลกทุกข** จัดเป็นชาติทุกขประการที่เจ็ด

¹ ลมกรรมชวาท คือ ลมเกิดในครรรณเวลาลอດบุตร หรือลมเบ่ง

² ทวารมุข ตามรูปศัพท์แปลว่า ปากประตู ในที่นี้หมายถึงช่องคลอດ

³ สังฆาฏนรก เป็นนรกขุมหนึ่งในมหานรก 8 ขุม ในสังกัจจายก สังกัจจายซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์แสดงนรกแก่พระเจ้าพาราณสีว่า สังฆาฏนรก มีภูเขาเหล็กที่ลูกไฟลงบดขยี้สัตว์นรก จึงชื่อว่า สังฆาฏะ หรือ สังฆาตะ ก็เขียน

แท้จริงบรรดาทุกข์ทั้งปวงที่บังเกิดมีแก่บุคคลที่ถือกำเนิดเกิดมาในโลก ก็เพราะมีชาติเป็นเหตุปัจจัย ส่วนสัตว์ในภพนั้นต้องเสวยทุกข์นานัปการ มีเพลิงเผาผลาญเป็นต้นนั้น ก็มีชาติเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิเช่นเดียวกัน ทุกข์นี้จัดเป็นชาติทุกข์ประการที่แปด

นอกจากนี้ สัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดเป็นดิรัจฉาน ล้วนต้องเสวยทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัส เพราะถูกบุคคลต่าง ๆ เบียดเบียนรบกวน ทำทารุณกรรมต่าง ๆ เป็นต้นว่า ตีด้วยแส้บ้าง แทะด้วยปฏึกบ้าง ขว้างด้วยก้อนหินบ้าง หรือไม่ก็ปลดปล่อยชีวิตลงเสียบ้าง ที่ต้องเสวยทุกข์เวทนาเช่นนี้ ก็เพราะชาติทุกข์เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในดิรัจฉานกำเนิด ทุกข์นี้จัดเป็นชาติทุกข์ประการที่เก้า

ส่วนสัตว์ที่บังเกิดในเปตติวิสัย¹ นั้นเล่า ยิ่งต้องเสวยทุกข์เวทนาแสนสาหัส ด้วยการอดข้าวอดน้ำ ตากแดดตากลม เป็นต้น ทุกข์นี้จัดเป็นชาติทุกข์ประการที่สิบ

4.2 ขราทุกข์ ทุกข์เพราะความแก่

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาขราทุกข์ พระพุทธองค์ได้ประทานคำนิยามไว้ว่า **ความชราอันใดที่มีสภาวะทำให้อินทรีย์ร่างกายของสัตว์คร่ำคร่า วิกลวิการ วิปริตต่าง ๆ มีผมหงอก ฟันหัก แก้มตอบ ผิวหนังหดหู่เป็นเกลียวเหี่ยวแห้ง ตามีดตามัว หูหนักหูตึง ควรแก่การสมเพชเวทนานั้น ตถาคตเรียกว่า ขราทุกข์** อันขราทุกข์นี้บุคคลทั้งหลายจะเล็งเห็นด้วยมังสจักขุ² ก็หาไม่ เว้นไว้แต่บุคคลที่ประกอบด้วยปัญญาจักขุเท่านั้น จึงจะเล็งเห็นโดยแท้ เปรียบประดุจเพลิงไหม้ป่าแล้วดับไป เพลิงนั้นก็มีได้ปรากฏอยู่ ณ ที่ไหม้ จะมีเหลือปรากฏแก่ชนทั้งหลายก็เฉพาะเถาเถาเท่านั้น อันขราทุกข์นี้จะปรากฏแก่บุคคลทั้งหลายก็หาไม่ ต่อเมื่อบุคคลทั้งหลายได้เห็นผู้อื่นผู้ใดผมหงอก ฟันหัก แก้มตอบ ผิวหนังเหี่ยวเหี่ยว หรือเห็นตามีดตามัว หูตึง จึงรู้ว่าความชราได้ปรากฏขึ้นแล้ว นี้ก็มีอุปมาเหมือนที่เพลิงไหม้ปรากฏจะนั้น

ถ้ามิฉะนั้น ขราทุกข์ก็อุปมาเหมือนน้ำท่วมป่าแล้วพัดพากิ่งไม้ใบไม้ หยากเยื่อเชื้อฝอยลอยไปถึงที่ใด ชนทั้งหลายจึงรู้ว่าน้ำท่วมไปถึงที่นั้น หรือมิฉะนั้นขราทุกข์ก็อุปมาเหมือนลม

¹ เปตติวิสัย หมายถึง สัตว์จำพวกหนึ่งซึ่งเกิดอยู่ในอภายชั้นที่เรียกว่าเปตติวิสัย หรือเปตติวิสัย ได้รับความทุกข์ทรมานเพราะไม่มีอาหารจะกิน แม้เมื่อมีก็กินไม่ได้ หรือกินได้โดยยาก

² มังสจักขุ หมายถึง พระเนตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่งาม แจ่มใส ไร้มืด และเห็นได้ชัดเจนแม้ในระยะไกล แต่ในที่นี้หมายถึงดวงตาของมนุษย์ทั่วไป

พายุที่พัดกรโหมกรรุนแรง ทำลายกิ่งก้านพฤษภักกลบนทางเท้า เมื่อพายุนั้นสงบลง สิ่งที่เหลือปรากฏแก่สายตาชนทั้งหลาย ก็มีเฉพาะกิ่งพฤษภักกลที่หักทับถมกันบนทางเท้าเท่านั้น ที่เป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ว่ามีลมพายุพัด ในทำนองเดียวกัน ชนทั้งหลายเมื่อได้เห็นบุคคลอื่นพินาศ แก้มตอบ ตามีตมัว หูตึง ร่างกายทรุดโทรม ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวเหี่ยว จึงรู้ว่าชรามาถึงแล้ว กล่าวโดยสรุปก็คือ **บุคคลทั้งหลายมองไม่เห็นความชราที่ดำเนินไปตลอดเวลา ไม่ว่าขณะตื่นหรือหลับ กว่าที่จะมองเห็นก็ต่อเมื่อความชราภาพของอินทรีย์ร่างกายปรากฏให้เห็นเด่นชัดประจักษ์แจ้งแก่มังสจักขุแล้ว**

อนึ่ง ชราทุกขนี้ย่อมซับซ้อนอายุสัตว์ทั้งหลายให้น้อยลงข้างหน้า ให้มากขึ้นข้างหลัง ดุจช่างทอผูกพุ่งไปพุ่งมาที่ละเส้น ๆ หากนั้นน้อยลงข้างหน้ามากขึ้นข้างหลัง ข้อนี้ฉันใด ชราทุกขก็ชักอายุสัตว์ให้น้อยลงข้างหน้า ให้มากขึ้นข้างหลังฉันนั้น อธิบายว่า ถ้าบุคคลเกิดมาจะมีอายุอยู่ได้ร้อยปี เมื่อล่วงไปวันหนึ่งก็ขาดจากร้อยปีไปวันหนึ่ง เมื่อล่วงไปเดือนหนึ่งก็ขาดจากร้อยปีไปเดือนหนึ่ง เมื่อล่วงไปปีหนึ่งก็ขาดจากร้อยปีไปปีหนึ่ง คือเหลือเพียงเก้าสิบเก้าปี กล่าวได้ว่า **ความชราซับซ้อนอายุแห่งสัตว์ทั้งหลายไปสู่มรณภาพอยู่ตลอดทุกวันทุกคืนไปมิได้ขาดสาย ตั้งแต่วันเกิดก็ต้องนับอายุถอยหลังไปสู่ความตายด้วยกันทุกคน**

นอกจากนี้ความชราย่อมกระทำ**อินทรีย์ทั้ง 6¹** มีจักขุอินทรีย์ เป็นต้น ให้เศร้าหมอง ชุ่มฉ่ำคร่ำคร่า กระทำ**อาการ 32²** อันได้แก่ เกสา เป็นต้น ให้วิกลวิการ วิปริตผิดปรกติไปต่าง ๆ ร่างกายก็เหี่ยวแห้งน่าเกลียดน่าชัง น่าสงสารน่าสังเวชหนักหนา

แท้จริงแล้ว **เรือน** คือร่างกายของเรา มี**ตัณหา**เป็นนายช่างปลูกสร้างขึ้น เริ่มตั้งแต่ฐานรากคือกระดูกสันเท้าทั้งสองเป็นแท่นรองเบื้องต่ำ แล้วต่อกระดูกแข้งกับขาเป็นเสาเรือน สร้างกระดูกเอวขึ้นเป็น**รอต³** สวมกระดูกซี่ข้างขึ้นเป็นกลอนซ้อนกระดูกสันหลังเป็น**อกไก่⁴** แล้วต่อกระดูกไหล่เป็น**ข้อ** กระดูกคอเป็น**ตั้ง** ยกกระดูกศีรษะขึ้นให้ตรงเป็น**ข้อฟ้า** เกล้ามวยผมเป็น**ยอดแห่งข้อฟ้า** ห้อยแขนซ้ายขวาเป็น**ป้านลม⁵** หนึ่งหุ้มกระดูกอกเป็นฝาเรือน แล้วรัดเรียงตรึงตราด้วยตอก และหวายคือ**เอ็นน้อยและเอ็นใหญ่ต่าง ๆ** แล้วฉาบทาด้วยปูนผสมน้ำผึ้งคือ

¹อินทรีย์ทั้ง 6 หมายถึง เครื่องติดต่อบรรลุ 6 อย่าง ได้แก่ 1. ตา 2. หู 3. จมูก 4. ลิ้น 5. กาย และ 6. ใจ

²อาการ 32 หมายถึง ส่วนของร่างกาย ซึ่งนิยมว่ามี 32 เรียกว่า อาการ 32

³รอต คือ ไม้ที่สอดรูเสาทั้งคู่สำหรับรับกระดานพื้นเรือน

⁴อกไก่ คือ ไม้เครื่องเรือนที่พาดบนเสาดังเป็นสันหลังคา

⁵ป้านลม คือ ไม้แผ่นที่พาดบนหัวแป ใช้ปิดริมหลังคาด้านหัวและท้ายเรือนกันลมตีเครื่องมุ้ง เรียกว่า ป้านลม ก็ได้

เนื้อและเลือด เสร็จแล้วจึงประกอบ**ประตู่ 9 แห่ง** คือ **ทวารทั้ง 9** อันได้แก่ จักขุทวาร 2 โสตทวาร 2 ฆานทวาร 2 มุขทวาร 1 ปัสสาวะทวาร 1 อุจจาระทวาร 1 ครั้นแล้วจึงสร้าง สีหบัญชรทั้ง 5 แห่ง อันได้แก่ จักขุประสาธ 1 โสตประสาธ 1 ฆานประสาธ 1 ชิวหาประสาธ 1 กายประสาธ 1 เสร็จแล้วจึงโบกผิวภายนอก อันได้แก่ **ตโจ** คือผิวหนัง แล้วทาด้วยน้ำยาสี เหลืองและขาว คือขมิ้นและแป้ง เป็นต้น และสร้าง**ดวงจิต**ขึ้นเป็นเจ้าเรือนคืออัฐภาพแห่งตัวเรา

ในขณะที่มีลมพายุพัด ซึ่งหมายถึงความชราเข้ามาเบียดเบียนเรือน คืออัฐภาพแห่งตัว เรานี้ก็มีอาจจะตั้งมั่นถาวรอยู่ได้ ย่อมสิ้นคลอนหวั่นไหวไปตามแรงพายุนั้น เป็นเหตุให้คร่ำคร่า ชราลงทุกวัน ๆ อิริยาบถทั้ง 4 ก็ย่อมเสื่อมช้ำ ลดความไวว่องคล่องแคล่วลง เคลื่อนไหวไม่สะดวก จะลุกจะนั่งก็ทำเสียงครางครวญ จะยืนเดินก้าวย่างก็ทำเสียงครางครวญ เพราะเสวย ทุกขเวทนาประการต่าง ๆ

อนึ่ง เมื่ออาทิตย์อุทัยขึ้นในเวลาใด ย่อมแผ่รัศมีส่องสว่างและร้อนแรงขึ้นเรื่อย ๆ บรรดา ไม้ดอกไม่ว่าจะอยู่ในน้ำหรือบนบก เมื่อต้องรัศมีอันร้อนแรงแห่งดวงอาทิตย์แล้ว ย่อมเหี่ยวเฉา โรยราร่วงลง ไข้แต่พรรณบุปผชาติเท่านั้นที่จะเศร้าหมองไป แม้ดวงจันทร์อันรุ่งเรืองด้วยรัศมี ย่อมอันตรธานสูญสิ้นไปด้วยในยามที่พระอาทิตย์อุทัยขึ้นแล้วฉันใดก็ดี ร่างกายของสรรพสัตว์ ทั้งหลายขณะยังอยู่ในวัยวัฒนา แม้จะมีรูปโฉมโฉมพรรณโสภาคย์งาม มีพลานามัยสมบูรณ์ แข็งแรงปานใดก็ตาม แต่เมื่อความชราอย่างกรายมาถึงแล้ว กรัษกายนั้นย่อมเหี่ยวแห้งหดหู่เศร้า หมองน่าเกลียดชัง ดุจดอกไม้เหี่ยวยามต้องแสงแรงกล้าแห่งดวงอาทิตย์ฉะนั้น ความชราย่อม เบียดเบียนสัตว์ให้เสวยทุกขเวทนาเช่นนี้ ดังนั้นตถาคตจึงตรัสเทศนาชราทุกข์ด้วยประการดังนี้

4.3 พยาธิทุกข์ ทุกข์เพราะความเจ็บไข้

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเทศนาถึงพยาธิทุกข์ไว้ว่า อันพยาธิทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่ เรือนกายของสรรพสัตว์นั้น ล้วนเนื่องมาจากความวิปริตแปรปรวนแห่งธาตุ ซึ่งในบางครั้งก็ก่อให้เกิดความรู้สึกหนาวเย็น บางครั้งก็รู้สึกร้อนกระวนกระวายอยู่ภายใน หรือมิฉะนั้นก็เปรียบ ประดุจดั่งลูกม้าสินธพชาติอาชาไนย อันบังเกิดในท้องแม่ลา ลูกม้าอันบังเกิดในท้องแม่ลา นั้นเมื่อ จะคลอດออกจากท้องแม่ ก็ย่อมทำลายท้องแม่ด้วยกีบเท้าทั้งสี่ของตนจึงออกมาได้ หรือ มิฉะนั้นพยาธินี้ก็เปรียบประดุจดั่งต้นกาฝาก อันต้นกาฝากนี้เมื่อออกขึ้นติดอยู่กับคืบไม้ต้นใด ย่อมครอบงำแย่งอาหารจนต้นไม้นั้นเฉาตายไปในที่สุด หรือมิฉะนั้นพยาธิก็เปรียบเสมือน ต้นอ้อและชุยไผ่

พยาธิทั้งหลายซึ่งทำให้ร่างกายมีลักษณะอาการว่า เจ็บไข้ เหน็ดเหนื่อย เมื่อยชบ เมื่อบังเกิดขึ้นในเรือนกายของสัตว์ไม่ว่าครั้งใดย่อมทำให้ร่างกายของสัตว์นั้นถอยกำลังวังชา ทำให้กายาเสื่อมโทรมลง อันพยาธินี้มีอุปมาเหมือนลูกม้าอาชาไนยหรือต้นกาฝากหรือต้นอ้อและชุยไผ่ เมื่อบังเกิดขึ้นแก่เรือนกายใดแล้ว ก็มีแต่จะทำให้เรือนกายนั้นหวั่นไหวไร้ความสุข เสวยแต่ทุกข์เวทนากระวนกระวายอยู่รำไป แม้พระอริยเจ้าทั้งหลายรวมทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ถูกพยาธิทั้งหลายเบียดเบียนเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสเทศนาพยาธิทุกข์ด้วยประการฉะนี้ (หมายเหตุ พยาธิทุกข์นี้ ไม่มีปรากฏในบทสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร)

4.4 มรณทุกข์ ทุกข์เพราะความตาย

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาพระบาลีในมรณทุกข์นั้น มีเนื้อความว่า ธรรมทั้งหลายมีจตุติ คือการดับจิตแห่งสัตว์ทั้งหลายก็ดี การทำลายชั้นธรรมาภรณ์แห่งสัตว์ทั้งหลายก็ดี การทิ้งร่างกายอันเน่าเปื่อยของสัตว์ก็ดี การขาดชีวิตินทรีย์แห่งสัตว์ก็ดี ธรรมเหล่านี้ตถาคตเรียกชื่อว่า **มรณธรรม** คือความตายทั้งสิ้น มรณธรรมนี้เองที่ยังสัตว์ทั้งปวงให้เป็นทุกข์นักหนา ทั้งนี้เพราะเมื่อใกล้จะถึงมรณกาล เตโชธาตุ คือธาตุไฟภายในสรีรกายของสัตว์นั้นก็จะทวีความร้อนแรงกล้าขึ้น ทำให้สัตว์นั้นร้อนทรมานทรมาย กระวนกระวาย ระส่ำระสายไปทั่วสรรพางค์กาย เปรียบประดุจมีคนมาก่อกองเพลิงไว้เหนือลม นี่ก็เป็น **มรณทุกข์** ประการหนึ่ง

อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายที่ได้เคยสร้างกรรมอันชั่วช้าลามกไว้ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือวาจา เป็นผู้ขาดความเมตตากรุณา ครั้นเมื่อใกล้มรณกาลก็อาจจะมีทุกข์ชนิดปรากฏให้เห็นล่วงหน้า บางครั้งก็ปรากฏเห็นเพลิงในนรก บางครั้งก็ให้เห็นนายนิรบาลคือผู้รักษานรก ถือเครื่องศาสตราวุธมาแวดล้อม บางครั้งก็ให้เห็นโซ่ตรวน บางครั้งก็ให้เห็นแรงกามาแวดล้อมอยู่ก็มี สัตว์ผู้นั้นก็สะดุ้งตกใจเสียดายชีวิต ทำให้เกิดพะว้าพะวังมิใคร่จะยอมให้จิตดับจากร่าง เกิดอาการต่อสู้ขัดขืนแย่งชิงกัน บางจำพวกก็ร้องโวยวายไขว่คว้าไปมาอย่างขาดสติ บางพวกก็โทมัสน้อยใจในตนเอง เพราะเหตุที่เคยประพฤติดนเป็นพาล ตั้งอยู่ในความประมาท ไม่เคยบำเพ็ญกุศลธรรม มาบัดนี้ก็รู้สึกหวาดกลัวภัยในนรกเป็นอย่างยิ่ง อันนี้ก็จัดเป็น **มรณทุกข์** อีกประการหนึ่ง

ส่วนบุคคลบางคนมีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล มีบุตรภรรยาญาติสนิทมิตรสหาย เป็นอันมาก เมื่อใกล้จะถึงมรณกาลก่อนจะดับจิตออกจากร่างก็รู้สึกพะว้าพะวัง กังวลด้วย

ทรัพย์ศฤงคารสมบัติพัสดุนานทั้งปวง ห่วงใยบุตร ภรรยาและญาติมิตร ยากที่จะดับจิตจากร่างนี้ก็เป็น **มรณทุกข** ประการหนึ่ง

ส่วนบุคคลต้องโทษอาชญา มีเครื่องพันธนาการจองจำไว้ก็ดี พวกที่ถูกตัดมือตัดเท้าเสียก็ดี และพวกที่ต้องโทษประหารก็ดี ขณะที่นายเพชฌฆาตเงาดาบอันคมกล้าจะฟันลงก็ดี คนโทษเหล่านี้ล้วนกลัวความตายแสนสาหัส เสวยทุกข์เวทนาหาที่สุดมิได้ นี่ก็เป็น **มรณทุกข** อีกประการหนึ่ง

เราท่านทั้งหลายเกิดมาเป็นคนไม่ว่าจนยากหรือร่ำรวย ไม่ว่าผู้ดีหรือชั่วใจ トラบเท่าที่ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร เมื่อเกิดมามีชีวิตแล้ว ครั้นจิตจะออกจากร่างไป ก็ให้กลัวภัย คือความตาย เสียชีวิตหาที่สุดมิได้ เว้นไว้เสียแต่ผู้บรรลุนิพพานพิเศษ นอกนั้นแล้วต่างกลัวความตายถ้วนทั่วทุกตัวตน ด้วยเหตุนี้ตถาคตจึงเรียกว่า **มรณทุกข** ดังพรรณนามาฉะนี้

ยิ่งกว่านั้น มรณะนี้ยังย่ำยีสัตว์ทั้งหลายให้พินาศย่อยยับมานักต่อนักแล้ว เปรียบประดุจภูเขาสูงใหญ่เมฆา ซึ่งกลิ้งมาจากทั้งสี่ทิศทับขยี้บดเอาสัตว์ทั้งหลายให้แหลกเป็นจุณไป ชอนฉนไฉน มรณภัยก็ย่ำยีสัตว์ทั้งหลายไปฉนั้น

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงตรองดูเถิดว่า ทุกข์ทั้ง 4 ประการ คือ **ชาติทุกข ขราทุกข พยาธิทุกข และมรณทุกข**นี้ อุปมาเสมือนข้าศึก 4 นาย ตัวเราท่านทั้งปวงเปรียบเสมือนบุรุษผู้อยู่เฝ้ายามในอุทยาน ข้าศึกทั้ง 4 นั้น ต่างแสวงหาอุบายที่จะฆ่าบุรุษผู้อยู่เฝ้ายามเสียให้สิ้น ข้าศึกนายหนึ่งจึงเข้าไปหาบุรุษ แล้วแสร้งแสดงตนเป็นมิตรสนิทสนมจนตายใจ แล้วล่อลวงว่ามีอุทยานอยู่แห่งหนึ่งประกอบด้วยพฤษภามีผลพวงอุดมสมบูรณ์สุดจะพรรณนา ภูมิภาคและทัศนียภาพแห่งอุทยานนั้นก็สุดแสนสวยงาม ร่มรื่นเย็นสบาย มีน้ำไหลใสสะอาดชวนเล่น สนุกสนานเป็นที่สำราญรื่นชื่นอารมณ์ มาเราจะพาท่านไปชมอุทยานนั้น ฝ่ายบุรุษนั้นมิรู้ว่าถูกกลลวง สำคัญผิดว่าข้าศึกคือมิตรรักก็หลงระเริงตามไป ครั้นถึงกลางป่า ข้าศึกคนที่สองก็ออกมาจับบุรุษนั้นทุบตีแทบล้มประดาตาย แล้วข้าศึกคนที่สามก็ออกมาช่วยทุบตีซ้ำ ย่ำยีให้บุรุษนั้นนอนกลิ้งหนึ่งแฉ่วอยู่บนพื้นปฐพี แล้วข้าศึกคนที่สี่ก็ถือดาบอันคมกล้า วิ่งออกมาตัดศีรษะบุรุษนั้นให้ขาดสิ้นชีวาตมลง

อัน**ชาติทุกข**นั้นเปรียบเสมือนข้าศึกคนแรก ที่มาล่อลวงเราท่านให้ไปปฏิสนธิในตระกูลต่าง ๆ มีชีวิตกันอยู่เป็นที่สนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ อัน**ขราทุกข**นั้นเปรียบได้กับข้าศึกคนที่สอง ซึ่งออกมาจับตัวเราท่าน แล้วทุบตีให้มีกำลังน้อยถอยลง เคล็ดขัดยอกไปทั่วสรรพางค์กาย ตามีดมัว หูดัง ฟันหัก แก้มตอบ ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวแห้ง หลังกอง ชีโครงโปน

มองเห็นเป็นซี่ ๆ ดูน่าเวทนานัก **พยาธิทุกข**นั้นเปรียบได้กับข้าศึกคนที่สาม ซึ่งออกมาโดยดี ย้ายเปียดเบียนปีทาเราทั้งปวง ให้ได้รับความเจ็บไข้เสียตงทั่วสรรพางค์กาย บางทีก็เป็นโรคต่าง ๆ ต้องนอนเข้านับเป็นแรมเดือนแรมปีก็มี ทนทุกขเวทนาลำบากแสนสาหัส สุดจะหาคำอุปมามากล่าวได้ ส่วน**มรณทุกข**นั้นไซ้เปรียบได้กับข้าศึกคนที่สี่ ซึ่งมาตัดศีรษะเราท่าน นึกก็เปรียบเสมือนมรณกาล ดับสังขารขาดเสียซึ่งชีวิตินทรีย์ ทุกขทั้ง 4 ซึ่งอุปมาเสมือนข้าศึก 4 นาย ก็มีความดังพรรณนามาด้วยประการฉะนี้

4.5 โสภทุกข ทุกขเพราะความเศร้าใจ เสียใจ

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนามรณทุกขจบลงแล้วจึงตรัสเทศนาโสภทุกข มีเนื้อความตามพระบาลีว่า ลักษณะของความโสภนั้น คือสภาวะอันกระทำให้น้ำจิตแห่งเราท่านทั้งหลายเดือดร้อนระส่ำระสาย ให้กระวนกระวายแห่งเหือดไป ยามนอนก็นอนไม่หลับ ยามรับประทานก็รับประทานไม่ได้ ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากการสูญเสียญาติมิตร หรือทรัพย์สินสมบัติ นี่คือนิยามของ**โสภทุกข** เปียดเบียนอยู่ในสันดานแห่งเราท่านทั้งหลายทั้งปวง ให้เสวยทุกขเวทนาเนื่อง ๆ

4.6 ปริเทวทุกข ทุกขเพราะตัดอาลัยไม่ขาด

ปริเทวทุกขมีอาการให้ร้องไห้รำไห้พิริพรี มีน้ำตาไหลพุ่มพองนองเนตร โดยมีสาเหตุมาจากมารดา บิดา บุตร ภรรยา และคณาญาติถึงแก่ความตาย หรืออาจมีเหตุมาจากการสูญเสียทรัพย์สินสมบัติ แล้วทำให้บ่นเพ้อละเมอรำวกับวิกลจริตไปทุกวันทุกเวลา เสวยทุกขเวทนาอยู่เป็นนิจนิรันดร์ ปริเทวทุกขนี้เองที่กระทำให้จิตแห่งสัตว์ทั้งปวงเดือดร้อนอยู่เนื่อง ๆ

4.7 ทุกขทุกข ทุกขที่ทำให้จิตใจสลดหดหู่

ความทุกขที่ทำให้จิตใจสลดหดหู่ ทอดถอนใจอันเนื่องมาจากโรคาพาธก็ดี เนื่องมาจากการที่ตนต้องอาชญา มีการถูกเข่นตีจองจำไว้ก็ดี ถูกตัดมือตัดเท้าก็ดี เนื่องมาจากการทนทุกขเวทนาตามลำพังผู้เดียวไร้ญาติขาดมิตรก็ดี เนื่องมาจากความยากจนเข็ญใจไม่มีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับเครื่องถนอมพิพพารณ์เสมอเหมือนผู้อื่น เป็นเหตุให้รู้สึกสลดสังเวช

ใจได้แต่รำพึงรำพันกับตนเองว่า อนิจจาตัวเรานี้ช่างยากจนนักหนา เกิดมาก็ไม่เทียมหน้าเทียมตาผู้อื่นทั้งหลาย เหล่านี้คือทุกข์ทุกข์

4.8 โทมนัสทุกข์ ทุกข์เพราะน้อยใจ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระธรรมเทศนาว่า ความทุกข์อันใดที่ทำให้สัตว์รู้สึกเคืองแค้นแน่นอุราปราศจากความสบาย ปราศจากความสุข ให้รู้สึกน้อยอกน้อยใจอยู่ร่ำไป ทุกข์อย่างนี้ตถาคตเรียกว่า โทมนัสทุกข์

4.9 อุปายาสทุกข์ ทุกข์เพราะความคับใจ ตรอมใจ

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเทศนาในอุปายาสทุกข์ มีเนื้อความตามพระบาลีว่า ทุกข์อันใดที่ทำให้บังเกิดสละอันอาลัยด้วยความคับแค้นใจ อันเนื่องมาจากการสูญเสียญาติที่ดี มรณกรรมแห่งมารดาบิดาก็ดี การสูญเสียสมบัติ ยศ บริวารก็ดี เหล่านี้คืออุปายาสทุกข์

ท่านผู้มีปัญญ่าพึงสังเกตด้วยว่า โสภทุกขนั้นอุปมาเสมือนดังบุคคลเคี้ยวน้ำมันให้เดือดอยู่ภายในภาชนะบนเตาไฟ ปริเทวทุกขนั้นอุปมาเสมือนดังบุคคลเร่งไฟให้น้ำมันร้อนขึ้นจนพุ่งเดือดล้นออกมาจากภาชนะ ส่วนอุปายาสทุกขนั้นอุปมาเสมือนดังน้ำมันซึ่งยังคงค้างเหลืออยู่ในภาชนะนั้น

อธิบายว่า โสภทุกขนั้นเกิดขึ้นภายในกระทำให้จิตใจเดือดร้อนอยู่ภายใน ปริเทวทุกขนั้นเมื่อบังเกิดขึ้นแล้วกระทำให้หน้าตาไหลพุ่มพองหนองเนตรปรากฏแก่ชนทั้งปวง ส่วนอุปายาสทุกขนั้นเกิดขึ้นในขณะที่หน้าตาแห้งไปแล้ว แต่ความขัดแค้นแน่นทรวงยังสละอันอยู่ภายในจิต

4.10 อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข ทุกข์เพราะประสบสิ่งที่เกลียด

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัปปิเยหิสัมปโยคทุกข มีใจความตามพระบาลีว่า อารมณ์หรือเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตทั้งห้า คือ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ และโณสุพพารมณ์ กล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสนั้น หากมิได้เป็นที่พึงปรารถนา มิได้พึงเป็นที่รักที่ชอบใจ ครั้นเมื่อบุคคลได้ประสบอารมณ์ทั้งห้า ก็ย่อมจะมีจิตเป็นทุกข์ เหตุเพราะรู้สึกเกลียดชังไม่รักใคร่ไม่ปรารถนาจะเข้าใกล้ไม่ปรารถนาจะพบเห็น

ปรารถนาจะหลีกเลี่ยงให้ไกลแสนไกล แต่เมื่อยังทำไม่ได้ก็ต้องเสวยทุกขเวทนา ตถาคตเรียกทุกขนี้ว่า **อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข** จัดเป็นทุกขอริยสัจด้วยประการหนึ่ง

4.11 ปิเยหิวิปโยคทุกข ทุกขเพราะพลัดพรากจากสิ่งที่รัก

อันบุคคลที่ปรารถนาอารมณ์ทั้ง 5 หากได้ไปนอนไปนั่งด้วย คบหาสมาคมด้วยอารมณ์เหล่านั้น บุคคลก็จะรู้สึกพอใจและมีความสุข แต่หากต้องพลัดพรากไปเสีย บุคคลย่อมเป็นทุกข ทุกขนี้แหละจัดเป็น**ปิเยหิวิปโยคทุกข**ประการหนึ่ง บุคคลทั้งหลายในโลกถ้าพลัดพรากจากมารดาบิดา จากพี่น้อง จากบุตรภรรยาและญาติมิตรอันเป็นที่รักใคร่ ก็จัดเป็น**ปิเยหิวิปโยคทุกข**อีกประการหนึ่ง อนึ่ง การที่บุคคลพลัดพรากจากที่อยู่อาศัย จากสมบัติ พัสถาน ทรัพย์ศฤงคาร บริวาร และยศศักดิ์ เหล่านี้ก็จัดเป็น**ปิเยหิวิปโยคทุกข**อีกประการหนึ่ง เหล่านี้ล้วนจัดเป็นทุกขอริยสัจด้วยประการหนึ่ง

4.12 ยัมปิจจันนลภติทุกข ทุกขเพราะผิดหวัง

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาถึงยัมปิจจันนลภติทุกข โดยทรงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ **ทุกขประกอบในกาย** กับ **ทุกขประกอบในจิต** ทุกขประกอบในกายนั้น ได้แก่ การที่บุคคลทั้งหลายซึ่งประกอบอาชีพต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกสิกรรม หรือพาณิชยกรรม เมื่อทุ่มเทแรงกายแรงใจให้แก่การงานอาชีพ โดยมิได้ย่อท้อต่อความลำบากตรากตรำ แต่ไม่สามารถสำเร็จประโยชน์ จึงโศกเศร้าเสียใจ นี่ก็จัดเป็น**ทุกขประกอบในกาย** ส่วน **ทุกขประกอบในจิต**นั้น ได้แก่ ความปรารถนายศถาบรรดาศักดิ์ตลอดจนลาภสักการะเงินทอง แต่ไม่สามารถสำเร็จสมเจตนา อันทุกขทั้งสองประการนี้ย่อมทำให้สัตว์เดือดร้อนอยู่ในสันดาน เป็นเนื่องนิจ ตถาคตจึงเรียกว่า **ยัมปิจจันนลภติทุกข**

4.13 ปัญฺจุปาทานักขันธทุกข ทุกขทั้งปวงรวมกัน

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับปัญฺจุปาทานักขันธทุกข มีใจความตามพระบาลีว่า ปัญฺจขันธ หรือขันธ 5 นั้น ประกอบด้วยรูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ ปัญฺจขันธทั้ง 5 นี้ล้วนเป็นอารมณ์แก่อุปาทานทั้งสิ้น เพราะเหตุว่า **ขันธ 5 นั้นยังเป็นโลกียะอยู่** จึงได้ชื่อว่า **อุปาทานขันธ**

อุปาทานแปลว่า **ถือนั่น** หรือเป็น**เชื้อแห่งตัณหา** ส่วนชั้นทั้ง 5 แห่งพระอริยเจ้านั้น จะเป็นโลกียะก็เฉพาะแต่รูปชั้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้นทั้ง 4 นี้เป็นโลกุตระ จึงมิได้ชื่อว่า อุปาทานชั้น ปัญจชั้นทั้ง 5 ซึ่งเป็นโลกียะนั้น ตถาคตตรัสเรียกชื่อว่า **ปัญจุปาทานักขันธา** เพราะเป็นที่เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวง มีชาติทุกข์ เป็นต้น และมียมปิณฺณนลภติทุกข์เป็นประการสุดท้าย นักปราชญ์ผู้มีปัญญาปรารถนาจะใคร่ ตรัสรู้ทุกข์ขอรียสัจ ก็พึงพิจารณาตามนัยอันจะพรรณนาต่อไปนี้เกิด

4.14 อุปาทานชั้นทุกข์

ปัญจุปาทานักขันธาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อุปาทานชั้นทุกข์** ตาม**อรรถกถาวิภังค์** และ**คัมภีร์วิสุทธิมรรค**¹ ได้กล่าวถึงอุปาทานชั้นทุกข์ทั้ง 5 ไว้ว่า เป็นที่เกิดแห่งทุกข์ขอรียสัจ มีชาติทุกข์ เป็นต้น และมียมปิณฺณนลภติทุกข์ เป็นประการสุดท้าย กองทุกข์เหล่านี้เปรียบประดุจพื้นแผ่นดินอันเป็นที่เกิดแห่งพฤษชาตินานาพันธุ์ อีกประการหนึ่งเล่า กองทุกข์เหล่านี้ ย่อมเบียดเบียนและสังหารอุปาทานชั้นทั้ง 5 อยู่เป็นนิจนิรันดร์ ไม่มีวันว่าง เปรียบประดุจเพลิงป่าอันไหม้ลามล้างผลาญดินชาติและพฤษชาติอยู่เนื่อง ๆ นั่นเอง

อนึ่ง เครื่องหมายวงกลมซึ่งใช้เป็นเป้าในการพุ่งหอก แหวน หลาว หรือการยิงธนูของชนทั้งหลายที่ต้องการประลองฝีมือและฝึกความแม่นยำฉันทิ อุปาทานชั้นทั้ง 5 แห่งเราท่านทั้งปวง ก็เป็นเป้าหมายแห่งกองทุกข์ทั้งหลายฉันทิ นอกจากนี้อุปาทานชั้นทั้ง 5 นี้ ยังเปรียบประดุจโคตัวโต ไม่ว่าจะเดินไป ณ แห่งหนใด จะยืนอยู่ ณ สถานที่ใด บรรดาฝูง เหลือบ รื่น แผลงหัว ย่อมติดตามตอมกายโคไป ณ สถานที่นั้น ๆ อุปมาชื่อนี้ฉันทิ **อุปาทานชั้นทั้ง 5 นี้** ไม่ว่าเราท่านจะจุติปฏิสนธิในภพใด ๆ ก็ดี กองทุกข์ทั้ง 12 ประการ ก็ย่อมติดตามไปเบียดเบียนบีทในภพนั้น ๆ เป็นนิจนิรันดร์ ไม่เว้นว่างห่างไกล นี้ก็มีอุปไมยเหมือนเหล่าแมลงอันติดตามตัวโคไปฉันทิ

นอกจากนี้ อุปาทานชั้น 5 ยังเปรียบเสมือนบ้าน ไม่ว่าจะไปตั้งอยู่ ณ สถานที่ใด ๆ มหาโจรทั้งหลายย่อมติดตามไปคอยจี้ปล้น ฉกชิง ลักขโมยถึงสถานที่นั้น ๆ กองทุกข์ทั้ง 12 ประการ ย่อมเปรียบเสมือนมหาโจรทั้งหลาย ที่คอยติดตามไปเบียดเบียนล้างผลาญชั้นทั้ง 5 แห่งสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้

¹ คัมภีร์วิสุทธิมรรค คือ คัมภีร์พิเศษที่อธิบายศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนววิสุทธิ 7 แต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์ พระอรรถกถาจารย์ชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปเกาะลังกา เพื่อแปลอรรถกถาสืงหลกลับมาเป็นภาษามคธ

บรรดาภคบุตรผู้มีปัญญาปรารถนาจะเสี่ยงให้พ้นจากกองทุกข์ดังพรรณนามาแล้ว ก็จงอย่าได้มีใจยินดีในอุปาทานชั้นทั้ง 5 แต่พึงพิจารณาให้เห็นโทษในอุปาทานชั้นทั้ง 5 นั้นว่า ย่อมประกอบด้วยทุกข์ในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด ในเบื้องต้นนั้นมีชาติทุกข์เป็นรากเหง้า ชราทุกข์และพยาธิทุกข์นั้นเป็นท่ามกลาง ส่วนมรณทุกข์นั้นเป็นยอดสุด

อุปาทานชั้นทั้ง 5 นี้ ท่านแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ รูปธรรม กับนามธรรม รูปธรรม ได้แก่ รูปชั้น เพราะว่าย่อมนิบหนวยด้วยวิโรธิปัจจัย อันได้แก่ ความเย็น ความร้อน เป็นต้น ส่วนเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้นนั้นจัดเป็นนามธรรม เพราะเกี่ยวข้องข้องเข้าไปในอารมณ์ทั้งปวง มีรูปารมณ หรือสิ่งที่เห็นได้ด้วยตา เป็นต้น

ภคบุตรผู้มีปัญญาทั้งหลายเมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว ก็พึงปลงธรรมสังเวชในรูปธรรมและนามธรรมเสียเถิด พึงพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดมาเป็นรูปธรรมนามธรรมนี้ ย่อมประกอบไปด้วยชราทุกข์ พยาธิทุกข์ และมรณทุกข์ ไม่มีเว้นสักรายเดียว

สำหรับปุถุชนคือบุคคลผู้ยังหนาด้วยกิเลสเพราะไม่เคยสดับฟังพระธรรมเทศนานั้นเล่า เมื่อทุกข์ทั้งปวงเป็นต้นว่า ชราทุกข์ก็ดี พยาธิทุกข์ก็ดี มรณทุกข์ก็ดี มาถึงตัวก็จะสะดุ้งตกใจ โศการ่ำไห้ไปต่าง ๆ ส่วนบุคคลผู้เป็นอริยสาวกเคยได้ฟังพระธรรมเทศนาแห่งตถาคตแล้ว เมื่อทุกข์ทั้งปวงมาถึง ก็อาจระงับดับลงได้ด้วยมีปัญญาพิจารณาเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ ถึงจะมีอิทธิฤทธิ์มากมายปานใด จะมีอิสริยยศและบริวารมากมายเพียงใด ทุกข์เหล่านั้นจะได้เกรงกลัวมิกล้าเข้ามาเฉียดกราย จะเว้นหน้าไว้สักคนเดียวก็หาไม่ได้ ทุกข์เหล่านั้นบุกรุกเข้ามาประชิดทำลายทั่วทุกตัวตน ด้วยเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสเทศนาว่า ทุกขอริยสังขันธ์นั้นพระอริยเจ้าทั้งหลายท่านเห็นกองทุกข์โดยแท้ เป็นความจริงของพระอริยเจ้า

อันที่จริงนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี ท่านย่อมตรัสรู้ทุกขอริยสังขันธ์ทั้งปวงด้วยพระสยัมภูญาณ คือเห็นด้วยปัญญาของพระองค์เอง ส่วนพระอัครสาวกก็ดี พระอสีติมหาสาวกก็ดี พระภคิวิสวาก็ดี ท่านได้รู้เห็นกองทุกข์เหล่านั้นด้วยสุตมยญาณ คือได้ฟังพระธรรมเทศนาจึงได้รู้ได้เห็นโดยแท้ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงประทานพระธรรมเทศนาชื่อว่า **ทุกขอริยสังขันธ์** ว่าเป็นความจริงของพระอริยเจ้า

บทที่ 5

ทุกขสมุทัยอริยสัจ

เนื้อหาบทที่ 5

ทุกขสมุทัยอริยสัจ

5.1 ตัณหา 3

- 5.1.1 กามตัณหาพาไปสู่อบายภูมิ
- 5.1.2 จักรวาลนี้คับแคบเกินกว่าจะบรรจุกามตัณหา
- 5.1.3 เหตุแห่งอกุศลกรรม คือกามตัณหา
- 5.1.4 ภาวตัณหาและวิภวตัณหา คล้องสัตว์ให้ติดอยู่ในสังสารวัฏ

5.2 ต้องการหลุดพ้น ต้องดับตัณหา 3

- 5.2.1 ตัณหาเหมือนยางไม้
- 5.2.2 ตัณหาคือเครื่องจองจำอันเหนียวแน่นยิ่ง
- 5.2.3 ตัณหาเปรียบดังแมงมุม

5.3 ผู้มีปัญญาย่อมเห็นว่าร่างกายเป็นสิ่งปฏิภูล

- 5.3.1 รูปร่างกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งกองทุกข์
- 5.3.2 รูปร่างกายคือยังฉวางแห่งอกุศลธรรม

5.4 นวโลกุตตรธรรมอันประเสริฐ

5.5 จงสลัดกามคุณ เพื่อสู่อิสรภาพ

1. ต้นกำเนิดของทุกข์ทั้งปวงตามหลักปฏิจจสมุปบาทคืออวิชชา
2. รูปกายเป็นที่ประชุมแห่งกองทุกข์ ผู้มีปัญญาพึงพิจารณาถึงความไม่เที่ยง มีความเสื่อมสลายเป็นธรรมดา หาแก่นสารมิได้
3. การจะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ต้องสลัดกามคุณ ประกอบความเพียรในการแสวงหาความบริสุทธิ์จนบรรลุโลกุตตรธรรมอันประเสริฐ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทำความเข้าใจถึงกระบวนการและลักษณะโดยรวมของตัณหา
2. เพื่อศึกษาโทษของตัณหาอันก่อให้เกิดการสร้างอกุศลกรรม

บทที่ 5

ทุกขสมุทัยอริยสัจ

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาทุกขอริยสัจจบลงแล้ว จึงทรงพระมหากรุณาตรัสเทศนาทุกขสมุทัยอริยสัจสืบต่อไปว่า **ตัณหาใด ๆ ก็ตามได้ชื่อว่าทุกขสมุทัยอริยสัจ** อธิบายว่า ตัณหาอันใดที่จะเป็นต้นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายปฏิสนธิถือกำเนิดในภพใหม่ ตัณหา นั่นคือความกำหนดยินดีในวิภวสงสาร สัตว์ทั้งปวงเมื่อบังเกิดในภพใด ๆ ก็ย่อมจะมีความกำหนดยินดีในภพนั้น ๆ อย่างไม่มีเสื่อมคลาย ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสนั้นย่อม รัดรั้งตรึงตราหนาแน่นอยู่ในสันดานสัตว์ อุปมาเสมือนดังเชือกที่คอยผูกมัดสัตว์ไว้ให้ท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสงสาร เวียนตายเวียนเกิด เวียนถือกำเนิดในภพน้อยภพใหญ่ เสรวยทุกขเวทนา ด้วยกองทุกข์คือชราและพยาธิ คอยติดตามเบียดเบียนย่ำยื้ออยู่เสมอ มรณทุกข์ก็คอยห้ำหั่นชีวิตให้ขาดลง เปรียบประดุจนายเพชรฆาตผู้ปลดชีวิตบุคคลด้วยดาบอันคมกล้า **สัตว์ทั้งหลาย ดำรงชีวิตอยู่อย่างแสนยากแสนลำบากกาย ตายจากที่นี่ก็ไปเกิดที่นั่น ตายจากที่นั่นก็ไปบังเกิดที่โน้น ตายจากที่โน้นก็มาบังเกิดที่นี่ มีแต่ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิด เวียนถือกำเนิดในภพน้อยภพใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุดด้วยตัณหา** ซึ่งเป็นเสมือนเชือกมัดสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้มิให้เคลื่อนขยายออกไปได้เลย

5.1 ตัณหา 3

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแบ่งตัณหาออกเป็น 3 ประการ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

1. กามตัณหา คือ ความทะยานอยากของจิตอันเต็มไปด้วยความโลภ เป็นความทะยานอยากในกามคุณ 5 อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย เป็นความทะยานอยากของบุคคลที่มีความเห็นว่า กามคุณ 5 คือสิ่งที่สามารถบันดาลความสุขได้อย่างแท้จริง ดังนั้นจึงตั้งความปรารถนาจะได้บังเกิดในโลกมนุษย์หรือสวรรค์ ซึ่งได้ชื่อว่า **กามภพ**¹ บุคคลที่มีความเห็นเช่นนี้ต่างพยายามบำเพ็ญทาน รักษาศีล และสร้างกุศลทั้งปวง เพื่อให้บรรลุความปรารถนาที่ตั้งไว้ เช่นนี้จัดว่าเป็น**กามตัณหา** ตถาคตตรัสเรียกว่า **ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

2. ภาวตัณหา คือ ความทะยานอยากได้ **ภว** หรือ **ภพ** เป็นความทะยานอยากของจิต บุคคลที่มีความเชื่อว่า การได้ไปบังเกิดเป็นพรหมจะไม่ต้องประสบกับความชราและมรณะ จะมีสภาวะคงที่เช่นนั้นตลอดไป จึงทุ่มเทชีวิตจิตใจพากเพียรเจริญญาณสมาบัติ ด้วยจิตปรารถนาจะไปบังเกิดในพรหมโลก

สมณพราหมณ์ที่มีความเชื่อเช่นนี้ มีประสบการณ์จากการพากเพียรปฏิบัติเจโตสมาธิ ทำจิตให้บริสุทธิ์ ผ่องใส ปราศจากอุปกิเลส จึงสามารถระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในอดีตกาล นับด้วยร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ สามารถระลึกได้ว่า ในอดีตชาติตนเคยเป็นอะไร ในภพใด มีชื่อโคตรอย่างไร มีผิวพรรณอย่างไร เคยเสวยสุขและทุกข์อย่างไร เมื่อจุติจากภพหนึ่งแล้วไปบังเกิดอีกภพหนึ่งจนกระทั่งมาบังเกิดในภพนี้ ประสบการณ์จากการเจริญญาณสมาบัติของสมณพราหมณ์เหล่านี้ อย่างสูงสุดอยู่ในระดับรูปภพหรือภาวะแห่ง**รูปพรหม**² นั่นเอง สมณพราหมณ์เหล่านี้จึงมีความเชื่อมั่นว่า พรหมเป็นผู้ประเสริฐสุดและเที่ยงแท้ ดังนั้นในชาตินี้เมื่อตนต้องมาบังเกิดในโลกมนุษย์ จึงพากเพียรเจริญญาณสมาบัติ เพื่อให้ได้กลับไปบังเกิดในพรหมโลกอีก ความเห็นเช่นนี้จัดเป็น**ภาวตัณหา** ตถาคตตรัสเรียกว่า **ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

3. วิภาวตัณหา คือ ความทะยานอยากใน**วิภพ** เป็นความปรารถนาในจิตของสมณพราหมณ์ที่มีความเชื่อว่า ถ้าได้ไปบังเกิดในอรุภพ เป็น**อรุภพพรหม**³ จะไม่ต้องกลับมาบังเกิดในโลกมนุษย์อีก จะดับสังขารหมดสิ้น ณ อรุภพนั้น แล้วเข้าสู่พระนิพพาน

สมณพราหมณ์ที่มีความเชื่อเช่นนี้ มีประสบการณ์จากการพากเพียรปฏิบัติเจโตสมาธิ ทำจิตให้บริสุทธิ์ ผ่องใส ปราศจากอุปกิเลส ได้ทิพยจักขุ พากเพียรปรารถนาขั้นในอนาคต เพื่อตามศึกษาดูว่า หลังจากความตายแล้วอัตตาจะเป็นอย่างไร สมณพราหมณ์ในกลุ่มนี้มีประสบการณ์สูงสุดอยู่ที่อรุภพ คือภพของอรุภพพรหม ไม่สามารถเห็นไปไกลกว่านั้น ผลจาก

¹ กามภพ โลกเป็นที่อยู่อาศัยของผู้เสพกาม ได้แก่ อบายภูมิ 4 มนุษยโลก และสวรรค์ 6 ชั้น ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา ถึงชั้นปรนิมมิตสวัตตี รวมเป็น 11 ชั้น

² รูปพรหม โลกเป็นที่อยู่ของพวกรูปพรหม พรหมที่เกิดด้วยกำลังรูปฌาน มี 16 ชั้น มีที่อยู่เรียกว่าพรหมโลก 16 ชั้น คือ

(1) พรหมปาริฉัฏฐา (2) พรหมปุโรหิตา (3) มหาพรหม (4) ปริตตภา (5) อัปมาณาภา (6) อาภัสสรา
(7) ปริตตสุภา (8) อัปมาณสุภา (9) สุกกิงหา (10) อสัณณิสัตตา (11) เวหฬผลา (12) อวิหา (13) อตปปา
(14) สุทิสสา (15) สุทิสสี (16) อกนิฐา

³ อรุภพพรหม อรุภพ พรหมที่ไม่ใช่อรูปพรหม หรือพรหมในอรุภพ มี 4 ชั้น คือ

(1) อากาสาณัญญาตนะ	กำหนดที่ว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
(2) วิญญาณัญญาตนะ	กำหนดวิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
(3) อากิญจัญญาตนะ	กำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์
(4) เนวสัญญานาสัญญาตนะ	ภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่

การเจริญญาณสมาบัติทำให้มีความเห็นว่า การได้ไปบังเกิดเป็นอรุปรพพรหม เมื่อกายแตกแล้ว
อัตราย่อมขาดสูญ ดังนั้นในชาตินี้เมื่อตนต้องบังเกิดเป็นมนุษย์ จึงพากเพียรเจริญญาณสมาบัติ
เพื่อให้ได้ไปบังเกิดเป็นอรุปรพพรหม ความเห็นเช่นนี้จัดเป็น**วิภวตัณหา** ตถาคตตรัสเรียกว่า
ทุกขสมุทัยอริยสัจ

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่า ตัณหา 3 ประการนี้ ได้ชื่อว่า ทุกขสมุทัย
อริยสัจ เพราะว่าเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกองทุกข์ต่าง ๆ ได้กล่าวมาแล้วว่า กามตัณหาซึ่ง
ปรารถนาเบญจกามคุณทั้ง 5 นั้น เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกองทุกข์ใน**กามภพ** ภวตัณหา และ
วิภวตัณหา นั้น เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกองทุกข์ในพรหมโลกทั้งสองชั้น คือ **รูปภพ และอรุปรพ**
ตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงอธิบายอรรถแห่งสมุทัยว่า **กองทุกข์ทั้งปวงนั้นย่อมเกิดมาจาก
ตัณหาสิ่งเดียว จะได้เกิดมาแต่สิ่งอื่นก็หาไม่ได้** ถ้าเว้นจากตัณหาเสียแล้ว ชาติทุกข์ ชราทุกข์
และมรณทุกข์นั้น จะไม่มีเป็นอันขาด

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาควรพิจารณาปลงธรรมสังเวชเถิดว่า ตัณหาตัวนี้แหละที่พาให้
สัตว์ว้ายเวียนวนอยู่ในวัฏสงสารอยู่เป็นเวลานานแสนนานนับภพนับชาติมิได้ โดยไม่เห็นฝั่ง
หรือไม่เห็นสถานที่ใดพอจะเป็นที่พึ่งที่อาศัยได้เลย ได้แต่วนไปเรื่อย ๆ ตถาคตจึงตรัสเรียก
ตัณหาว่า **สมุทัย** เพราะตัณหาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกองทุกข์ทั้งปวง พระอริยเจ้าย่อมได้เห็น
เหตุนี้ประจักษ์แจ้งแล้ว จึงมีบัญญัติเรียกชื่อว่า **ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

5.1.1 กามตัณหาพาไปสู่อบายภูมิ

ตัณหาทั้งหลายล้วนบังเกิดจากความโลภแห่งจิตฝ่ายอกุศล จึงล้วนเป็นบาปทั้งสิ้น
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่า โลภจิตนี้มีลักษณะยึดมั่นถือมั่นในวัตถุที่ตน
รักใคร่ปรารถนาอย่างไม่มีละ ไม่มีวาง จิตของบุคคลนั้นรัตรึงตรึงติดอยู่กับวัตถุสิ่งของที่ตน
ปรารถนาอย่างเหนียวแน่น **เปรียบประดุจดั่งวานรติดตั่ง** ธรรมชาติของวานรที่ติดตั่งนั้น แรก
ทีเดียวจะติดเฉพาะตรงที่หนึ่งก่อน ด้วยความคิดจะตั่งกันให้พ้นจากตรงที่หนึ่ง วานรจึงใช้เท้าทั้งสี่
ยันเพื่อจะพุงตัวขึ้น อนิจจา! เท้าทั้งสี่นั้นก็ติดตั่งเข้าไปอีก รวมเป็นติดห้าแห่ง วานรจึงใช้
ปากกัด ปากก็ติดตั่งเข้าไปอีก รวมเป็นหกแห่ง วานรนั้นจึงไม่สามารถจะไหวดิงกายได้ เรื่องนี้มี
อุปมาฉันใด โลภจิตย่อมมีลักษณะให้รู้สึกรักใคร่รัตรึงตรึงตรึงตรึงตรึงอยู่กับวัตถุสิ่งของที่ตนปรารถนา
ก็มีอุปมาฉันนั้น

โลกจิตนี้คอยกระตุ้นให้อารมณ์ซ่องติดตรึงตราอยู่ในวัตถุซึ่งตนรักใคร่พอใจอยู่เป็น
เนื่องนิจ เปรียบประดุจตั้งขึ้นเนื้อที่บุคคลโยนลงในภาชนะกระเบื้องร้อน ๆ เนื้อนั้นก็จะติดกรัง
อยู่กับกระเบื้องร้อนนั้นเอง ฉันทก็ดี โลกจิตเมื่อบังเกิดขึ้นบ่อย ๆ หลายครั้งหลายคราว ย่อม
จะทำให้อารมณ์ของบุคคลตรึงตราอยู่ในสิ่งของทั้งปวงซึ่งตนรักใคร่ปรารถนา ก็มีอุปไมยฉันทนั้น

อันตัณหาคือโลกจิตนี้ เมื่อฝังแน่นอยู่ในกมลสันดานของบุคคลใด บุคคลนั้นก็มีอาจ
จำแนกแจกทานแก่สมณะ พราหมณาจารย์ ยาจก วนิพก หรือเด็กกำพร้าอนาถา ด้วยเหตุว่า
รักใคร่หวงแหนแน่นหนา ยากที่จะหยิบบอกออกไปทำบุญให้ทาน เพราะน้ำใจติดแทรกเข้าแรก
อยู่ในอณูแห่งสิ่งของอันเป็นสมบัติของตนแล้ว เปรียบประดุจผ้าขาวซึ่งบุคคลย้อมด้วยเขม่าไฟ
ผสมกับน้ำมันยาง ธรรมดาผ้าขาวที่ย้อมด้วยเขม่าผสมน้ำมันยางนั้น แม้นำไปซักสักร้อยครั้ง
พันครั้งหรือมากกว่านั้น ก็มีอาจจะทำให้ขาวสะอาดบริสุทธิ์ดั้งเดิมได้ เขม่ากับน้ำมันยางจะติด
ตรึงอยู่กับผ้านั้นจนกว่ารอยเปื้อนจะขาดไป ข้อนี้มีอุปมาฉันทใด โลกจิตที่บังเกิดกล้ำจนกระทั่ง
ฝังแน่นอยู่ในกมลสันดานแล้ว ย่อมจะทำให้บุคคลรักใคร่หวงแหนสมบัติแห่งตน มียอมหยิบบอก
ออกบริจาคเป็นทาน ก็มีอุปไมยฉันทนั้น

พึงทราบไว้เถิดว่า **ตัณหาคือโลกจิตนี้** ถ้าบังเกิดฝังแน่นอยู่ในกมลสันดานของ
บุคคลใดแล้ว ก็อาจจะชักพาบุคคลนั้นไปสู่อบายภูมิเป็นแน่แท้ เปรียบประดุจกระแสน้ำอัน
ไหลเชี่ยว ธรรมดาแม่น้ำที่มีกระแสน้ำเชี่ยวกรากย่อมจะพัดพาเอาจอกแหนตลอดจนสรรพสิ่ง
ทั้งปวงให้ลอยไปสู่มหาสมุทรฉันทใด ตัณหาคือโลกจิตนี้ก็ย่อมพาสรรพสัตว์ทั้งปวงให้ลอยไปสู่
อบายภูมิฉันทนั้น

5.1.2 จักรวาลนี้คับแคบเกินกว่าจะบรรจุกามตัณหา

อันตัณหานี้ย่อมบังเกิดพอกพูนอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งปวงเป็นอันมากสุดจะพรรณนา
โดยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่า ตัณหาอันบังเกิดในสันดานแห่งสัตว์
ทั้งปวงนี้ มีปริมาณมากกว่ามากนัก ถ้าตัณหาที่บังเกิดมีรูปทรงดังเช่นต้นไม้หรือภูเขา จักรวาล
ของเรานี้ก็คงจะคับแคบยิ่งนัก ไม่มีที่ว่างพอที่จะบรรจุตัณหาแห่งบุคคลทั้งปวง เพราะเหตุว่า
บุคคลผู้นี้ก็ปรารถนา ผู้โน้นก็ปรารถนา อันความปรารถนาของบุคคลแต่ละคน ๆ จะชนใส่ลง
ใส่เกา ก็คงจะบรรจุได้ไม่หมดสิ้น

ตัณหาที่หากบังเกิดมีในกมลสันดานเมื่อใด ก็จะเป็นเหตุให้บุคคลกระทำความอกุศลกรรม

เป็นต้นว่า ปาณาติบาต เมื่อนั้นอกุศลกรรมอันชั่วช้าสามัญ มิควรที่บุคคลจะพึงกระทำได้เลย แต่ถ้าลุแก่อำนาจตัณหาแล้ว ก็อาจจะกระทำได้ทุกสิ่งทุกประการ

หากตัณหาหนาแน่นอยู่ในสันดานแล้ว บุคคลย่อมกระทำอกุศลกรรมอันลามกต่าง ๆ นานาได้ เหตุนี้ตถาคตจึงตรัสเทศนาว่า ตัณหาคือความปรารถนารักใคร่ยินดีใน**ขันธาทิโลก**¹ นี้ เป็นทุกขสมุทัยอริยสัจ เพราะเป็นที่เกิดแห่งกองทุกข์

5.1.3 เหตุแห่งอกุศลกรรม คือกามตัณหา

สัตว์ทั้งหลายอันประกอบด้วยกามตัณหา คือปรารถนาเบญจกามคุณในมนุษย์โลกนี้ย่อมกระทำอกุศลกรรม 10 ประการ คือ กายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 มโนทุจริต 3

กายทุจริต 3 ประการนั้น ได้แก่

1. กระทำปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
2. กระทำอทินนาทาน คือ การฉกชิง ลักขโมย จ้อโกงสิ่งของของผู้อื่น
3. กระทำกาเมสุมิจฉาจาร คือ ประพฤติล่วงประเวณีภรรยา หรือสามีของผู้อื่น

วจีทุจริต 4 ประการนั้น ได้แก่

1. กล่าวมุสาวาท คือ โกหกมลายา ไม่กล่าวตามพุทธรวณะ ไม่กล่าวตามตัวบทกฎหมาย
2. กล่าววาจาส่อเสียดผู้อื่น เพราะเห็นแก่อำภิสสินจ้าง
3. กล่าวผรุสวาท คือ คำหยาบช้า
4. กล่าวสัณผัปปลาปวาท คือ ตลกคะนอง เพื่อเจ้าไร้อารยะ

มโนทุจริต 3 ประการนั้น ได้แก่

1. อภิชฌา คือ โลภะจิตที่มุ่งหมายจะเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน
2. พยาบาท คือ ผูกกรรมอาฆาตจองเวรแก่ผู้อื่น

¹ขันธาทิโลก คือ โลกซึ่งเต็มไปด้วยขันธ้อย่างยิ่ง

3. มิจฉาทิฏฐิ คือ เห็นผิดเป็นชอบ

อกุศลทุจริตหรือบางที่เรียกว่า **อกุศลกรรมบถ 10** ประการนี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำอย่างยิ่ง แต่เมื่อกามตัณหาบังเกิดขึ้นในกมลสันดานแล้ว บุคคลย่อมกระทำได้โดยไม่กลัวบาป ไม่ละอายบาป น้ำจิตที่ไม่เคยหยาบช้า ไม่เคยกลัววาทจาชั่วช้าลามก แต่ถ้ามีตัณหาปรารถนาในเบญจกามคุณเกิดขึ้นส่งเสริมอยู่ในสันดาน บุคคลก็อาจหาญกล้าวาทจาชั่วร้ายได้ เมื่อถึงแก่ความตายแล้วย่อมมีอบายเป็นที่ไป เพราะเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสเทศนาว่า **กามตัณหาเป็นปัจจัยให้บังเกิดกองทุกข์ในกามภพ เรียกชื่อว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายที่ปรารถนามนุษยสมบัติ¹ ก็ดี เทวสมบัติในภพยามาพจร สวรรค์ทั้ง 6 ชั้นนั้นก็ดี จึงอุตสาหะวิริยะพากเพียรบำเพ็ญทาน รักษาศีล สร้างกองกุศลอันประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ครั้นจุติจิตได้ไปบังเกิดในมนุษยโลก ได้เสวยมนุษยสมบัติในมนุษยโลกก็ดี หรือบางที่ได้ขึ้นไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นยามาพจร ได้เสวยทิพยสมบัติในเทวโลกก็ดี เหล่านี้ก็ยังจัดเป็นกามตัณหา เป็นปัจจัยให้บังเกิดกองทุกข์ เรียกชื่อว่า **ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

5.1.4 ภาวตัณหาและวิภาวตัณหา คล้องสัตว์ให้ติดอยู่ในสังสารวัฏ

อีกประการหนึ่งนั้น โยคาวจรกุลบุตรผู้ประกอบความเพียรปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน² ด้วยมีจิตปรารถนาจะไปบังเกิดในรูปภพและอรูปรภพ ครั้นได้ฌานสมาบัติสมความปรารถนาแล้ว จึงได้ไปบังเกิดในชั้นรูปพรหมทั้งหลายบ้าง ในอรูปรพรหมทั้ง 4 ชั้นนั้นบ้าง ด้วยมีสัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิว่า รูปพรหมและอรูปรพรหมนั้นไม่มีความแก่ความชรา ไม่มีพยาธิและมรณะ ทิฏฐิหรือความคิดเช่นนี้ก็จัดได้ว่าเป็นภาวตัณหาและวิภาวตัณหา เป็นเหตุปัจจัยให้บังเกิดกองทุกข์ ทั้งนี้เพราะความปรารถนาเช่นนั้น จะยังให้สัตว์ทั้งหลายเวียนตายเวียนเกิดเวียนถือกำเนิด ประกอบด้วยจุดและปฏิสนธิอยู่ร่ำไป ยังไม่สามารถสิ้นภพสิ้นชาติ ขาดจากกองทุกข์ในวัฏสงสาร ตถาคตจึงตรัสเรียกชื่อว่า **ทุกขสมุทัยอริยสัจ**

¹ มนุษยสมบัติ คือ สมบัติในชั้นมนุษย์ เป็นหนึ่งในสมบัติ 3 คือ มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ (สมบัติในสวรรค์) และนิพพานสมบัติ (สมบัติคือนิพพาน)

² สมถกรรมฐาน คือ ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ, วิปัสสนากรรมฐาน คือ ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง

5.2 ต้องการหลุดพ้น ต้องดับตัณหา 3

อย่างไรก็ตาม โยคาวจรกุลบุตรทั้งหลายผู้ประกอบด้วยวิจยปัญญาพิจารณาเห็นโทษภัยแห่งสังสารวัฏและอบายทุกข์โดยชัดแจ้ง จึงอุตสาหะพากเพียรบำเพ็ญกุศลนับตั้งแต่การบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา พิจารณาไตรลักษณ์ อันประกอบด้วยอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เป็นอารมณ์อยู่เนื่อง ๆ ยังน้ำจิตให้ระลึกรู้ถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณโดยสม่ำเสมอ บำเพ็ญทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยปรารถนาจะพาตนให้พ้นจากวัฏสงสาร ตั้งเป้าหมายเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ อย่างนี้จึงจะเป็นการปฏิบัติให้สิ้นภพสิ้นชาติให้ขาดจากกองทุกข์ทั้งปวงมิต้องเป็นห่วงอาวรณ์อาลัยอยู่ในภพทั้งสาม¹ เป็นการปฏิบัติเพื่อขจัดตัณหาทั้ง 3 ประการดังกล่าว ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ ในภพทั้งสาม

พระธรรมเทศนาเกี่ยวกับตัณหา 3 อันเป็นเหตุปัจจัยให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ในภพทั้งสามนี้ ยังมีปรากฏอยู่ใน **สุตฺตปิฎก** ใน **นิพพานวรรค** ซึ่งมีเนื้อความโดยย่อว่า

วันหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปทรงบาตรในเมืองราชคฤห์ทอดพระเนตรเห็นลูกสุกรเพศเมียตัวหนึ่งแล้วทรงแยมพระโอษฐ์ พระอาณัติเหลือบเห็นพระอาการเช่นนั้น จึงทูลถามถึงสาเหตุที่ทรงแยมพระโอษฐ์ ต่อมาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องนี้ว่า ลูกสุกรเพศเมียตัวนั้นเคยเกิดเป็นแม่ไก่ออยู่ในบริเวณใกล้ศาลาโรงฉันแห่งหนึ่ง ในครั้งพระศาสนาของ **พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า**² โน้น แม่ไก่อันได้ฟังเสียงสาธยายธรรมของภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน จึงมีจิตยินดีเลื่อมใสศรัทธาในเสียงสาธยายธรรมนั้นเป็นอย่างยิ่ง

ครั้นจุติจากชาติที่เป็นแม่ไก่อันแล้ว ได้ไปบังเกิดเป็นพระราชธิดาในราชตระกูลหนึ่งมีนามว่าอุพพรีราชกัญญาอยู่มาวันหนึ่งอุพพรีราชกัญญาได้เข้าไปสู่สถานที่ถ้ำยว้จจะหรือลั่วมหลุม

¹ภพทั้งสาม (ภพ 3) ประกอบด้วย

- (1) กามภพ ที่อยู่ของผู้ที่ยังแสวงกามคุณ
- (2) รูปภพ ที่อยู่ของผู้เข้าถึงรูปฌาน
- (3) อรูปภพ ที่อยู่ของผู้เข้าถึงอรูปฌาน

²พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหนึ่งในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 5 พระองค์แห่งภัทรกัปปัจจุบันนี้ ซึ่งประกอบด้วยพระกกุสันธะ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ พระโคตม และพระเมตเตยยะ

นางได้แลเห็นกองนอนจำนวนมากมายในสถานที่นั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดปลงสังเวชแล้วได้สำเร็จปฐมฌาน เมื่ออุพพริราชกัญญาอยู่ในราชตระกูลจนหมดอายุขัยแล้ว ก็จุติจากราชตระกูลไปบังเกิดในพรหมโลก ครั้นจุติจากพรหมโลกแล้ว ก็เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏสงสารเรื่อยมา จนถึงมาบังเกิดเป็นสุกรในศาสนาของตถาคตดังที่เห็นปรากฏอยู่ในขณะนี้ พระอานนท์กับพระสงฆ์ทั้งหลายได้สดับเหตุทั้งปวงแล้ว ก็มีความสังเวชเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังความสังเวชให้บังเกิดแก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว จึงตรัสเทศนาโทษแห่งภวตัณหาต่อไปอีกว่า **ตามธรรมดาตัณหานี้เป็นมูลเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าท่านทั้งหลายปรารถนาจะดับทุกข์ ก็พึงปฏิบัติตนให้ตัณหาดับไปเสียก่อน จึงจะดับทุกข์ทั้งปวงได้เด็ดขาด** มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่สามารถดับทุกข์ทั้งปวงให้เด็ดขาดลงไปได้ ตราบใดที่ยังมีตัณหาอยู่ในกมลสันดาน ตราบนั้นกองทุกข์ทั้งปวงก็จะบังเกิดขึ้นเนื่อง ๆ ไม่มีสุดสิ้น เปรียบประดุจดั่งพฤษชาติ ซึ่งบุคคลโค่นทิ้งโดยมิได้ขุดถอนราก ย่อมกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกได้

ตามธรรมดาต้นไม้ใหญ่ที่บุคคลตัดทอนรอนรานเฉพาะกิ่งและลำต้น มิได้ขุดทำลายรากแก้วรากฝอยซึ่งหยั่งลึกลงในดิน เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปมีช้างมีนาค ต้นไม้นั้นก็จะแตกกิ่งก้านสาขาใหญ่โตเหมือนดังเดิมอีก ชื่อนี้ฉันทิด ต้นไม้และกิ่งไม้ทั้งปวง ย่อมเปรียบเสมือนกองทุกข์ ซึ่งรากแก้วคือตัณหาหุสย ยังมีได้ถูกตัดขาดด้วยอำนาจ**พระอรหัตมรรคญาณ**¹ ฉันทัน เพราะจะสามารถเจริญเติบโตใหญ่เหมือนกาลก่อนได้อีก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า กระแสแห่งตัณหาทั้งหลายย่อมไหลไปในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของบุคคลโดยมีวิสัยสุด กระแสแห่งตัณหา นั้น เชี่ยวรากแรงกล้ายิ่งนัก สันดานแห่งบุคคลใดเลื่อนลอยไปตามกระแสแห่งตัณหาแล้ว สันดานแห่งบุคคลผู้นั้นก็จัดว่าปราศจากปัญญา ไม่รู้จักพิจารณาเห็นผิดและชอบ คุณและโทษ บุญและบาป เมื่อปราศจากปัญญาแล้ว ทิฐิก็บังเกิดในสันดานนั้นเนื่อง ๆ มากไปด้วยทิฐิเห็นผิดเป็นชอบ เห็นชั่วเป็นดีโดยตลอด ไม่สนใจการเจริญสมณวิปัสสนา **เมื่อหาณาและวิปัสสนาญาณมิได้ สันดานก็มากไปด้วยมิจฉาทิฐิ มิจฉาทิฐินั้นก็จะชักนำให้ก่ออกุศลกรรมต่าง ๆ เมื่อกระทำอกุศลกรรมต่าง ๆ ก็มีแต่นำมาซึ่งความฉิบหายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า**

¹ พระอรหัตมรรคญาณ หมายถึง ญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง 10 ประการ

5.2.1 ตัณหาเหมือนยางไม้

อันตัณหานี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงอุปมาไว้ว่าเหมือนยางมะพลับและยางรัก ซึ่งเป็นยางไม้อันเหนียวยิ่ง หากติดเข้ากับสิ่งใดแล้ว ก็จะกระชับแน่นมั่นคงยากที่จะหลุดถอนออก ชื่อนี้ฉันใด ยางคือตัณหานี้ก็ติดกระชับจิตสันดานให้บุคคลรักใคร่ ผูกพันติดอยู่ในอารมณ์ที่ตนปรารถนาอย่างไม่เคลื่อนคลายฉันนั้น ยางรักและยางมะพลับที่ติดกระชับอยู่อย่างมั่นคง มิได้หลุด มิได้ถอนนั้น เสมือนพระภิกษุที่ยังเป็นโลกียจิต ยังรักใคร่พัวพันอยู่กับบาตร จีวร และเครื่องบริขารต่าง ๆ เพราะมียางคือตัณหาเป็นมูลเหตุ

สัตว์ทั้งหลายที่ส่งอารมณ์ไปในวัตถุทางและกิเลสทาง จะมีความชื่นชมโสมนัสและมีความกำหนดติดอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสนั้น ก็อาศัยยางคือตัณหาเป็นมูลเหตุ

5.2.2 ตัณหาคือเครื่องจองจำอันเหนียวแน่นยิ่ง

อันบุคคลที่ลุแก่อำนาจตัณหา นั้น ย่อมแสวงหารูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แสวงหาความสุขในเบญจกามคุณ สำคัญมั่นคงอยู่ว่า ถ้าบริบูรณ์ด้วยกามคุณแล้วก็มีความสุข ครั้นเมื่อแสวงหาความสุขความยินดีในเบญจกามคุณอยู่เช่นนั้น ก็มีแต่จะต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกระแสวัฏสงสาร เวียนตายเวียนเกิด เวียนหนุ่มเวียนแก่ เวียนเจ็บไข้ **มีอาจะข้ามพ้นจากชาติกันดาร ขรากันดาร พยาธิกันดาร มรณะกันดารได้ เพราะเหตุลุแก่อำนาจตัณหา**

อันบุคคลที่ลุแก่อำนาจตัณหา ตัณหาเข้าแวดล้อมคำชื่อนั้น ย่อมจะปรารถนาปรารถนารมณ์ สุขสบายกายและใจอยู่ได้ ก็แต่เฉพาะในขณะที่ความทุกข์ความพิบัติยังมาไม่ถึง ถ้าความทุกข์ความพิบัติมาถึงแล้วไซ้ร้ ย่อมสะดุ้งตกประหม่าควบคุมสติไม่ได้ เปรียบประดุจกระต่ายซึ่งติดบ่วงนายพรานป่า อันกระต่ายซึ่งติดบ่วงของนายพรานป่าที่ตกไว้ในราวป่านั้น ย่อมมีกายประหวั่นพรั่นพรึงด้วยความกลัวนายพรานอย่างสุดชีวิต ตัณหาที่เปรียบดังตัวนายพราน บุคคลที่ลุแก่อำนาจตัณหา นั้นเปรียบประดุจกระต่าย ราวป่าอันเป็นที่อาศัยของกระต่ายนั้นเปรียบประดุจกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ขณะเมื่อกระต่ายยังมิได้ติดบ่วงของนายพราน ย่อมมีความรื่นเริงบันเทิงใจโลดเต้นไปตามอัธมาศัยของตนนั้น เปรียบประดุจดังบุคคลที่ลุแก่อำนาจตัณหา จึงชวนชวนแสวงหาความสุขความยินดีในเบญจกามคุณทั้ง 5 ประการ ขณะเมื่อกระต่ายติดบ่วงของนายพรานและมีความสะดุ้งตกใจสะท้านกายประหวั่นพรั่นพรึงนั้น

เปรียบดังพาลบุณชนที่ถูแก่อ่านาจนัดันหา ซึ่งถูกบ่วงคือสังโยชน์มารัดตรึงไว้ มิให้ล่วงพ้นจากชาติกันดาร ชรากันดาร พยาธิกันดาร และมรณกันดารได้

แท้จริงสัตว์ทั้งหลายที่ติดอยู่ในสังโยชน์ คือตัณหานั้น ย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร เวียนทุกข์ยากไม่รู้จักสิ้นสุด ไม่มีกำหนดว่าเมื่อใดจะพ้นภัย ด้วยเหตุนี้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจงบรรเทาเสียซึ่งตัณหาเถิด อย่าได้เื้ออื้อเพื่ออาลัยอยู่ในตัณหาอันผลักดันให้เกิดปรารถนาในเบญจกามคุณนี้เลย พึงละสังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ทั้ง 10 อย่างดังนี้

- **โอรัมภาคิยสังโยชน์** หมายถึง สังโยชน์เบื้องต่ำ ได้แก่

1. สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน
2. วิจิกิจฉา คือ ความลัษเลสสงสัย
3. สิลัพพตปรามาส คือ ความถือมั่นในศีลพรด
4. กามราคะ คือ ความติดใจในกามคุณ
5. ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งในใจ

- **อุทธัมภาคิยสังโยชน์** หมายถึง สังโยชน์เบื้องสูง ได้แก่

6. รูปราคะ คือ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต
7. อรูปราคะ คือ ความติดใจในอรูปธรรม
8. มานะ คือ ความถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่
9. อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน
10. อวิชชา คือ ความไม่รู้จริง

แล้วจงปรารถนาพระนิพพานอันปราศจากราคะ โทสะ โมหะเถิด เพราะพระนิพพานนั้นเป็นที่เกษมसानต์บรมสุขโดยแท้ หากทุกข์สิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเจือปนมิได้ จงอุตสาหะพยายามแสวงหาพระอรหัตมรรคญาณ และประหารตัณหาเสียให้เด็ดขาดเป็นสมุจเฉท เพื่อจะได้บรรลุพระนิพพานอันอมตะนั้นเถิด

ผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงพิจารณาเถิดว่า ธรรมด่าว่าบ่วง คือตัณหา นี้ เป็นบ่วงอันมั่นคง บ่วงใด ๆ จะมั่นคงแน่นหนาเหมือนบ่วงตัณหา นี้หาไม่ได้เลย ถึงแม้เครื่องจองจำซึ่งทำด้วยเหล็ก เช่น โซ่ตรวนก็ดี ทำด้วยไม้ เช่น ชื่อและคากี้ดี ทำด้วยป่านและปอ เช่น เชือกสำหรับผูกมัด นักโทษก็ดี เครื่องผูกและเครื่องจองจำทั้งปวงนี้ ถึงจะผูกให้แน่นหนาเพียงใด ก็ไม่มั่นคงเหมือน ดังเครื่องผูกเครื่องจองจำคือ **ตัณหา**

เครื่องจองจำอื่นนั้น ถ้าบุคคลปรารถนาจะตัดฟันด้วยมีดพรว้าและขวานที่คมแล้ว ก็อาจจะตัดฟันเสียได้ แต่เครื่องจองจำคือตัณหา นี้ ถึงแม้จะมีพรว้าและขวานที่คมสักปานใด ก็มิอาจจะตัดฟันให้ขาดสะบั้นลงได้ เครื่องจองจำคือตัณหา นี้ พันวิสัยที่จะตัดฟันให้ขาดสะบั้นด้วยคมพรว้าและขวาน ด้วยเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสว่า **เครื่องจองจำคือตัณหา นั้น เป็นเครื่องจองจำอันมั่นคง แข็งแรงยิ่งกว่าเครื่องจองจำทั้งปวง**

เครื่องมืออันจะใช้ตัดเครื่องผูกคือตัณหาให้ขาดสะบั้นลงได้ มีอยู่เพียงสิ่งเดียวคือ พระอรหัตมรรคญาณ บุคคลผู้แสวงหาตราบคือพระอรหัตมรรคญาณนั้น พึงจะต้องสละเสียซึ่ง กามสุข อย่าได้เอื้ออ้อมมีใจอาลัยในกามราคะ พึงยินดีในการรักษาศีล ปฏิบัติอุตุงค์ และเพียรพยายามในการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพียรพยายามเจริญให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะได้ตราบ คือพระอรหัตมรรคญาณ ถ้าประสบผลสำเร็จเมื่อใดก็จะตัดรอนเครื่องผูกคือ ตัณหาให้ขาดสะบั้นลงได้เมื่อนั้น

5.2.3 ตัณหาเปรียบดังแมงมุม

สัตว์ทั้งหลายที่ยินดีด้วยกามราคะ ย่อมเกี่ยวข้องอยู่ด้วยกามราคะและอำนาจแห่งโทสะ ย่อมลุ่มหลงอยู่ด้วยอำนาจแห่งโมหะ ย่อมประพฤติดนไปตามกระแสแห่งตัณหา มิอาจจะ ล่วงพ้นจากข่ายคือตัณหา นี้ได้ เปรียบประดุจดั่งแมงมุม ซึ่งชักใยซึ่งออกไปเป็นตาข่ายสำหรับ ดักสัตว์ เช่น เหลือบและยุง เป็นต้น

ธรรมด่าว่าแมงมุมนั้น เมื่อชักใยออกเป็นตาข่ายไว้แล้ว ก็นอนอยู่ท่ามกลางตาข่ายนั้น ถ้ามีสัตว์อื่นเป็นต้นว่าเหลือบและยุงบินมาติดตาข่ายที่ตนซึ่งไว้ ในทันทีที่ตาข่ายไหวสะเทือนถึง ตน เจ้าแมงมุมก็จะไต่ออกไปตามใยอย่างรวดเร็ว แล้วจับเอาสัตว์นั้นมาเจาะกินเยื่อสมองเป็น ภัณฑาหาร ครั้นกินเสร็จแล้ว แมงมุมก็เคลื่อนกลับเข้าไปนอนรอเหยื่ออยู่ ณ ที่เดิม จะได้ออกไป จากตาข่ายเสียก็หาไม่ได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด อุปมานี้ก็เช่นเดียวกับบุคคลที่ยินดีอยู่ในกามราคะ

ข้องเกี่ยวอยู่ด้วยโทสะ ลุ่มหลงอยู่ด้วยโมหะนั้น ย่อมประพัตติตนตามกระแสแห่งตัณหา ประพัตติตัวตามความปรารถนาของตน มีอาจจะหักห้ามใจตนให้หันเหออกพ้นจากกระแสแห่งตัณหาได้ จึงต้องไหลเวียนไปตามอำนาจแห่งตัณหา เปรียบประดุจดั่งแมงมุมอันเวียนวนอยู่ในใยของตนนั่นเอง อันใยแมงมุมนี้ อริยชนผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายย่อมตัดให้ขาดลงได้ **ด้วยอำนาจพระอรหัตมรรคญาณ** ประหารให้เป็นสมุจเฉทมิให้กลับติดต่อเข้ากันอีกได้

5.3 ผู้มีปัญญาย่อมเห็นว่าร่างกายเป็นสิ่งปฏิกูล

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาปรารถนาจะพิจารณาให้เห็นความสกปรก ไม่บริสุทธิ์ ไม่สวยงาม ในรูปกายแห่งบุคคลอื่น ปรารถนาจะระงับราคะ ซึ่งบังเกิดเผาผลาญในกมลสันดานแห่งตนนั้น ก็พึงพิจารณาว่ารูปกายแห่งสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีสภาวะแปรปรวนเป็นอนิจจัง มิได้เที่ยงแท้ อันรูปกายที่นายช่างเรือนคือตณห์ก่อสร้างขึ้นนั้นประกอบด้วยอัฐิ 300 ท่อน ปิดบังปกคลุมหุ้มห่อไว้ด้วยผิวหนังและมังสา ครั้นระดับประดาด้วยสรรพอาการอันวิจิตรบรรจงต่าง ๆ พิจารณาดูแต่ภายนอกก็เห็นว่างดงามพริ้งเพริศเฉิดฉายยิ่งนัก แต่อนิจจา! ที่แท้เป็นของเน่าเปื่อย สกปรก ไม่บริสุทธิ์ ไม่สะอาด ไม่งดงามเลย แท้จริงภายในกรัษกายแห่งสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้น เต็มไปด้วยมูลร คุณ เสมหะ (คือ ปัสสาวะ อุจจาระ น้ำเมือกที่ออกจากลำคอ และลำไส้) มันเหลว มันข้น ระคนติดอยู่ทั่วทั้งกรัษกาย เป็นสิ่งปฏิกูลอันน่ารังเกียจยิ่งนัก เปรียบประดุจดั่งฝั้วใหญ่ ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำเหลือง น้ำหนอง และโลหิต ประกอบไปด้วยบาดแผล 9 แห่ง แต่เป็นที่ชอบใจ เป็นที่ปรารถนาแห่งมหาชนทั้งปวง ผู้มีกมลสันดานเป็นพาลปราศจากสติและปัญญา หนาไปด้วยกิเลส

5.3.1 รูปกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งกองทุกข์

อันรูปกายของสัตว์นี้ได้ชื่อว่าป่วยไข้อยู่เป็นนิจ ด้วยเหตุว่าเป็นที่ประชุมแห่งกองทุกข์ บุคคลที่จะรักษากายนี้ จะต้องรักษาทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีเวลาวางเว้น แม้ที่สุดจะนั่งหรือนอนอยู่เฉย ๆ ก็ให้รู้สึกวิงเวียน ต้องคอยเปลี่ยนอิริยาบถอยู่เป็นระยะ ๆ ถ้าขึ้นทรงอยู่ในอิริยาบถใดนาน ๆ ก็ให้บังเกิดอาการเมื่อยขบ เคล็ดขัดยอก ลำบาก เวทนาด้วยประการต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้รูปกายจึงได้ชื่อว่าป่วยไข้อยู่เป็นนิจนิรันดร์ ผู้มีปัญญาพึงพิจารณาให้เห็นธรรมสังเวช ถึเถิดว่า รูปกายนี้มีแต่จะผุพังทลายลง เป็นเครื่องทักถมพสุธาหาแก่นสารมิได้เลย

5.3.2 รูปกายคือยั่งฉางแห่งอกุศลธรรม

แท้จริงกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งชราและมรณะ เป็นที่ประชุมแห่งมานะ หรือความถือตัว เป็นที่ประชุมแห่งมักขะ คือการลบหลู่คุณท่านผู้มีคุณ ไซ้แต่เท่านั้น กายนี้ยังเป็นที่ประชุมแห่งโรคพยาธิ อาพาธป่วยไข้มีประการต่าง ๆ เปรียบเสมือนยั่งฉาง ซึ่งบุคคลสร้างไว้ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่ว งา สาครู เป็นต้น ธรรมดาว่ายั่งและฉางนั้นสร้างด้วยไม้ผูกด้วยหวาย แล้วฉาบทาด้วยดิน เพื่อป้องกันมิให้มีรูรั่วได้ ครั้นแล้วจึงขนข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่ว งา สาครู มาใส่ไว้ตามความปรารถนาของตน อันรูปกายบุคคลนี้เล่าก็สำเร็จด้วยไม้คืออัฐิ 300 ท่อน ผูกด้วยหวายคือเอ็นน้อยและเอ็นใหญ่ ทาด้วยดินคือมังสะอันชุ่มไปด้วยโลหิต ปิดบังไว้ด้วยเครื่องปิดบังคือผิวหนัง แล้วใส่ไว้ซึ่งความชรา โรคพยาธิ มรณะ มานะ มักขะ และอกุศลธรรมอันลามกทั้งปวง **บัณฑิตผู้มีปัญญาพิจารณาดูให้เห็นอนิจจังสังเวชอยู่เนื่อง ๆ เกิด**

5.4 นวโลกุตรธรรมอันประเสริฐ

รูปกายของสัตว์นี้มีแต่ความน่ารังเกียจ ไม่จีรังยั่งยืนแปรปรวนวิปริตอยู่ตลอดเวลา แต่ **พระโลกุตรธรรม 9 ประการ อันประกอบด้วย มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1** นี้แหละ ที่ไม่รู้แก่ ไม่รู้ชรา ไม่รู้วิปริตแต่ประการใด มีแต่จะน้อมนำให้เกิดความสถาวร ความสุขสวัสดิ์ในดวงหฤทัย สัตบุรุษทั้งหลายมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นประธาน ย่อมสรรเสริญพระนวโลกุตรธรรม 9 ประการนี้ว่าล้ำเลิศประเสริฐ เป็นที่สุขเกษมปราศจากทุกข์ และอุปัทวันตรายทั้งปวง บุคคลที่บรรลุพระนวโลกุตรธรรมนั้น ย่อมประกอบด้วยความสุข ปราศจากความพยายบาท ปราศจากความเดือดร้อน ไม่ชวนชวายนในเบญจกามคุณ ย่อมผาสุกสบายทั้งกายและจิต

5.5 จงสลัดกามคุณ เพื่อสู่อิสรภาพ

อันปुरुชนซึ่งยังชวนชวายแสวงหาความสุขจากเบญจกามคุณอยู่ ย่อมประกอบไปด้วยความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งกายและใจ หากความสุขกายสบายใจมิได้ ทั้งนี้ก็เพราะทุกข์โศกโรคภัยของเขาล้วนเกิดจากกามคุณทั้งสิ้น

แท้จริงความเศร้าโศกาอาลัยรำไห่ สะอึกสะอื้น อันบังเกิดแก่บุคคลนั้น ย่อมบังเกิด

จากการชวนขายแสวงหากิเลสและวัตถุกามทั้งสิ้น แม้ภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นต้นว่า ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย ซึ่งจะบังเกิดแก่สัตว์ทั้งหลายในไตรภพนี้ ย่อมบังเกิดจากเหตุที่ แสวงหากิเลสและวัตถุกามเป็นมูลฐาน จะบังเกิดจากเหตุอื่นๆ นั้นหาไม่ได้ ขึ้นชื่อว่าค้นหา ความปรารถนากามคุณ แสวงหากิเลสและวัตถุกามแล้ว ย่อมมีแต่ความทุกข์ความโศก ต่าง ๆ นานา ด้วยเหตุนี้บุคคลที่มีปัญญาจึงควรวิริยะอุตสาหะทรมานกายใจ เพื่อให้ บรรเทาเบาบางจากความปรารถนาในกามคุณ อย่าหลงรัก อย่าหลงใครในกามคุณ พึง กระทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง เลิกชวนขายกิเลสและวัตถุกามเสียเถิด จึงจะ ประเสริฐเอาตัวรอดได้

บทที่ 6

ทุกขนิโรธอริยสัจ

เนื้อหาบทที่ 6

ทุกขนิโรธอริยสัจ

- 6.1 ทุกขนิโรธคือดับตัณหา
- 6.2 ดับตัณหาได้อย่างไร
- 6.3 พระอริยบุคคลนั้นมีอยู่มาก
- 6.4 พระอริยบุคคลผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย
- 6.5 มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง
 - 6.5.1 กายธรรมเป็นธรรมชั้นธ
 - 6.5.2 ธรรมกายคือกายตรัสรู้ธรรม
 - 6.5.3 ปฐมมรรคคือประตูสู่พระนิพพาน
 - 6.5.4 ความหมายของนิพพานศัพท์
- 6.6 ข้อสรุปของทุกขนิโรธอริยสัจ

1. การจะพ้นทุกข์จำเป็นต้องกำจัดต้นเหตุของการเกิดแห่งทุกข์ มัชฌิมาปฏิปทาเท่านั้นที่สามารถกำจัดต้นเหตุเหล่านั้นได้
2. มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นหนทางสู่พระนิพพานมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่มีในศาสนาหรือความเชื่ออื่น
3. ปฐมมรรคอันเป็นประตูสู่พระนิพพาน คือปฐมมรรคที่เกิดขึ้นภายในตัวเท่านั้น ปฐมมรรคของนิกายนอกพระพุทธศาสนาเป็นผลจากสมาธินอกตัว มีแนวสัจญานาสัจญายตนญาณ หรือฌาน 8 เป็นที่สุด ไม่สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลเหมือนอย่างในพระพุทธศาสนาได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทำความเข้าใจถึงกระบวนการดับทุกข์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาลักษณะของมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

ทุกขนิโรธอริยสัจ

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาทุกขสมุทัยอริยสัจจบลงแล้ว จึงตรัสเทศนาทุกขนิโรธอริยสัจต่อ มีใจความตามพระบาลีว่า การดับตัณหาด้วยอริยมรรคให้ขาดจากสันดานโดยไม่เหลือเศษอยู่เลยก็ดี การละตัณหาให้ขาดจากสันดานด้วยอริยมรรคอันใดก็ดี การพ้นจากตัณหา ขาดจากสันดาน โดยปราศจากความอาลัยอาวรณ์ก็ดี เหล่านี้ตถาคตเรียกว่า **ทุกขนิโรธอริยสัจ**

ดับทุกข์ต้องดับที่ตัณหา

หากจะมีผู้สงสัยว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเคยตรัสเทศนาว่า ทุกขนิโรธอริยสัจนั้นว่าดับทุกข์ได้ ก็เหตุไฉนบัดนี้พระองค์จึงตรัสเทศนาว่า ทุกขนิโรธอริยสัจคือการดับตัณหาเล่า พระอรธกถาจารย์จึงมีคำตอบว่า จริงอยู่ทุกขนิโรธนี้แปลว่าดับเสียซึ่งกองทุกข์ทั้งปวง แต่ทว่าการที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ คือการดับเสียซึ่งตัณหาโดยมิได้เหลือเศษด้วยอริยมรรคนั้น ได้ชื่อว่าดับเสียซึ่งกองทุกข์ทั้งปวง เพราะเหตุว่ากองทุกข์ทั้งปวงมีชาติทุกข์เป็นต้นนั้น เป็นลำต้นและกิ่งก้านสาขาของตัณหา ส่วนตัณหาอันเป็นรากเหง้า トラบใดที่ตัณหายังไม่ดับสิ้น トラบนั้นกองทุกข์ทั้งหลายมีชาติทุกข์เป็นต้น ก็จะมีขึ้นเรื่อย ๆ เปรียบเสมือนต้นไม้มิ่งบุคคลตัดลำต้นและกิ่งก้านไปแล้ว เหลือทิ้งไว้แต่ตอรากเหง้ายังมีได้ถูกขุดขึ้นมา มิช้านานต่อไม่นานย่อมเจริญเติบโตขึ้นเหมือนเดิมอีกได้ แต่ถ้าขุดรากขุดโคนทิ้งเสียให้หมดสิ้น ย่อมไม่มีต่อไม้ที่จะพัฒนาเติบโตขึ้นมาอีก ด้วยเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่า การดับตัณหาให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษเลยนั้น ชื่อว่า ทุกขนิโรธ เป็นการดับเสียซึ่งกองทุกข์ทั้งปวง

6.1 ทุกขนิโรธคือดับตัณหา

อีกประการหนึ่งนั้นเล่า กองทุกข์ทั้งปวงจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะตัณหา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเทศนาว่า **ทุกขนิโรธคือดับตัณหา มิได้ตรัสเทศนาว่าดับทุกข์** เปรียบ

เสมือนพระยาไกรสรราชสีห์ซึ่งถูกนายพรานจ้องยิง ขณะที่ลูกปืนกำลังแล่นมานั้น พระยา-
ไกรสรราชสีห์จะได้จับเอาลูกปืนมาทำลายเสียก็หาไม่ได้ แต่กลับเล่นโฉนโจนทะยานไปจับเอา
ตัวผู้ยิงมาพิฆาตฆ่าเสียให้ตาย ด้วยหมายใจว่า ตราบใดที่ผู้ยิงยังมีชีวิตอยู่ ตราบนั้นลูกปืนก็
จักมาถึงตัวอาตมาเป็นแน่แท้จึงจำเป็นต้องฆ่าผู้ยิงเสีย มิใช่คิดจะทำลายลูกปืนข้อนี้มีอุปมาฉันใด
การตรัสเทศนาเรื่องทุกข์ของโรธอริยสังข์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มีอุปมาฉันนั้น **พระองค์
หาได้ตรัสเทศนาว่าด้วยการดับทุกข์ไม่ แต่ตรัสเทศนาว่าด้วยการดับตัณหา**

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเปรียบเสมือนพระยาไกรสรราชสีห์ ตัณหานั้น
เปรียบดังบุรุษที่ยิงปืน กองทุกข์นั้นเปรียบด้วยลูกปืน ตัณหาเป็นเหตุปัจจัย กองทุกข์นั้นเป็นผล
ถ้าโยคาวจรกุลบุตรปรารถนาจะกระทำให้สิ้นทุกข์สิ้นภัยในวัฏสงสาร ก็พึงอุตสาหะวิริยะ
พากเพียรละเสียซึ่งตัณหา อันเป็นเหตุแห่งกองทุกข์ให้ขาดจากสันดานเกิด

การปฏิบัติเพื่อละตัณหานั้น เป็นกิจแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์
ทรงปฏิบัติดุจดังพระยาไกรสรราชสีห์ หมูเดียรถียทั้งปวงนั้นปฏิบัติเหมือนดังสุนัข ธรรมดาว่า
สุนัขนั้นเมื่อได้เห็นสิ่งของที่บุคคลโยนทิ้งขว้างทิ้ง ก็แล่นไปตามสิ่งของนั้น ๆ หาได้สนใจนำพา
ต่อเจ้าของสิ่งของเหล่านั้นไม่ ฉันใดก็ดี หมูเดียรถียล้วนปฏิบัติตนให้บังเกิดทุกข์ในเบื้องหน้าทั้ง
สิ้น กล่าวคือบางพวกก็นอนบนดิน บางพวกก็นอนบนหนาม บางพวกก็นั่งอยู่ท่ามกลางกอง
เพลิงล้อมรอบสี่ทิศ แล้วแหงนหน้าขึ้นดูดวงอาทิตย์จนกระทั่งอัสดงคต ด้วยสำคัญว่าการปฏิบัติ
เช่นนั้นอาจจะนำตนให้พ้นจากวัฏสงสารได้ โดยไม่รู้ว่าการปฏิบัติเช่นนั้นแท้จริงแล้ว ย่อมให้
บังเกิดทุกข์ไปในวัฏสงสาร ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติของเดียรถีย จึงเปรียบดังสุนัขซึ่งแล่นไปคาบ
เอาสิ่งที่บุคคลขว้างปาทิ้งไป โดยไม่สนใจนำพาต่อบุคคลที่ขว้างปาเลย

เหล่าโยคาวจรกุลบุตรในบรรพพุทธานุสาสนา ประกอบด้วยปัญญาและวิริยะอุตสาหะ
พากเพียรปฏิบัติตัดทอนตัณหาให้ขาดสิ้นไปจากสันดาน ก็พึงถือเอาชาวสวนเป็นตัวอยางเกิด
ธรรมดาว่าชาวสวนนั้นเมื่อแลเห็นเถาไม้เต้าขมออกเจริญขึ้นในสวนของตนแล้ว เขาย่อมจับ
ปลายเถาไม้เต้าขมแล้วสาวไปหาโคน พบแล้วก็ถอนทั้งต้นทั้งรากทิ้งเสีย ไม้เต้าขมนั้นก็มิอาจ
จะงอกงามขึ้นมาอีกได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าผู้พากเพียรปฏิบัติตัดทอนเสียซึ่ง
รากเหง้าคือตัณหาก็คือมีอุปมาฉันนั้น ชาวสวนนั้นเปรียบด้วยพระโยคาวจรเจ้า ผู้กระทำความ
เพียรในบรรพพุทธานุสาสนา ที่สวนนั้นเปรียบด้วยอายตนะภายในและภายนอก 12 ประการ ซึ่ง
เป็นที่ประชุมแห่งตัณหา เป็นบ่อเกิดแห่งตัณหา ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัส
เทศนาว่า **ตัณหาเป็นรากเหง้าแห่งกองทุกข์ทั้งปวง ดับตัณหาสิ้นจากสันดานแล้ว ทุกข์
ทั้งหลายมีชาติทุกข์เป็นต้น ก็ดับสิ้นไปด้วย**

6.2 ดับตัณหาได้อย่างไร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า สภาวธรรมอันใดมีสภาวะเป็นที่รัก เป็นที่ยินดีอยู่ในโลก ถ้าบุคคลละสภาวธรรมเหล่านั้นได้ ตัณหาก็ถูกละไปด้วย ในทำนองเดียวกัน ถ้าบุคคลดับสภาวะอันเป็นที่รักและยินดีได้ ตัณหาก็ถูกดับไปด้วย

สภาวธรรมอันมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลกนี้คืออย่างไร ประการหนึ่งนั้น จักขุก็มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก บุคคลจะละตัณหาได้ก็ย่อมละได้ในจักขุนั้น บุคคลจะดับตัณหาได้ก็ย่อมดับได้ในจักขุนั้น โสต พานะ ชิวหา กาย และน้ำใจก็มีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก ถ้าบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในโสต พานะ ชิวหา กาย และน้ำใจ โดยสรุปบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในอายตนะภายใน

อีกประการหนึ่ง รูปก็มีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก ถ้าบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ โดยสรุปบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในอายตนะภายนอก

อีกประการหนึ่งคือวิญญาน ซึ่งหมายถึงความรู้แจ้งอารมณ์ วิญญานทั้ง 6 ประการ อันได้แก่ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน พานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน ย่อมต้องอาศัยอายตนะภายในทั้ง 6 วิญญานทั้ง 6 ประการนี้ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก ดังนั้นถ้าบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในวิญญานทั้ง 6 ประการ

อีกประการหนึ่งคือสัมผัส ซึ่งหมายถึงความกระทบ หรือความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาน สัมผัส 6 ประการ ซึ่งมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลกนั้น ประกอบด้วยจักขุสัมผัส โสตสัมผัส พานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส และมโนสัมผัส ถ้าบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ย่อมละและดับได้ในสัมผัสทั้ง 6 ประการ

อีกประการหนึ่งคือเวทนา หมายถึงการเสวยอารมณ์อันบังเกิดจากสัมผัสทั้ง 6 ซึ่งมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก ถ้าบุคคลจะละและดับตัณหาได้ก็ย่อมละและดับได้ในเวทนา ความเสวยอารมณ์อันเกิดจากสัมผัสทั้ง 6 ประการ

อีกประการหนึ่งคือสัญญา หมายถึงความจำได้หมายรู้ หรือความสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ รูปสัญญาคือสำคัญในรูป สัททสัญญาคือสำคัญในเสียง คันธสัญญาคือสำคัญในกลิ่น

รสสัญญาคือสำคัญในรส โภจณูปพลสัญญาคือสำคัญในโภจณูปพะ อัมมสัญญาคือสำคัญในธรรมะสัญญาทั้ง 6 ประการนี้ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดี **เมื่อบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ต้องละและดับในสัญญาทั้ง 6 ประการ**

อีกประการหนึ่งคือ**สัญญาเจตนา** หมายถึงเจตนาหรือความจงใจเป็นความคิดที่อิงอายตนะภายนอก เกิดในลำดับแห่งสัญญาสัญญาเจตนาทั้ง 6 ประการ มีรูปสัญญาเจตนาเป็นต้นและมีโนสัญญาเจตนาเป็นที่สุด ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก**เมื่อบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ต้องละและดับได้ในสัญญาเจตนาทั้ง 6 ประการ**

อีกประการหนึ่งคือ**ตัณหา** หมายถึงความปรารถนา 6 ประการ มีรูปตัณหาเป็นต้นและมีอัมมตัณหาเป็นที่สุด ตัณหาทั้ง 6 ประการนี้ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก **เมื่อบุคคลจะละและดับตัณหาได้ ก็ต้องละและดับได้ในตัณหาทั้ง 6 ประการ**

อีกประการหนึ่งคือ**วิตก** หมายถึงความตรึงซึ่งอิงอายตนะภายนอก เกิดในลำดับแห่งตัณหา วิตก 6 ประการ มีรูปวิตกเป็นต้น และมีอัมมวิตกเป็นที่สุด วิตกทั้ง 6 ประการนี้ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก **เมื่อบุคคลจะละและดับตัณหาได้ก็ต้องละและดับได้ในวิตก 6 ประการ**

ประการสุดท้ายคือ**วิจารณ์** หมายถึงความตรองซึ่งอิงอายตนะภายนอก เกิดในลำดับแห่งวิตก วิจารณ์ 6 ประการ มีรูปวิจารณ์เป็นต้น และมีอัมมวิจารณ์เป็นที่สุด วิจารณ์ทั้ง 6 ประการนี้ ย่อมมีสภาวะเป็นที่รักและยินดีในโลก **เมื่อบุคคลจะละและดับตัณหาได้ก็ต้องละและดับได้ในวิจารณ์ 6 ประการ**

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย การที่บุคคลจะละดับตัณหาได้นั้น จะต้องละได้ในอารมณ์ทั้ง 6 ซึ่งเป็นที่รักและยินดีในโลก และการที่บุคคลจะดับตัณหาได้นั้น ก็จะต้องดับได้ในอารมณ์ทั้ง 6 ซึ่งเป็นที่รักและยินดีในโลก อารมณ์ทั้ง 6 นั้น มีรูปารมณ์เป็นต้น และมีอัมมารมณ์เป็นที่สุด ทั้งหมดนี้ได้ชื่อว่า**ทุกขนิโรธอริยสัจ** เป็นเครื่องดับทุกข์ทั้งปวงด้วยประการฉะนี้

6.3 พระอริยบุคคลนั้นมีอยู่มาก

ท่านผู้เจริญทั้งหลายได้ทราบแล้วว่า ทุกขนิโรธนั้น หมายถึงการดับตัณหาให้สูญสิ้นขาดไปจากกมลสันดานเป็นสมุจเฉทปหาน การปฏิบัติเพื่อดับตัณหา นี้ เป็นกิจแห่งองค์สมเด็จ-

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ เครื่องมือหรือยุทธวิธีอันจะใช้ดับตัณหาทั้งปวงมิให้บังเกิดอีกต่อไปในกายภาคหน้านั้นคือ มรรคมงคล 8 อันประเสริฐ สภาวะที่สิ้นตัณหาสิ้นอาสวกิเลสทั้งปวงนั้น คือการบรรลุซึ่งพระนิพพาน และความหมายประการหนึ่งของนิโรธก็คือพระนิพพานนั่นเอง

บุคคลใดมีจิตมุ่งมั่นอุตสาหะปฏิบัติมรรคมงคล 8 ด้วยความพากเพียรยิ่งชีวิต ก็จะสามารถลดละตัณหาในกมลสันดานของตนจนเป็นสมุจเฉทได้ และบรรลุพระอริยผลเป็นอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ตามวาสนาบารมีของตน ๆ พระอริยบุคคลผู้เป็นอริยสาวกในพระบวรพุทธศาสนาอันมีปรากฏอยู่มากมาย เป็นต้นว่า พระอนุพุทธะหรือพระอสีติมหาสาวก 80 องค์ ตลอดทั้งอรหันต์เถรี ดังมีรายนามปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและตำราพุทธศาสตร์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ก็ยังมีพระอรหันตชีนาสพ 1,250 รูป ซึ่งเข้าร่วมประชุมใหญ่แห่งพระสาวก อันมีชื่อเรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร หลังจากพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนา โอวาทปาฏิโมกข์¹

อนึ่ง ยังมีบุคคลอีกมากมายที่ทุ่มเทชีวิตเจริญมรรคมงคล 8 เพราะมีศรัทธาเชื่อมั่นในเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา นั่นคือความหลุดพ้น หรือพระนิพพาน บุคคลเหล่านั้นย่อมบรรลุอริยผลเป็นอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ตามวาสนาบารมีของตน ๆ **พระอริยเจ้าเหล่านั้น แม้บางองค์จะยังมิได้บรรลุพระนิพพาน แต่ก็สามารถรู้เห็นประจักษ์แจ้งในพระนิพพานได้ด้วยธัมมจักขุเฉพาะตน**

ถึงแม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะดับขันธปรินิพพานไปนานถึง 25 พุทธศตวรรษ อันเป็นเหตุปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้พระธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ หายหกตกหล่นไปบ้าง ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในข้อปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้าง เพื่อความเหมาะสมต่อสภาพของสังคมต่าง ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังมีบุคคลที่มีศรัทธามั่นทุ่มเทชีวิตศึกษาและปฏิบัติตามพระศาสนาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา อันได้แก่ การเจริญมรรคมงคล 8 จนบรรลุอริยผลเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับภูมิธรรมแห่งวาสนาบารมีของท่าน น่าเสียดายที่พระอริยเจ้าบางองค์ก็ทั้งไว้แต่เฉพาะพระธรรมเทศนา แต่บางองค์ก็ยังมีชีวิตอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

¹โอวาทปาฏิโมกข์ คือ หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา หรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธพจน์ 3 คาถา ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ผู้ไปประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ พระเวฬุวันาราม ในวันเพ็ญเดือน 3 ที่เราเรียกกันว่า วันมาฆบูชา

6.4 พระอริยบุคคลผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย

เมื่อเอ่ยนามพระเดชพระคุณ**พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี หรือหลวงปู่วัดปากน้ำแล้ว ย่อมเป็นที่รู้จักเคารพนับถือกันทั่วไปในหมู่พุทธศาสนิกชนไทยทั้งในและต่างประเทศ แม้ท่านจะมรณภาพไปแล้วกว่า 53 ปี แต่ยังมีภาพถ่ายของท่านปรากฏอยู่ตามอาคารบ้านเรือนทั้งชาวไทยชาวจีนทั่วไปในฐานะเป็นที่สักการบูชา ยิ่งกว่านี้ยังมีคำกล่าวขวัญถึงอานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ อันหลวงปู่ดลบันดาลให้แก่ศิษยานุศิษย์ และกัลยาณชนผู้มีศรัทธาเคารพสักการบูชาหลวงปู่ผู้มีขาดสาย

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเป็นชาวสุพรรณบุรีโดยกำเนิด มีชื่อเดิมว่า **สด มีแก้วน้อย** ท่านได้ประจักษ์แจ้งถึงสภาวะของชีวิตอันหาแก่นสารมิได้ จึงได้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาตั้งแต่วัยหนุ่มฉกรรจ์ โดยตั้งจิตอธิษฐานขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตเมื่ออายุประมาณ 22 ปี ครั้นเป็นพระภิกษุแล้ว ท่านก็ทุ่มเทชีวิตเพื่อการศึกษาศึกษาและปฏิบัติพระศาสนาอย่างเต็มที่ จนรู้สึกว่าการหาแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษา ณ วัดที่บวชอยู่ในอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี นั้นมีอยู่จำกัด ท่านจึงมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ หลังจากการศึกษาทั้งภาคปริยัติและการปฏิบัติธรรมอย่างอุกฤษฏ์ พระเดชพระคุณหลวงปู่ก็ได้ค้นพบ**วิชชาธรรมกาย**

ในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณหลวงปู่ท่านกล่าวว่า **วิชชาธรรมกายเป็นวิชาอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนไว้ในยัสสวัตินสมัยพุทธกาล** อีกทั้งเรื่องของอายตตนิพพาน และเรื่องของธรรมกาย ซึ่งเป็นกายโลกุตระ และเป็นกายของผู้ตรัสรู้นั้น ได้มีปรากฏชัดแจ้งอยู่ในพระไตรปิฎก แต่ทว่าชาวอรรถาธิบายถึงนัยต่าง ๆ โดยละเอียด ครั้นต่อมาภายหลังพุทธกาลประมาณห้าร้อยปี วิชชาธรรมกายก็เริ่มรางเลือนและสูญหายไปเป็นที่สุด โดยไม่ปรากฏสาเหตุชัดแจ้ง

นับแต่ได้ค้นพบ**วิชชาธรรมกาย**ขึ้นมาใหม่แล้ว พระเดชพระคุณหลวงปู่ก็เพียรพยายามถ่ายทอดให้แก่เหล่าศิษยานุศิษย์ของท่านจนตลอดอายุขัย ด้วยเล็งเห็นว่า วิชชาธรรมกายนี้มีความบริสุทธิ์และคมกล้ายิ่งนัก จักก่อประโยชน์อันไพศาลแก่ประชาชนและสังคมมนุษย์ทั่วไป พระเดชพระคุณหลวงปู่ได้ทำการเผยแผ่วิชชาธรรมกายสืบเนื่องกันตลอดมาประมาณ 40 ปี ยังผลให้วิชชาธรรมกายขยายกิ่งก้านสาขาจากวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ไปสู่วัดและชุมชนอื่น ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร ต่างจังหวัด และต่างประเทศ ผู้ฝึกปฏิบัติด้วยอิทธิบาทธรรม ต่างก็ได้รับผลดีจากการปฏิบัติโดยทั่วกัน

6.5 มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง

ในปฐมเทศนาซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 นั้น พระองค์ได้ตรัสเตือนพระภิกษุปัญจวัคคีย์มิให้ประกอบตนพัวพันด้วยกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค แต่ทรงแนะนำข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง

ข้อปฏิบัติอันเป็นกลางนั้นคืออย่างไร ในเชิงพระปริยัติธรรม หรือเชิงทฤษฎีนั้นมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่า หมายถึงมรรคมองค์ 8 ประการ ซึ่งสามารถย่อลงเป็น **ไตรสิกขา** คือ **ศีล สมาธิ และปัญญา** แต่ในเชิงปฏิบัตินั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้ปรารภไว้ในพระธรรมเทศนาเรื่อง **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** ซึ่งท่านแสดงเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2498 ว่า

“เรื่องกลางนี้เป็นเรื่องลึกซึ้งยิ่งนัก ไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเข้าใจกันเลย แท้จริงแล้วธรรมที่เรียกว่าข้อปฏิบัติอันเป็นกลางนั้น หมายถึงการส่งใจเข้าไปหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางกายมนุษย์ เราจะหาศูนย์กลางกายของเราได้โดยจินตนาการว่า ชึงเส้นด้ายสองเส้น เส้นหนึ่งซึ่งจากสะดือตรงไปทะลุสันหลัง อีกเส้นหนึ่งจากสีข้างด้านซ้ายตรงไปทะลุด้านขวา ณ จุดที่เส้นด้ายสองเส้นตัดกันซึ่งมีขนาดเล็กเท่ากับปลายเข็ม คือ ศูนย์กลางกายฐานที่ 6 เหนือจุดตัดขึ้นมาสองนิ้วมือ คือ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7”

ณ ฐานที่ 7 นี้ คือศูนย์กลางกายอันเป็นที่ตั้งของใจอย่างถาวร นอกจากนี้ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ยังเป็นที่สถิตของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมนี้มีขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ มีลักษณะใสบริสุทธิ์ เมื่อแรกที่คนเรามาเกิด เราก็เอาใจหยุดอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นี้ เวลาหลับ ใจก็อยู่ตรงกลางดวงธรรมนี้ เวลาตาย ใจเราก็อยู่ตรงกลางดวงธรรมนี้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า **ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นี้แหละเป็นทั้งที่เกิด ที่ดับ ที่หลับ และที่ตื่นของมนุษย์ทุกคน**

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีให้บรรยายอธิบายด้วยว่า การที่เราสามารถนอนใจไปหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางกายได้นั้นแหละ ได้ชื่อว่า มัชฌิมา พอหยุดได้ก็หมดดีหมดชั่ว คือ จัดเป็นดีก็มีได้ จัดเป็นชั่วก็มีได้ จัดเป็นบุญก็มีได้ เป็นบาปก็มีได้ ต้องจัดเป็นกลาง พอหยุดได้แล้ว ย่อมห่างจากหนทางที่สุดทั้งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลม-

ถาณโยค จากจุดนี้คือทางไปถึงอรหัตผลนั่นเอง นี่เป็นความหมายของพระบาลีที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารับสั่งว่า ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา แปลว่า พระตถาคตเจ้ารู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง

เมื่อเราสามารถทำให้หยุดนิ่งอยู่ตรงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นี้ ถือได้ว่ามีใจเป็นปกติ ครั้นปฏิบัติได้ถูกส่วน นั่นคือมรรคทั้ง 8 ประการ มาประชุมพร้อมกันตรงศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ก็จะปรากฏมีดวงใสขึ้น เรียกว่า **ดวงปฐมมรรค** หรือ**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ไสบริสุทธิประดุจคั่นฉ่องขนาดเท่าดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ ปรากฏขึ้นมาตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น เมื่อหยุดนิ่งอยู่ตรงกลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานต่อไปอีก พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงศีล** มีขนาดเท่าดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์เหมือนกัน เมื่อหยุดอยู่กลางดวงศีลอีก พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงสมาธิ** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงปัญญา** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงปัญญา พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงวิมุตติ** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ**¹ เมื่อหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**กายมนุษย์ละเอียด**

ทั้งหมดนี้คือลำดับขั้นการปฏิบัติอันเป็นกลาง ซึ่งสมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และปฏิบัติแล้วด้วยพระปัญญาอันยิ่ง เมื่อใจเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดแล้ว จึงเป็นอันหมดหน้าที่ของกายมนุษย์หยาบ ลำดับต่อไปย่อมเป็นภาระหน้าที่ของกายมนุษย์ละเอียด

ใจของกายมนุษย์ละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด พอถูกส่วนก็เห็น**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงศีล** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงศีล พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงสมาธิ** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงปัญญา** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงปัญญา พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงวิมุตติ** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** เมื่อหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนก็จะเข้าถึง**กายทิพย์**

ท่านผู้เจริญคงจะได้เห็นแล้วว่า ลำดับขั้นการส่งใจเข้าไปใน “กลาง” จากดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ไปจนถึงกายมนุษย์ละเอียด และจากดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดไปจนถึงกายทิพย์นั้น มีลักษณะและขั้นตอนทำนองเดียวกัน คือต้องวางใจหยุดอยู่กลาง**ดวงธรรม** พอถูกส่วนก็จะเห็น**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เมื่อวางใจหยุดอยู่กลางดวง

¹ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หมายถึง ญาณเห็นว่าจิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย

ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนเข้าก็จะเข้าถึง**ดวงศีล** เมื่อวางใจทำนองเดียวกัน พอถูกส่วนเข้าก็จะเข้าถึง**ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ และดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** ตามลำดับ

โดยการส่งใจในทำนองเดียวกันนี้ ใจของกายทิพย์ก็จะเข้าถึง**กายทิพย์ละเอียด** เข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับใจของกายทิพย์ละเอียด ครั้นแล้วใจของกายทิพย์ละเอียดก็จะเข้าถึง**กายรูปพรหม** เข้าไปติดแน่นอยู่กับใจของกายรูปพรหม ต่อจากนั้นใจของกายรูปพรหมก็จะเข้าถึง**กายรูปพรหมละเอียด** จากกายรูปพรหมละเอียดก็จะเข้าถึง**กายอรูปพรหม** จากกายอรูปพรหมก็จะเข้าถึง**กายอรูปพรหมละเอียด** จากกายอรูปพรหมละเอียดก็จะเข้าถึง**กายธรรม หรือธรรมกาย**นั่นเอง

การดำเนินจิตเข้าไปภายในเช่นนี้ คือสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **ตามเห็นภายในกาย** เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงอาจจะเปรียบได้กับการเดินทางของคนเราในปัจจุบัน ที่ต้องขึ้นรถลงเรือโดยสารไปหลายผลัดหลายต่อด้วยกัน เป็นต้นว่าต้องเริ่มจากโดยสารจักรยานยนต์รับจ้างออกจากบ้าน เพื่อไปลงเรือข้ามฟากแม่น้ำ แล้วโดยสารรถยนต์เพื่อไปต่อรถไฟ หรือเครื่องบินต่อไป จนกระทั่งบรรลุลจุดหมายปลายทาง

ท่านผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายคงจะพอเข้าใจแล้วว่า ดวงและกายต่าง ๆ นับตั้งแต่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์จนถึงกายธรรมนั้น เป็นทางผ่านของใจ และมีลักษณะซ้อน ๆ กันอยู่ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ 7 นั่นเอง

6.5.1 กายธรรมเป็นธรรมชั้น

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีอภิปาทยะว่า กายธรรมนั้นมีรูปร่างลักษณะเหมือนพระพุทธรูปปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า สวยงามยิ่งนัก มีหน้าตักโตเล็กตามส่วน กายธรรมนี้นับว่าเป็นกายละเอียดที่สุด มีอยู่หลายระดับชั้น นับตั้งแต่กายธรรมโคตรภู กายธรรมโคตรภูละเอียด กายธรรมพระโสดาบัน กายธรรมพระโสดาบันละเอียด กายธรรมพระสภิกาคามี กายธรรมพระสภิกาคามีละเอียด กายธรรมพระอนาคามี กายธรรมพระอนาคามีละเอียด กายธรรมพระอรหัต กายธรรมพระอรหัตละเอียด

จากพระธรรมเทศนาของ**พระเดชพระคุณพระสุธรรมยานเถร¹** ท่านได้ให้คำอธิบาย

¹พระสุธรรมยานเถร พระเดชพระคุณหลวงพ่อดมฺมชโย (ไชยบูลย์ อัมมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพญาณมหามุนี วิ.

ไว้ว่า เหตุที่เรียกชื่อกายธรรมต่าง ๆ แตกต่างกันไป ก็เนื่องด้วยความแตกต่างแห่งปริมาณ อาสวกิเลสที่ห่อหุ้มใจของกายธรรมเหล่านั้น ถ้ายังมีอยู่มากก็เรียกว่า กายธรรมโคตรภู บางลงไปก็เรียกว่ากายธรรมพระโสดาบัน บางลงไปอีกก็เรียกว่ากายธรรมพระสกิทาคามี บางลงไปอีกก็เรียกว่ากายธรรมพระอนาคามี และถ้าปราศจากอาสวกิเลสโดยสิ้นเชิงก็เรียกว่ากายธรรมพระอรหัต และกายธรรมพระอรหัตละเอียด ซึ่งเป็นกายธรรมของพระอรหันต์ กายธรรมทุกระดับเป็นโลกุตระ มิได้ตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ จึงไม่เรียกว่าเบญจขันธ์ แต่เรียกว่า ธรรมขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณยังมีอยู่ แต่เป็นเบญจขันธ์ที่ถูกกลั่นจนใสสะอาดบริสุทธิ์ จึงเรียกใหม่ว่า ธรรมขันธ์ ส่วนเบญจขันธ์ของกายมนุษย์ กายทิพย์ กายพรหม และกายอรูปพรหมยังตกอยู่ในไตรลักษณ์ ยังเป็นโลกียะ จึงยังต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏสงสาร

อนึ่ง พระโยคาวจรเจ้าผู้ดำเนินจิตเข้าไปตามทางสายกลางตรงศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ตั้งแต่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์จนถึงกายอรูปพรหมละเอียดนั้นจัดอยู่ในชั้นสมถภาวนา ดวงตาของกายต่าง ๆ เหล่านั้นจึงยังไม่สามารถเห็นเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าตกอยู่ในไตรลักษณ์ ต่อเมื่อดำเนินจิตเข้าถึงกายธรรมแล้วจึงเป็นขั้นวิปัสสนา สามารถเห็นเบญจขันธ์ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยตาของธรรมกาย รู้ด้วยญาณของธรรมกาย

6.5.2 ธรรมกายคือกายตรัสรู้ธรรม

วิปัสสนาคืออะไร? วิปัสสนานั้นคือการเห็นแจ้ง เห็นตรงต่อสภาวธรรม เห็นได้รอบตัว รอบด้าน ธรรมจักขุคือดวงตาของกายธรรม จะเห็นได้ตลอดนับตั้งแต่ที่มาของกิเลสอาสวะ เห็นว่ากิเลสอาสวะเข้ามาบังคับจิตใจของเราได้อย่างไร และเห็นว่าเราจะสามารถแก้ไขด้วยวิธีการอย่างไร ต่างกับตามนุษย์ซึ่งไม่สามารถมองเห็นกิเลสอาสวะได้ มนุษย์เราจะสามารถรู้ก็เพียงแค่อารมณ์ของกิเลสที่สำแดงออกมาเท่านั้น เช่น รู้ว่านี่เป็นอาการของโลภะ นี่เป็นอาการของโทสะ นี่เป็นอาการของโมหะ มนุษย์เรามีได้รู้จักตัวจริงของกิเลสอาสวะเลย จึงมีอาจสามารถกำจัดอาสวะออกให้พ้นจากใจเสียได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉท ดังนั้นมนุษย์เราจึงต้องทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างดั้นไม่หลุด

ตรงกันข้าม กายธรรมนั้นสามารถรู้เห็นได้ตลอดถึงต้นสายปลายเหตุที่แท้จริงของทุกสิ่ง

จึงพ้นทุกข์ได้ ดังนั้นกายธรรมจึงเป็นตัววิปัสสนา คือตัวผู้เห็น สามารถยังรู้เรื่องราวต่าง ๆ โดยตลอดด้วยญาณวิเศษ จนกระทั่งเป็นผู้หลุดพ้น เข้าถึงความเป็นนิจจัง สุขัง อตตะตา คือตัวตนที่แท้จริง ซึ่งมีแต่ความสุขเพียงอย่างเดียวล้วน ๆ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กายธรรม คือกายตรัสรู้ธรรมของมนุษย์เราทุก ๆ คน เป็นกายโลกุตระ ซึ่งอยู่นเหนืออำนาจอาสวกิเลสทั้งปวงและมีอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม จะได้มียกเว้นแก่บุคคลใดก็หาไม่

พระโยคาวจรเจ้าผู้ดำเนินจิตเข้าถึงกายธรรม มีจิตกลมกลืนแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกายธรรมโดยไม่ถอนกลับแล้ว ก็จะไม่ถูกอาสวกิเลสทั้งปวงกล้ำกรายได้ แม้ในอดีตจะเคยถูกอาสวกิเลสครอบงำ ทั้งโดยรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ตาม เป็นต้นว่า รู้ว่าการดื่มสุรามีผลเสียต่อร่างกาย จิตใจ และสังคม แต่ก็ไม่สามารถจะเลิกได้ ด้วยเหตุว่าถูกอาสวกิเลสบังคับให้กระทำเช่นนั้นต่อไปเรื่อย ๆ หรือในบางกรณีรู้ว่าสิ่งใดควรทำ แต่ก็หาได้ทำเช่นนั้นไม่ เช่น รู้ว่าการเจริญภาวนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สมควรทำยิ่งนัก แต่ก็รู้สึกเกียจคร้านที่จะลงมือปฏิบัติ เหตุไฉนจึงเป็นเช่นนั้น มิใช่สาเหตุอื่นใดเลย นอกจากถูกอาสวกิเลสบังคับให้รู้สึกเช่นนั้น บุคคลจะเอาชนะอาสวกิเลสทั้งปวงได้อย่างแท้จริงหรือไม่ กายธรรมเท่านั้นที่จะชี้ขาด หากเข้าถึงกายธรรมได้ก็จะเป็นผู้ชนะ แต่ถ้ายังเข้าถึงมิได้ ย่อมเป็นผู้แพ้อยู่ต่อไป

กายธรรมหรือธรรมกายนี้ คือตัวพระพุทธานุภาพอย่างแท้จริง พระธรรมคำสอนทั้งสิ้นของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มต้นจากเมื่อพระองค์ท่านเข้าถึงกายธรรม กระทั่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกายธรรมจนแยกออกจากกันมิได้ ดังที่ทรงรับสั่งว่า ธมฺมกาโย อหิ อิติปิ แปลว่า ตัวเราคือธรรมกาย ธรรมกายคือตัวเรา ใจของพระองค์นั้นถอนจากกายทั้งหลายทั้งปวงที่ซ้อน ๆ กันอยู่ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ 7 มีกายมนุษย์เป็นต้น และกายธรรมพระอนาคามีเป็นที่สุด เข้าไปติดอยู่กับกายธรรมพระอรหันต์ทั้งหลับและตื่น ทั้งนั่ง นอน ยืน เดิน เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระธรรมคำสอนทั้งหลายที่หลั่งไหลออกมา จึงเป็นความรู้ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอันปราศจากอาสวกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ปราศจากสังโยชน์เบื้องต่ำเบื้องสูงที่เคยหมักดองจิตใจของพระพุทธรองค์มานับภพนับชาติไม่ถ้วน อันเป็นเหตุให้คิดผิด พุตผิด หลงทำผิด ก่อให้เกิดวิบากกรรม ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร เมื่อพระพุทธรองค์ทรงบรรลุถึงกายธรรมพระอรหันต์ได้แล้ว ย่อมหมายถึงว่าอาสวกิเลสทั้งปวงได้อันตรธานสูญสิ้นไปหมดแล้ว อุปมาเสมือนมลทินแห่งก้อนทองอันถูกน้ำกรดกัดสลายไป คงเหลือ

ไว้แต่ทองคำบริสุทธิ์ กายธรรมซึ่งเป็นธาตุบริสุทธิ์ ก็ปรากฏขึ้นกับพระพุทธองค์ในคืนวันเพ็ญ วิสาขบูชา ซึ่งถือว่าพระพุทธองค์ทรงบรรลุพระสอุปาทิเสสนิพพาน ครั้นต่อมาหลังจากที่ทรง ประกาศพระศาสนาอยู่เป็นเวลา 45 พรรษา ก็ทรงดับขันธปรินิพพาน บรรลุพระอนุปาทิ-
เสสนิพพาน

6.5.3 ปฐมมรรคคือประตูสู่พระนิพพาน

ท่านผู้เจริญทั้งหลายพึงจะเห็นแล้วว่า มัชฌิมาปฏิปทาหรือข้อปฏิบัติอันเป็นกลางนั้น คือการเจริญมรรคมีองค์ 8 ครั้นปฏิบัติได้บริสุทธิ์บริบูรณ์ พอถูกส่วนเข้าองค์มรรคทั้ง 8 ประการ ย่อมรวมตัวกันเป็นดวงกลมใสบริสุทธิ์ อย่างเล็กอาจจะมีขนาดเท่าดวงดาว อย่างกลางก็ ขนาดดวงจันทร์ อย่างใหญ่ก็ขนาดดวงอาทิตย์ ปรากฏขึ้นที่ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 เรียกว่า “ดวงปฐมมรรค” หรือ “ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัญญาฐาน” ซึ่งเป็นเครื่องหมายบ่งบอกให้ ทราบว่า ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงต้นทางของอายตนิพพานแล้ว

ดวงปฐมมรรคนี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือสว่างโพล่งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ของผู้ เข้าถึงอยู่ตลอดเวลา ยามหลับก็จะหลับอย่างมีความสุข ยามตื่นก็จะรู้สึกสดชื่นแจ่มใสเบิกบาน อยู่เสมอ ยามปฏิบัติหน้าที่การงานสิ่งใดก็จะพากเพียรทำไปจนบรรลุประสิทธิผล โดยมีได้รู้สึก เหนื่อยหน่ายท้อแท้ หรือหวังลาภสักการะเป็นการตอบแทน นอกจากนั้นยังช่วยให้ความทรง จำ ตลอดจนปฏิภาณไหวพริบ และความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้นอย่างคล่องแคล่วรวดเร็ว ทำให้บุคคลสามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ ทว่าความสุขและความสำเร็จอันเกิดจากดวงปฐมมรรคนี้ก็ยังหาเพียงพอไม่ สำหรับพระโยคา-
วจรบุคคลผู้หวังมรรคผลนิพพานเป็นแก่นสารแห่งชีวิต

ดังนั้น จึงยังจำเป็นจะต้องดำเนินจิตต่อไป ให้บรรลุความสุขและความสำเร็จเบื้องสูง ต่อไปอีกด้วยการปล่อยวางดวงปฐมมรรคโดยการดำเนินจิตเข้าสู่กลางดวงปฐมมรรคนั้นเอง ครั้น แล้วจะได้พบว่า ดวงปฐมมรรคนั้นแผ่ขยายกว้างออกไป ทำนองเดียวกับการขยายเป็นวงกว้าง ของผิวน้ำ เมื่อเราโยนก้อนหินลงไปฉะนั้น จากนั้นจิตก็จะดำเนินดิ่งเข้ากลางของกลาง ซึ่งอยู่ใน กลางดวงปฐมมรรคนั้นไปเรื่อย ๆ ผ่านดวงต่าง ๆ และกายต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วไปจนกระทั่ง บรรลุกายธรรมพระอรหัตเป็นที่สุด กายธรรมนี้เอง คือ พระนิพพานที่จะนำเราไปสู่อายต-
นิพพาน

6.5.4 ความหมายของนิพพานศัพท์

ท่านผู้เจริญทั้งหลายได้พบถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับนิพพานศัพท์อยู่หลายคำ อาจจะเกิดข้อกังขาที่ทำให้เข้าใจสับสนได้ จึงขออธิบายตามลำดับดังนี้ คือ

1. สอุปาทิเสสนิพพาน เป็นพระนิพพานในตัว บางครั้งก็เรียกว่า **นิพพานเป็น** หมายความว่า ในขณะที่อัสวกิเลสสูญสิ้นไปหมดแล้ว แต่ยังมีชีวิตอยู่ ยังมีเบญจขันธ์อยู่ มีธรรมกายปรากฏอยู่ในตัว ทำให้รู้สึกเป็นสุขเหมือนอยู่ในอายตตนิพพานอย่างแท้จริง เพียงแต่ยังอาศัยกายมนุษย์อยู่เท่านั้น

2. อนุปาติเสสนิพพาน เป็นอายตตนิพพานที่มีอยู่นอกตัวบางครั้งก็เรียกว่า **นิพพานตาย** หมายความว่าเมื่อเบญจขันธ์แตกดับสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษแล้ว ธรรมกายที่อยู่ในสอุปาทิเสสนิพพานจึงตกศูนย์ดับวูบเข้าสู่อนุปาติเสสนิพพาน ณ จุดนี้เองคือ อายตตนิพพานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายตั้งจิตปรารถนาจะไปถึง ดังนั้น**อายตตนิพพานก็คือที่สถิตของพระนิพพานนั่นเอง**

อาจจะมีข้อสงสัยว่า อายตตนิพพานนั้นเป็นอย่างไร อายตตนิพพานนั้นมีอยู่จริง มิใช่ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างที่เราเห็นด้วยมังสจักขุ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิใช่ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือ ดวงดาว เพราะสิ่งเหล่านี้ยังอยู่ในภพ 3 มิใช่อะไรทั้งสิ้นที่อยู่ในภพสาม เป็นโลกุตระ คืออยู่นอกภพ 3 จะมีการเคลื่อนไหวการไปการมาก็หาไม่ พระอริยบุคคลที่บรรลุธรรมกายภายในตัวแล้ว จะสามารถเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอายตตนิพพานประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติสงบนิ่ง มีจำนวนมากกว่าเมล็ดทรายในท้องพระมหาสมุทรทั้งสี่ สุดที่จะนับจะประมาณ ล้วนเป็นกายธรรมทั้งสิ้น สวยงามกว่าธรรมกายที่อยู่ในตัวเราหลายล้านเท่า งามสุดจะพรรณนา เสวยสุขอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นความสุขด้วยตัวของตัวเอง จะได้อาศัยสิ่งประโลมใจจากภายนอกทำให้เกิดความสุขก็หาไม่ ทั้งนี้เพราะจิตของท่านล่องหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงแล้ว จึงเสวยสุขได้เต็มได้ด้วยตัวของตัวเอง บรรลุถึงความเต็มเปี่ยมแห่งชีวิต

6.6 ข้อสรุปของทุกขนิโรธอริยสัง

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้ว่า ทุกขนิโรธอริยสัง คือการดับดับด้วยอริยมรรคให้ขาดจากกมลสันดานเป็นสมุจเฉทปหาน แท้จริงนั้น เมื่อดับดับให้หมดสิ้นไปแล้วกองทุกข์ย่อมไม่เกิดแก่บุคคล ด้วยเหตุนี้จึงมักจะกล่าวกันทั่วไปว่า **ทุกขนิโรธอริยสังคือ**

การดับทุกข์ อย่างไรก็ตามธรรมชาติของบุคคลนั้น ย่อมมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นนาย มีใจเป็นหัวหน้า ดังพุทธภาษิตว่า **มโนปุพฺพคมา ธมฺมา** แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จได้ด้วยใจ ดังนั้นคนเราจะรู้สึกสุขหรือทุกข์ย่อมขึ้นอยู่กับใจ จะเป็นสัมมาทิฐิ หรือ มิจฉาทิฐิย่อมขึ้นอยู่กับใจ จะขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นนั้นหาไม่ได้ **ด้วยเหตุนี้ธรรมในพระพุทธศาสนา จึงมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นประการสำคัญ**

การพัฒนาจิตใจนั้นคืออย่างไร ในเชิงปฏิบัตินั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้อธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจไว้ว่า **หยุด...สำเร็จทุกอย่าง**

หยุด คือการทำให้หยุดนิ่งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 โดยธรรมชาติ ใจของคนเรานั้นประกอบด้วย**ความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้** ทั้ง 4 อย่างนี้มีลักษณะฐานเป็นดวงกลม 4 ดวงซ้อนกันอยู่ตามลำดับ คือชั้นนอกสุดเป็นดวงเห็น และในสุดเป็นดวงรู้ トラバโด ที่ดวงทั้งสี่ซ้อนกันเป็นจุดเดียว ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 トラバนั้นก็จะได้เห็นต้นทางไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเรียกว่า ดวงปฐมมรรค หรือดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน **แต่โดยปกติใจคนเรามักจะซัดส่าย ฟุ้งซ่าน ยากที่จะหยุดนิ่งลงได้ จึงเป็นเหตุให้ดวงเห็น จำ คิด รู้ ทั้ง 4 นั้น แยกย้ายกระจัดกระจายออกไปคนละทิศคนละทาง** เปรียบเสมือนกลุ่มบุคคลอันปราศจากความสมานสามัคคี ย่อมยากที่จะรวมพลังกันปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อนี้ฉันใด ใจของบุคคลที่ฟุ้งซ่านซัดส่ายก็ยากที่จะประสบผลสำเร็จในกิจต่าง ๆ ฉันนั้น

สำเร็จทุกอย่าง นั้นเป็นอย่างไร โดยความหมายของคำศัพท์นั้นย่อมมีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเองแล้ว แต่พระเดชพระคุณหลวงปู่ย่อมประสงค์จะเน้นถึงโลกุตระธรรมเป็นสำคัญ ในเมื่อเราสามารถที่จะทำใจหยุดนิ่งจนแลเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานอันเป็นต้นทางไปสู่พระนิพพานแล้ว จะรอช้าอยู่ไยเล่า ไยจึงไม่ดำเนินจิตไปตามเส้นทางสายกลางสู่จุดหมายปลายทางคือพระนิพพานเล่า เพราะฉะนั้น**สำเร็จทุกอย่าง**ย่อมหมายถึง**พระนิพพานเป็นแน่แท้**

โดยเหตุนี้ ในบางครั้งพระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำ จึงมักแสดงพระธรรมเทศนาว่า นิโรธนั้นคือ หยุด ซึ่งหมายถึงการทำให้หยุดนิ่ง ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 อันจะส่งผลให้บรรลุถึงความหลุดพ้น คือ พระนิพพานเป็นที่สุด แต่ในบางครั้งก็มักแสดงว่า ดับเป็นนิโรธ จะเข้าถึงซึ่งความดับได้ เพราะบริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา สิ่งอื่นจะนำไปสู่ความดับนั้นไม่มี **ทั้งหมดนี้เห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ชัดด้วยญาณของธรรมกาย** ดังนั้น**นิโรธ**ริยสัจ ย่อมหมายถึงการดับตัณหาก็ได้ หรือการทำให้หยุดนิ่งก็ได้ เพราะทั้งสองสิ่งนี้ล้วนเป็นเสมือนประทีปนำทางไปสู่มรรคผลนิพพานทั้งสิ้น

บทที่ 7

ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

เนื้อหาบทที่ 7

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

7.1 มรรคมืองค์ 8

7.1.1 สัมมาทิฏฐิ

7.1.2 สัมมาสังกัปปะ

7.1.3 สัมมาวาจา

7.1.4 สัมมากัมมันตะ

7.1.5 สัมมาอาชีวะ

7.1.6 สัมมาวายามะ

7.1.7 สัมมาสติ

7.1.7.1 กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.7.2 เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.7.3 จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.7.4 ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.8 สัมมาสมาธิ

7.2 สมาธิ 3 ระดับ

7.3 มรรคมืองค์ 8 เกิดพร้อมกับกุศลธรรมทั้งปวง

7.4 ละกิเลสได้ด้วยญาณ

7.5 รู้เห็นไตรลักษณ์ได้ด้วยญาณ

7.6 ข้อสรุปของทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

1. ทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา มิได้หมายถึงมรรคมีองค์ 8 อย่างเดียว แต่มีหลักธรรมอื่น ๆ เช่น สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น อยู่ในเส้นทางนั้นด้วย

2. สัมมาสมาธิ คือสมาธิที่มีจิตแน่วแน่เป็นอารมณ์เดียว เป็นเอกัคคตา และเป็นสมาธิภายในตัว ส่วนสมาธินอกตัวสามารถบรรลุได้ถึงอรุพฌาน 4 แต่ไม่สามารถขจัดกิเลสออกไปได้ เพราะสามารถเพียงแค่สงบกิเลสไว้ชั่วคราวด้วยอำนาจแห่งฌานเท่านั้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภาพรวมของมรรคมีองค์ 8
2. เพื่อศึกษาลักษณะของสัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ซึ่งมีความแตกต่างจากลักษณะของสติและสมาธินอกพระพุทธศาสนา

บทที่ 7

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดประทานพระธรรมเทศนาในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ มีใจความว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** **หนทางธรรมปฏิบัติ คือมรรคมงคล 8 นี้** สามารถ**ดับทุกข์ให้สำเร็จซึ่งพระนิพพาน** เป็นความจริงแท้แห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย มี**สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นเป็นประธาน** พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมปฏิบัติตามมรรคมงคล 8 นี้ทุก ๆ พระองค์ เพราะว่าเป็นวิธีเฝ้าผลญาณกิเลส ราคะ และให้สำเร็จมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด

7.1 มรรคมงคล 8

มรรคมงคล 8 ประการนั้น ประกอบด้วย**สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสติ**

7.1.1 สัมมาทิฐิ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า สัมมาทิฐินั้น ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่กล่าวหาญ ยึดห่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ สามารถรู้ในทุกขอริยสัจ รู้ในทุกขสมุทัยอริยสัจ รู้ในทุกขนิโรธอริยสัจ รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ แล้วปฏิบัติถอนเสียซึ่งอวิชชาและตัณหา

7.1.2 สัมมาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะนั้น ได้แก่ ความคิดตรึงตรองไปในอันที่จะบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาดำริไปในอันที่จะไม่ผูกพยาบาทอาฆาตจองเวรแก่กันดำริไปในอันที่จะเจริญพรหมวิหาร 4 มีเมตตา เป็นต้น ดำริไปในอันที่จะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง

7.1.3 สัมมาวาจา

สัมมาวาจานั้น ได้แก่ วจีสุจจริต 4 ประการ คือ

1. มุสาวาทา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการโกหก มายา ล่อลวง สับปลับ ให้ผู้อื่นเสียทรัพย์สินสิ่งของ
2. ปิสุณาวาจา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการกล่าววาจาเสื่อมเสีย ให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนใจ ให้เคืองแค้นขัดใจ ให้ได้รับความฉิบหาย
3. ผรุสวาจา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการกล่าววาจาหยาบคาย
4. สัมผัสปลาปวาจา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการกล่าวคำตลกคะนอง เพื่อจ้อ ไร้สาระ

7.1.4 สัมมากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะนั้น ได้แก่ กายสุจจริต 3 ประการ คือ

1. ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิตให้ถึงตาย
2. อทินนาทานา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการลอบลักทรัพย์ของผู้อื่น หรือการถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยที่เจ้าของมิได้อนุญาต
3. กาเมสุมิฉจจารา เวรมณี คือ เว้นจากการล่วงประเวณีด้วยบุตรภรรยาหรือสามีของผู้อื่น

กายสุจจริต 3 ประการนี้ไซ้ ฤๅ ตคาคตตรัสเทศนาชื่อว่า “สัมมากัมมันตะ”

7.1.5 สัมมาอาชีวะ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าสัมมาอาชีวะนั้นมุ่งเน้นถึงพระสาวกในบวรพุทธศาสนาที่พึงปฏิบัติตนละเสียซึ่งมิฉจจาอาชีวะ คือเลี้ยงชีวิตโดยมิชอบธรรม ประกอบด้วยยอนเสนา คือ หลอกลวงด้วยการอวดอุตริมนุสธรรม ออกปากขอต่อคนที่ไม่ควรขอใช้เงินลงทุนหาผลประโยชน์ต่อลาภด้วยลาภ คือให้แต่น้อยเพื่อหวังตอบแทนมาก เป็นหมอเวทมนตร์เสกเป่า เป็นหมอ

รักษาโรค เป็นต้น พึงปฏิบัติตนอยู่ในสัมมาอาชีวะเสี่ยงชีวิตโดยชอบธรรม ให้เป็นที่สรรเสริญแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย

7.1.6 สัมมาวายามะ

สัมมาวายามะนั้น ได้แก่ สัมมัปปธาน หรือความเพียร 4 ประการ คือ

1. เพียรละเสียซึ่งอกุศลอันเกิดขึ้นแล้วให้ขาดไปจากสันดาน
2. เพียรระงับปิดกั้นอกุศลทั้งหลายที่ยังไม่บังเกิด มิให้บังเกิดขึ้นได้
3. เพียรสร้างกุศลทั้งหลายที่ยังไม่บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นในสันดานให้จงได้
4. บรรดาอกุศลที่บังเกิดขึ้นแล้ว จงพากเพียรให้ถาวรวัฒนาขึ้นในสันดานให้จงได้

7.1.7 สัมมาสติ

สัมมาสติ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 ประการ คือ

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน
3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.7.1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนื่อง ๆ การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนื่อง ๆ คือการเห็นกายต่าง ๆ ซึ่งซ้อนกันอยู่ภายในกายมนุษย์นี้ นับตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียดหรือกายผ้น จนกระทั่งถึงกายธรรมระดับต่าง ๆ

การตามเห็นกายในกายนี้ทำอย่างไร? เมื่อพระโยคาวจรวางใจไว้ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ได้มั่นคงถูกส่วนแล้ว ก็จะได้เห็นดวงใสบริสุทธิ์ มีชื่อว่า **ดวงปฐมมรรค** หรือ**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ครั้นดำเนินจิตเข้าสู่กลางดวงปฐมมรรคนั้นแล้ว ใจก็จะดำเนินเข้าสู่ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะตามลำดับ ต่อจากนั้นก็จะได้เห็นกายมนุษย์ละเอียดซึ่งมีลักษณะหน้าตาเหมือนกับตัวเรา แต่สวยงามกว่า เมื่อถึงกายมนุษย์

ละเอียดได้แล้ว ใจก็จะยังรู้ได้เองว่า อ้อ...ชีวิตนี้มีได้มีเพียงแต่กายมนุษย์เปลือกนอกเท่านั้น หรือชีวิตของเรามีได้สิ้นสุดลงที่เชิงตะกอนเท่านั้น ยังมีชีวิตภายในอันประเสริฐกว่าซ่อนอยู่อีก กายมนุษย์ละเอียดนั้นก็จะมองเห็นกายมนุษย์หยาบเหมือนบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ชั่วคราว เมื่อเห็นไปตามความเป็นจริงแล้ว ใจก็จะปล่อยวางจากกายมนุษย์หยาบเข้าไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกายมนุษย์ละเอียด เกิดความรู้สึกไม่ยึดมั่นถือมั่นในกายมนุษย์หยาบและสิ่งทีเนื่องด้วยกายมนุษย์หยาบ เช่น บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สินสมบัติ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความทุกข์ก็มีอาจแล่นเข้าไปถึงกายภายในได้ ความทุกข์นั้นผ่านมา แล้วก็จะผ่านไป

การที่บุคคลโดยทั่วไปรู้สึกเป็นทุกข์โทมนัส ก็เพราะยังมิได้เข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด จึงยังมีอุปาทานยึดมั่นในตัวเราของของเราอยู่อย่างเหนียวแน่น แม้บางครั้งจะพิจารณาด้วยปัญญาอันหยาบตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาที่ตรัสไว้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนิจจัง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็เสื่อมสลาย ก็เป็นเพียงแค่นึกคิด อาจจะระงับความทุกข์ลงได้บ้างชั่วคราวช่วยยาม แล้วก็รีบถอนจิตใจให้เกิดทุกข์ต่อไปอีก มิอาจสามารถตัดความทุกข์โทมนัสให้เป็นสมุจเฉทเด็ดขาดลงได้ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ตามเข้าไปเห็นกายในกาย

เมื่อเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดแล้ว ความทุกข์ก็จะบรรเทาเบาบางลง ด้วยเหตุว่าอุปาทานยึดมั่นถือมั่นลดลง พร้อมกันนั้นความรู้สึกชุ่มชื่นเบิกบาน อันเป็นความสุขในจิตใจก็จะเกิดขึ้น ทำให้กายมนุษย์ละเอียดมีกำลังใจเพียรพยายามดำเนินจิตเข้าไปสู่ภายในกลางของกลางยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ด้วยประจักษ์แจ้งแล้วว่ายิ่งเข้าไปภายในก็ยิ่งมีความสุข

เนื่องจากธรรมชาติของกายต่าง ๆ ที่ซ้อน ๆ กันอยู่นั้น มีศูนย์กลางกายอยู่ตรงฐานที่ 7 ตรงกันหมด ดังนั้นการปฏิบัติโดยการวางใจไว้ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ทำนองเดียวกับการเริ่มต้นเข้าสู่ดวงปฐมมรรคจนบรรลุกายมนุษย์ละเอียด ใจก็จะเข้าถึงกายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด จนบรรลุถึงกายธรรมระดับต่าง ๆ

ใจของกายธรรมนั้นมีญาณอันวิเศษ จึงสามารถมองเห็นว่ากายต่าง ๆ นับตั้งแต่กายมนุษย์จนถึงกายอรูปพรหมละเอียดนั้นล้วนเป็นเบญจขันธ์ คือตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ อันประกอบด้วยอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ยังเป็นโลกียะ จึงยังข้องอยู่ในไตรวิภังค์ คือ กิเลส กรรม และวิบาก ส่วนใจของกายธรรมนั้นยิ่งระดับสูงขึ้นก็ยิ่งบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้น มีความสุขยิ่งขึ้นตามลำดับ กายธรรมนั้นเล่าก็เป็นโลกุตระ มิได้ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ จึงเรียกว่าธรรมชั้น

ญาณของกายธรรมนั้นนอกจากจะสามารถพิจารณาไตรลักษณ์ได้แล้ว ยังสามารถพิจารณาอริยสัจ 4 ได้อีกด้วย เหล่านี้คืออริยมรรค อันนำไปสู่อริยผล และโลกุตระธรรม อันเป็นอมตะในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้พระภิกษุเจริญโลกุตระมาน เพื่อให้สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อปหานเสียซึ่งมิชฉาทิฎฐิ เมื่อบรรลุปฐมฌาน ย่อมประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนื่อง ๆ เช่นนี้เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

7.1.7.2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนานี้ ในระดับต้นนั้นคือ การเห็นสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ อยู่กลางกายมนุษย์ละเอียด ไม่ว่าสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์นั้นล้วนมีลักษณะ สันฐานเป็นดวงกลมอยู่ในกลางกายมนุษย์ละเอียด จะต้องเห็นกายก่อนแล้วจึงเห็นเวทนา กล่าวคือในขณะที่จะดูกายนั้นต้องกำหนดใจไว้ ณ ศูนย์กลางกายมนุษย์ ครั้นเมื่อเห็นกายมนุษย์ละเอียดแล้ว ก็จะได้เห็นเวทนาเป็นดวงกลม อยู่กลางกายมนุษย์ละเอียดนั้น เวทนาของกายมนุษย์นั้นเป็นเวทนาที่อยู่นอกเวทนาของกายมนุษย์ละเอียด ดังนั้นเวทนาของกายมนุษย์จึงเป็นเวทนาภายนอก ส่วนเวทนาของกายมนุษย์ละเอียดเป็นเวทนาภายใน

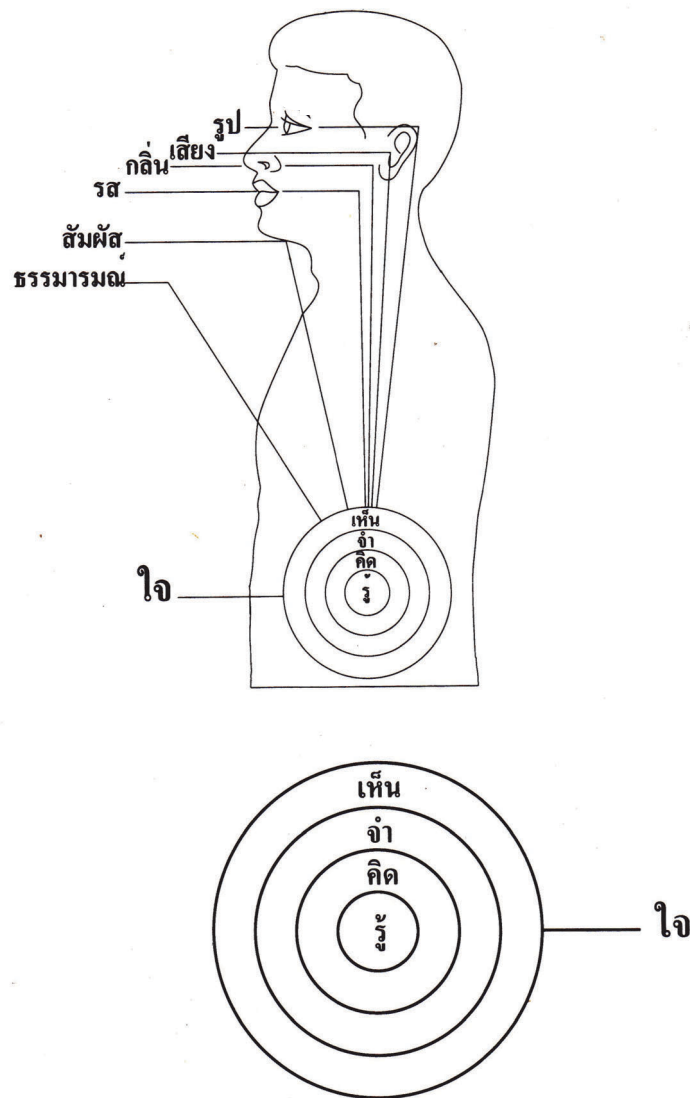
ดังนั้น พระโยคาวจรผู้เจริญฌาน เมื่อสามารถตามเห็นกายในกายเข้าไปภายในตามลำดับ ย่อมเห็นเวทนาในเวทนาไปพร้อมกันตามลำดับด้วย

ตราบใดที่พระภิกษุผู้เจริญฌานพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่อง ๆ อยู่ มีความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสให้เร่าร้อน ใจของผู้เจริญโลกุตระมานก็จะเย็นลง ขณะเดียวกันก็มีความรู้รอบคอบ มีสติมั่นคง ไม่พัวพัน ไม่เผลอ ดังพระบาลีว่า **อาตปปี สมุปชาโน สติมา** เช่นนี้แล้ว ย่อมกำจัดอภิชฌา โทมนัส ตลอดจนสังโยชน์ทั้งปวงออกเสียได้ในที่สุด

7.1.7.3 จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เนื่อง ๆ นั้นคือ ถ้าจิตระคนด้วยราคะก็ทราบชัดว่าจิตระคนด้วยราคะ จิตปราศจากราคะก็ทราบชัดว่าปราศจากราคะ จิตระคนด้วยโทสะก็ทราบชัดว่าระคนด้วยโทสะ จิตปราศจากโทสะก็ทราบชัดว่าปราศจากโทสะ จิตระคนด้วยโมหะก็ทราบชัดว่าระคนด้วยโมหะ จิตปราศจากโมหะก็ทราบชัดว่าปราศจากโมหะ จิตหตู่ก็ทราบชัดว่า จิตหตู่ จิตฟุ้งซ่านก็ทราบชัดว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตตั้งมั่นก็ทราบชัดว่าจิตตั้งมั่น จิตไม่ตั้งมั่นก็ทราบชัดว่าไม่ตั้งมั่น จิตหลุดพ้นก็ทราบชัดว่าจิตหลุดพ้น จิตไม่หลุดพ้นก็ทราบชัดว่าไม่หลุดพ้น

การพิจารณาเห็นจิตในจิตนั้นอย่างไร? ตามธรรมชาตินั้นที่ตั้งถาวรของใจมนุษย์ตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ใจย่อมประกอบด้วยดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ซ้อนกันอยู่ ดวงนอกสุดคือดวงเห็น หรือดวงกายก็เรียก เป็นที่ตั้งของเห็น ธาตุเห็นอยู่ตรงศูนย์กลางดวงกาย ถัดจากดวงเห็นเข้าไปก็คือดวงจำหรือดวงใจก็เรียก เป็นที่ตั้งของจำ ธาตุจำอยู่ตรงศูนย์กลางดวงใจ ถัดจากดวงจำเข้าไปคือดวงคิดหรือดวงจิตก็เรียก เป็นที่ตั้งของคิด ธาตุคิดอยู่ตรงศูนย์กลางดวงจิต ถัดจากดวงคิดเข้าไปคือดวงรู้ หรือดวงวิญญาณก็เรียก เป็นที่ตั้งของรู้ ธาตุรู้อยู่ศูนย์กลางดวงวิญญาณนั่นเอง

ธาตุเห็น จำ คิด รู้ ทั้ง 4 ประการที่ซ้อนกันอยู่นี้ อาจแสดงให้เห็นเข้าใจได้ง่าย โดยแผนภูมิต่อไปนี้ คือ

(แผนภูมิ : แสดงการซ้อนของธาตุเห็น จำ คิด รู้ ที่อยู่ภายในใจของเราทุกคน)

เห็น จำ คิด รู้ 4 ประการนี้ สามารถจะไปถึงสถานที่ใด ๆ ในโลกนี้เพียงชั่วพริบตาเดียว ดังที่เรียกกันว่า **เราส่งใจไป** นั้นหมายความว่า กายมนุษย์ละเอียดของเราถูกส่งไป **บุคคลที่ บรรลุธรรมกายแล้ว จะสามารถเห็นกายมนุษย์ละเอียดของเราได้ชัดเจน รู้ว่าเรากำลังไป ยู่อยู่ ณ ที่ใด จำหน้าตาจำตัวของผู้เป็นเจ้าของกายมนุษย์ละเอียดนั้นได้ดี**

เห็น จำ คิด รู้ 4 อย่างนี้ รวมซ้อนกันเป็นจุดเดียวกันเป็นกายละเอียด แยกกันไม่ได้ ถ้าแยกกันเมื่อใดกายละเอียดก็ถึงแก่ภพกรรมเมื่อนั้น เมื่อกายละเอียดจุติไปแล้ว กายมนุษย์หยาบจะดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นอย่าพึงหวังเลย แม้เพียงการได้เห็นจิตแห่งกายมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็น **จิตภายนอก** และการได้เห็นจิตแห่งกายมนุษย์ละเอียด ซึ่งถือว่าเป็น **จิตภายใน** อันดับแรก ก็ยุ่งยากซับซ้อนถึงเพียงนี้ จึงมีจำเป็นต้องพรรณนาว่า การเห็นจิตของกายภายในต่าง ๆ นั้นจะยุ่งยากซับซ้อนสักเพียงใด

อย่างไรก็ตาม ภายใต้อายุการซับซ้อนนั้น คือเรื่องของ “ปัญญา” อันเป็นสิ่งมีคุณค่ามหาศาล พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีจึงได้กล่าวว่า

“นี่ถ้าว่าทำธรรมกายเป็นละก็ มันฉลาดกว่ามนุษย์หลายสิบเท่าเชียวนะ นี่พอเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดก็ฉลาดกว่าเท่าหนึ่งแล้ว สูงกว่าเท่าหนึ่งแล้ว เข้าถึงกายทิพย์ก็สองเท่าแล้ว กายทิพย์ละเอียดก็สามเท่าแล้ว กายรูปพรหมก็สี่เท่า กายรูปพรหมละเอียดก็ห้าเท่า กายอรูปพรหมก็หกเท่า กายอรูปพรหมละเอียดก็เจ็ดเท่า เข้าถึงกายธรรมและกายธรรมละเอียดก็แปดเท่าเท่าเข้าไปแล้ว มันมีความฉลาดกว่ากันอย่างนี้นะ ให้รู้จักว่าของสูงของต่ำอย่างนี้”

การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เนื่อง ๆ จิตนั้นหมายถึงเฉพาะดวงจิต ซึ่งมีหน้าที่คิด แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น จะได้มีหน้าที่เห็น จำ หรือรู้ ก็หาไม่ได้ ทั้งนี้อาจสามารถจะแลกเปลี่ยนหน้าที่กับดวงเห็น ดวงจำ และดวงรู้ได้เลย อุปมาเสมือนดวงจันทร์ก็มีอาจจะกระทำหน้าที่แทนดวงอาทิตย์ได้ฉะนั้น

จิตนั้นมีลักษณะฐานฐานอย่างไร? จิตอันบริสุทธิ์ หรือที่เรียกว่า **ภวังคจิต** นั้นมีลักษณะเป็นดวงกลมใสเท่าตาตำข้างนอกของคนเรา ไสบริสุทธิ์ ไสเกินใส ดวงจิตที่ใสนี้ เมื่อระคนด้วยราคะอันมีลักษณะเป็นสีแดง ดวงจิตนั้นย่อมเปลี่ยนสภาพไปตามสิ่งที่เข้ามาปะปน มิอาจจะใสบริสุทธิ์ดังเดิมได้ ครั้นจิตระคนด้วยโทสะเล่า ก็จะมีเหมือนถูกระคนด้วยน้ำเขียวและ

ดำ หากจิตระคนด้วยโมหะ ก็จะเปลี่ยนจากความใสบริสุทธิ์ไป เสมือนระคนด้วยสีแห่งโคลนตม

อันสภาวะแห่งจิตนี้ มีเกิดและดับไปเป็นธรรมดา สภาวะอันเกิด-ดับนี้ เป็นสภาวะความเปลี่ยนแปลงของจิต

การพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ นั้นคืออย่างไร? การพิจารณาเห็นจิตภายนอกนั้นคือ เห็นจิตแห่งกายมนุษย์ การพิจารณาเห็นจิตภายในนั้นคือ เห็นจิตแห่งกายมนุษย์ละเอียดว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร มีการเกิด-ดับ เกิด-ดับอย่างไร เมื่อพระโยคาวจรเห็นอยู่เนื่อง ๆ เป็นธรรมดาอย่างชัดเจนทั้งความเกิดความดับแล้ว ก็ตั้งสติมั่นให้จิตมีอยู่เพียงสักแต่รู้ว่า รู้สักแต่ว่าอาศัยความระลึก อันตัณหาและทณฺฐิเข้าไปอาศัยมิได้เลย ไม่ถือมั่นอะไรเลยในโลก รู้ว่าปล่อยวางแล้ว ไม่ติด ไม่ตะอะอะไร ๆ แล้ว การรู้ชัด ๆ เห็นชัด ๆ เช่นนี้ คือการพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ

7.1.7.4 อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาเห็นธรรมภายในและภายนอกอยู่เนื่อง ๆ การพิจารณาเห็นธรรมภายในนั้นคือ เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ส่วนการพิจารณาเห็นธรรมภายนอกนั้นคือ เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ หากปราศจากดวงธรรมเหล่านี้เสียแล้ว กายต่าง ๆ ก็มีอาจดำรงอยู่ได้ ขณะที่พระโยคาวจรเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ครั้นบรรลुकายต่าง ๆ ย่อมได้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย เมื่อได้บรรลุแล้วย่อมประจักษ์แจ้งแห่งความเป็นจริง เกิดปัญญาหยั่งรู้ในสัจธรรมไปตามลำดับ อันเป็นปัจจัยให้สามารถลดละตัณหาทั้งปวงอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เสียได้

7.1.8. สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธินั้นเป็นอย่างไร สภาวะที่จิตสัจจากกิเลสภามและวัตถุกามแล้ว เข้าปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน **สมาธิจิตในฌานทั้ง 4 ระดับนี้ ตถาคตรีกขชื่อว่า สัมมาสมาธิ**

การจำแนกฌาน สำหรับฌานนั้นมีการจัดเป็นสองอย่าง คือ

1. จตุกนัย
2. ปัญจกนัย

1. จตุกณีย คือ การแบ่งฌานออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่

- 1.1 ปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ 5 คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา¹
- 1.2 ทุติยฌาน ประกอบด้วยองค์ 3 คือ ปีติ สุข เอกัคคตา
- 1.3 ตติยฌาน ประกอบด้วยองค์ 2 คือ สุข และเอกัคคตา
- 1.4 จตุตถฌาน ประกอบด้วยองค์ 2 คือ เอกัคคตา และอุเบกขา

2. ปัญจกณีย คือ การแบ่งฌานออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

- 2.1 ปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ 5 เช่นเดียวกับปฐมฌานในจตุกณีย
- 2.2 ทุติยฌาน ประกอบด้วยองค์ 4 คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
- 2.3 ตติยฌาน ประกอบด้วยองค์ 3 คือ ปีติ สุข เอกัคคตา
- 2.4 จตุตถฌาน ประกอบด้วยองค์ 2 คือ สุข และเอกัคคตา
- 2.5 ปัญจกณีย ประกอบด้วยองค์ 2 คือ เอกัคคตา และอุเบกขา

จะเห็นว่า ไม่ว่าจะจัดแบ่งแบบไหน ฌานทุกระดับล้วนมีสมาธิจิตเอกัคคตาเป็นองค์ประกอบอยู่ด้วย

7.2 สมาธิ 3 ระดับ

สมาธิจิตนั้น ถ้าจะแบ่งโดยพิสดาร มี 3 ประการ คือ

1. ขณิกสมาธิ ได้แก่ สมาธิจิตแห่งเราท่านทั้งปวงที่ตั้งมั่นได้ในระยะสั้น ๆ ชั่วขณะชั่วประพหุเพียงทีเดียว ก็ได้ชื่อว่า ขณิกสมาธิ

2. อุปจารสมาธิ ได้แก่ สมาธิจิตอันตั้งมั่นลงในที่ใดแล้วจะได้ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ปัญจกณีย อยู่แล้ว

3. อัปปนาสมาธิ ได้แก่ องค์ฌาน มีปฐมฌานเป็นต้น จิตที่ตั้งอยู่ในฌานทั้ง 4 นั้น ได้ชื่อว่า อัปปนาสมาธิ

¹เอกัคคตา คือ ความมีจิตแน่วแน่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว ได้แก่ สมาธิ

สมาธินั้นคือลักษณะที่จิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย วุ่นวายไปในอารมณ์อื่นอันเป็นเหตุภายนอก สมาธินี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง กุศลธรรมทั้งปวงจะสำเร็จได้ก็ด้วยสมาธิจิตของเราเองเป็นสำคัญ สมาธิจิตนี้เป็นที่ประชุมไว้ซึ่งกุศลธรรมทั้งปวง กองกุศลทั้งปวงจะมีผลมาก ก็ด้วยอาศัยสมาธิจิต

อนึ่ง พระภิกษุในบวรพุทธศาสนาจะสำเร็จปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจฌานนั้น ก็ย่อมสำเร็จด้วยสมาธิจิต พระอริยบุคคลทั้งหลายจะสำเร็จซึ่งมรรคผลนิพพานนั้น ก็ด้วยสมาธิจิตนี้เอง **สมาธิจิตนี้จึงเป็นที่สรรเสริญของพระอริยเจ้าทั้งหลายทั้งปวงในบวรพุทธศาสนา**

7.3 มรรคมืองค์ 8 เกิดพร้อมกับกุศลธรรมทั้งปวง

มรรคทั้ง 8 ประการนี้ ย่อมบังเกิดในภูมิทั้ง 4 คือ กามาพจรภูมิ รูปาพจรภูมิ อรูปาพจรภูมิ และโลกุตระภูมิ เมื่อบังเกิดในโลกุตระภูมิ ก็ได้ชื่อว่าโลกุตระมรรค เมื่อบังเกิดในกามาพจรภูมิ ก็ได้ชื่อว่าโลกิยมรรค มรรคอันเป็นโลกิยนั้น คือสัตบุรุษผู้มีศรัทธาสรางุศลอันประกอบด้วยการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และสดับฟังพระธรรมเทศนาเป็นสำคัญ หมายความว่าบุคคลบำเพ็ญทานครั้งใด ครั้งนั้นก็ได้อีกว่า ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 ถ้ารักษาศีลครั้งใด ครั้งนั้นก็ได้อีกว่า ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 ถ้าได้บำเพ็ญเพียรภาวนาและสดับฟังพระธรรมเทศนาเวลาใด เวลานั้นก็ได้ชื่อว่า บำเพ็ญมรรคมืองค์ 8 ทั้งนี้เพราะมรรคทั้ง 8 ประการนี้เกิดพร้อมด้วยศีล ทาน และการกุศลทั้งปวงนั้นทุก ๆ ครั้ง

ขณะที่พระโยคาวจรบำเพ็ญมรรคมืองค์ 8 ได้บริสุทธีบิบริบูรณ์ และถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือส่งใจเข้าไปอยู่ในตัว ตั้งมั่นอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 แล้ว ใจจะปล่อยวางจากอารมณ์ภายนอก ครั้นปฏิบัติได้ถูกส่วนก็จะเห็นดวงใสสะอาดบริสุทธิ์เกิดขึ้น ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 นั้นเอง ดวงใส่นี้เรียกว่า **ดวงปฐมมรรค** หรือ**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัญญา**ฐาน อย่างเล็กมีขนาดเท่าดวงดาวในอากาศ อย่างกลางขนาดดวงจันทร์ในคืนวันเพ็ญ อย่างใหญ่ก็ขนาดดวงอาทิตย์ตอนเที่ยงวัน **ดวงปฐมมรรคนี้เกิดขึ้นจากการประชุมพร้อมกันของมรรคมืองค์ 8 หรือเรียกว่า มรรคสมังคี** ซึ่งเป็นต้นทางเดินของใจไปสู่อายตณนิพพาน

เมื่อโยคาวจรดำเนินจิตบรรลุถึงดวงปฐมมรรคแล้ว ถ้าวางจิตนิ่งอยู่กับที่ จิตก็อาจจะถอนกลับมาสู่อารมณ์ภายนอกดังเดิม ดังนั้นท่านจึงสอน**มิให้วางจิตอยู่กับที่ แต่ให้ดำเนินจิตเข้าสู่กลางดวงปฐมมรรคนั้น** ไม่ข้ามมรรคสมังคีก็จะขยายออกกว้าง จิตก็จะดำเนินเข้าสู่

ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ตามลำดับ ดวงเหล่านี้มีลักษณะซ้อนกันอยู่เป็นชั้น ๆ เมื่อดำเนินจิตต่อไปอีกก็จะพบกายในกายตามหลักสติปัฏฐาน 4 ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ให้ตามเห็นกายในกายเข้าไปเรื่อย ๆ กายต่าง ๆ ที่เห็นอยู่ภายในนั้น หากเป็นกายที่ตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ก็จงปล่อยวางเสีย แล้วดำเนินจิตผ่านเข้าไปเรื่อย ๆ จนเข้าถึงกายธรรม ซึ่งเป็นกายละเอียดที่สุด

กายต่าง ๆ อันตกอยู่ในไตรลักษณ์ และอยู่ระหว่างดวงปฐมมรรคกับกายธรรมนั้น ได้แก่ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม และกายอรูปพรหมละเอียด กายเหล่านี้ล้วนประกอบด้วยเบญจขันธ์ หรือขันธ์ 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ส่วนกายธรรมนั้นมิได้ตกอยู่ในไตรลักษณ์ จึงเรียกว่า **ธรรมขันธ์** ด้วยเหตุว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันประกอบกันขึ้นเป็นกายธรรมนั้น ถูกกลั่นจนใสสะอาดบริสุทธิ์ กระนั้นก็ตามกายธรรมก็ยังถูกจำแนกแจกแจงออกเป็นหลายระดับด้วยกัน ด้วยเหตุว่ามีความบริสุทธิ์ต่างกัน

กายธรรมระดับขั้นสุด ซึ่งอยู่ถัดจากกายอรูปพรหมละเอียดเข้าไปนั้น คือ กายธรรมโคตรภู ถัดไปเป็นกายธรรมโคตรภูละเอียด กายธรรมพระโสดาบัน กายธรรมพระโสดาบันละเอียด กายธรรมพระสกิทาคามี กายธรรมพระสกิทาคามีละเอียด กายธรรมพระอนาคามี กายธรรมพระอนาคามีละเอียด กายธรรมพระอรหัต กายธรรมพระอรหัตละเอียด รวมทั้งสิ้น 10 กายด้วยกัน

7.4 ละกิเลสได้ด้วยญาณ

การเข้าถึงกายในกายนั้นมีคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อการดำเนินชีวิตของเราใน 2 ลักษณะ คือ

1. **การละกิเลสออกไปเป็นขั้น ๆ** โยคาวจรผู้เจริญมรรคมีองค์ 8 ได้บริสุทธิ์บริบูรณ์ และถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาแล้ว ใจก็จะว่างเว้นจากความยินดีในร้ายทั้งปวง มีแต่ความวางเฉยที่มีชีวิตชีวา และเต็มไปด้วยสติปัญญา อันจะทำให้เข้าถึงช่องทางไปสู่อายตนะนิพพานได้ถูกต้อง ความวางเฉยเช่นนี้คือสิ่งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสนับสนุน และ

ทรงเรียกว่า อุเบกขา นั่นเอง สภาวะจิตที่วางเฉยเช่นนี้ คือสภาวะที่จิตห่างจากกิเลส หรือที่เรียกว่าการละหรือการพ้นจากกิเลส ยิ่งพ้นจากกิเลสได้มากเพียงใด จิตก็ยังสามารถดำรงผ่าน ภายต่าง ๆ ไปได้มากเพียงนั้น กล่าวคือ กิเลสในกายมนุษย์นั้นประกอบด้วยอภิชฌา พยาบาท และมัจฉาทิฏฐิ เมื่อจิตบริสุทธิ์พ้นจากกิเลสทั้ง 3 ดังกล่าวแล้ว จิตก็จะเข้าถึงกายทิพย์

กิเลสในกายทิพย์นั้นประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ เมื่อจิตบริสุทธิ์พ้นจากกิเลส ในกายทิพย์แล้ว ก็จะเข้าถึงกายรูปพรหม

กิเลสในกายรูปพรหมนั้นประกอบด้วยราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อจิตบริสุทธิ์พ้นจาก กิเลสในกายรูปพรหมแล้ว ก็จะเข้าถึงกายอรูปพรหม

กิเลสในกายอรูปพรหมนั้นประกอบด้วยกามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย เมื่อ จิตพ้นจากกิเลสในกายอรูปพรหมแล้ว ก็จะเข้าถึงกายธรรมหรือเรียกว่า ธรรมกายเบื้องต้น อยู่ใน ระดับโคตรภูจิต เป็นโคตรภูบุคคล

ครั้นโคตรภูบุคคลเข้าฌานสมาบัติ เฟ่งอริยสัง 4 ในกายมนุษย์หยาบและมนุษย์ ละเอียดเป็นอนุโลมและปฏิโลม แล้วจิตก็จะเข้าถึงกายธรรมพระโสดา เป็นพระโสดาบัน ถึง ความเป็นพระอริยบุคคลผู้สามารถละสังโยชน์ได้ 3 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีลพตปราคาส

ลำดับต่อไป กายธรรมพระโสดาบันจะเข้าฌานสมาบัติเฟ่งอริยสัง 4 ในกายทิพย์เป็น อนุโลมและปฏิโลม ถึงขีดสุดแล้วจะสามารถละกิเลสได้อีก 3 ประการ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ชั้นหยาบ แล้วจิตก็จะเข้าถึงกายธรรมสกิทาคามี เป็นพระสกิทาคามี คือพระอริยบุคคลผู้ สามารถละกิเลสได้ 3 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพตปราคาส กับทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

ครั้นแล้วกายธรรมพระสกิทาคามีจะเข้าฌานสมาบัติแห่งอริยสัง 4 ทำนองเดียวกันนั้น ในกายรูปพรหมต่อไป ถึงขีดสุดสามารถละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้งหมด คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพตปราคาส กามราคะ และปฏิฆะ เข้าถึงกายธรรมพระอนาคามี ครั้นแล้วกายธรรมพระ-อนาคามี ก็เข้าฌานสมาบัติเฟ่งอริยสัง 4 ทำนองเดียวกันนั้นต่อไป ในกายอรูปพรหมต่อไป ถ้า สามารถละสังโยชน์เบื้องต้นทั้งหมด คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา จะเข้าถึง กายธรรมพระอรหัตต์ ถ้าการละสังโยชน์ทั้งหมดนั้นเป็นสมุจเฉทคือเด็ดขาด โยคาวจรก็จะ บรรลุถึงซึ่งพระอรหัตผล ปราศจากซึ่งอาสวกิเลสทั้งปวง

การละกิเลสของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย มีลักษณะละออกไปเป็นชั้น ๆ ตามอรรถาธิบายดังกล่าวแล้ว

2. รู้เห็นธรรมทั้งปวงด้วยจักขุและญาณแห่งกายธรรม หมายความว่า ขณะที่โยคาวจรเจริญสมถภาวนา ดำเนินจิตผ่านกายต่าง ๆ เข้าไปจนถึงกายธรรมโคตรภูแล้ว ใจของโยคาวจรก็จะรวมสนิทแนบแน่นกับกายธรรมนั้น กลายสภาวะเป็นโคตรภูบุคคล ใจของกายธรรมนั้นประกอบด้วย ดวงเห็น จำ คิด รู้ ช้อน ๆ กันอยู่เช่นเดียวกับกายมนุษย์ แต่ทว่าใจของกายธรรมนั้น สามารถขยายแผ่เป็นวงกว้างออกไปได้ โดยมีเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากับหน้าตักของกายธรรม ตัวอย่างเช่น ถ้ากายธรรมโคตรภูมีหน้าตักกว้าง 20 วา ดวงใจของโคตรภูบุคคล ก็สามารถแผ่ขยายออกเป็นดวงกลมมีเส้นผ่าศูนย์กลางยาว 20 วา และถ้าโยคาวจรบรรลุถึงกายธรรมในลำดับที่สูงขึ้นไปอีก ดวงใจของกายธรรมใหม่นั้น ย่อมขยายเป็นวงกว้างขึ้นอีกตามส่วนแห่งหน้าตักของกายธรรมใหม่ **ดวงใจที่สามารถขยายแผ่ออกไปเช่นนี้เรียกว่า “ญาณ”**

โดยเหตุที่ดวงใจของกายธรรมโคตรภูขยายกว้างออกไปเป็นญาณ จึงสามารถมองย้อนกลับมาดูกายต่าง ๆ ที่ผ่านไปแล้ว 8 กายอย่างชัดเจน นับตั้งแต่กายมนุษย์จนถึงกายอรูปพรหมละเอียด จึงประจักษ์แจ้งว่ากายทั้ง 8 นั้นตกอยู่ใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ อันประกอบด้วยอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การเห็นทั้งหมดนี้เรียกว่า เห็นด้วยตาแห่งกายธรรม การรู้ทั้งหมดนี้เรียกว่า รู้ด้วยญาณแห่งกายธรรม ณ ขั้นนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของวิปัสสนา ครั้นเมื่อโยคาวจรเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไปอีก ก็ย่อมจะบรรลุถึงกายธรรมชั้นสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงกายธรรมพระอรหันตละเอียด ย่อมบรรลุถึงภาวะแห่งสติภูโต คือเป็นผู้เย็นแล้ว อาสวกิเลสสิ้นแล้ว กิจที่จะต้องทำสิ้นสุดแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้มีได้มีอีกแล้ว

7.5 รู้เห็นไตรลักษณ์ได้ด้วยญาณ

ไตรลักษณ์ คือ ภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติ อันเป็นลักษณะทั่วไปของสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ประกอบด้วยองค์ 3 คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

อนิจจัง หมายถึง ไม่คงทน ไม่อยู่ในสภาพเดิม เปลี่ยนแปรผันไปตลอดเวลา ความแปรผันแห่งเบญจขันธ์ของมนุษย์นั้นย่อมเป็นที่ประจักษ์แจ้งกันโดยทั่วไป ส่วนทุกขังนั้นหมายถึง ความยากลำบาก ความไม่สบายทั้งปวงของเบญจขันธ์ เพราะถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา

ด้วยความเกิดขึ้น ความเสื่อมโทรม และความแตกสลาย ประการหนึ่ง เพราะเป็นสภาพที่ทนได้ยาก คือคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นประการที่สอง เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ เช่นทุกขเวทนาหรือความรู้สึกทุกข์ ความรู้สึกบีบคั้น เป็นต้น เป็นประการที่สาม กล่าวโดยสรุปก็คือ เมื่อสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็ทุกข์ แต่เราจะบังคับบัญชาไม่ให้เบญจขันธ์ล่วงพ้นจากทุกข์ก็ไม่อาจทำได้ เพราะเบญจขันธ์มีได้อยู่ในบังคับบัญชาของใคร อีกทั้งไม่มีตัวตนที่แท้จริง หากแต่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันปรุงแต่งขึ้น แล้วก็เสื่อมอยู่ตลอดเวลา สภาวะเหล่านี้เองที่เรียกว่า **อนัตตา**

สภาวะอันเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตานี้ เห็นประจักษ์แจ้งด้วยดวงตาธรรมกาย รู้ได้ด้วยญาณของธรรมกาย

การรู้ของกายทั้ง 8 อันเป็นเบญจขันธ์นั้นสามารถรู้ได้ด้วย**ดวงวิญญูญาณ** แต่การรู้ของกายธรรมนั้นรู้ได้ด้วย**ญาณ**

การรู้ด้วยดวงวิญญูญาณและญาณนั้นต่างกันอย่างไร? เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้อธิบายไว้ว่า ความรู้ของดวงวิญญูญาณนั้นรู้โดยอาศัยอายตนะภายในทั้ง 6 มิใช่รู้ด้วยปัญญา จึงอาจจะรู้ผิดเป็นถูก รู้ถูกเป็นผิดไปตามเรื่อง ส่วนการรู้ด้วยญาณนั้น **รู้โดยญาณของธรรมกาย** เป็นการรู้ด้วยปัญญา สามารถรู้และเห็นสัจธรรมทั้งปวง มีอริยสัจสี่ เป็นต้น คือทั้งรู้และทั้งเห็นประจักษ์แจ้งว่า การเกิดเป็นตัวทุกข์อย่างแท้จริง เหตุแห่งการเกิดนั้นคือตัณหา เมื่อมีเกิดแล้วจะต้องมีดับ ที่ว่าเกิดแล้วไม่มีดับนั้นไม่มี ความดับคือนิโรธ วิธีทางที่จะเข้าถึงความดับได้นั้นประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา สิ่งอื่นใดนอกจากนี้ไม่สามารถจะนำไปสู่ความดับได้ เหล่านี้ล้วนเห็นด้วยตาแห่งธรรมกาย รู้ชัดด้วยญาณแห่งธรรมกาย

หากจะย้อนกล่าวถึงขบวนการสัมมาปฏิบัติ ซึ่งน้อมนำพระโพธิสัตว์ให้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณนั้น อาจสรุปโดยย่อได้โดยเริ่มตั้งแต่การที่พระองค์บำเพ็ญสมาธิเจริญวิปัสสนาด้วยพระมหาปธานวิริยะอันแรงกล้า ณ โคนไม้พระศรีมหาโพธิ์ ในคำคืนแห่งวันวิสาขปุรณมี ด้วยความเด็ดเดี่ยว ตั้งพระหฤทัยอธิษฐานว่า **แม้เนื้อและเลือดในพระสรีระของพระองค์จะเหือดแห้ง เหลือแต่เส้นเอ็น หนัง และกระดูกก็ตามทีเกิด ตราบใดที่ยังมิได้บรรลุพระสัมโพธิญาณ ตราบนั้นพระองค์จะมิยอมเสด็จจากที่นั่นเป็นอันขาด**

ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงเจริญวิปัสสนาภาวนารุดหน้าไปด้วยน้ำพระทัยอันเด็ดเดี่ยว ในที่สุดก็ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณสมดังพระประสงค์ในราตรีกาลแห่งวันวิสาขปุรณมีนั่นเอง

โดยยามต้นทรงบรรลุปุณฺณิवासานุสติญาณ คือความหยั่งรู้ระลึกชาติแต่หนหลัง ยามที่สอง ทรงบรรลุดุจฺจูปปาตญาณ คือความหยั่งรู้ถึงความจุติและการเกิดตามอำนาจแห่งกรรมของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย ญาณที่สองนี้บางทีเรียกว่า ทิพพจักขุ หรือตาทิพย์ ยามที่สามทรงบรรลุ อาสวักขยญาณ คือความหยั่งรู้ที่กำจัดอัสวกิเลส ซึ่งหมักหมมอยู่ในจิตให้หมดสิ้นไป ทั้งหมดนี้พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยตาแห่งกายธรรม มิใช่ด้วยดวงตาแห่งกายมนุษย์ ทรงรู้ได้ด้วยญาณแห่งกายธรรม มิใช่คิดคาดคะเนโดยหลักแห่งเหตุผล พระพุทธองค์ทรงรู้และเห็นตลอดทั้งภพ 3 โดยเหตุที่เสด็จผ่านพ้นไตรภุมิเข้าสู่แดนพระนิพพานแล้ว จึงมิได้มีข้อสงสัยประการใดทั้งสิ้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงยิ่ง จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน ชี้ทางแก่พุทธบริษัททั้งหลายให้ปฏิบัติตามอริยมรรค อันพระองค์ได้ตรัสรู้ด้วยญาณอันยิ่งโดยมีพระพุทธประสงค์จะให้พุทธบริษัททั้งหลายหลุดพ้นจากห้วงวัฏสงสารตามเสด็จพระองค์ไปสู่แดนพระนิพพานอันเกษม เช่นนี้แล้วย่อมแสดงว่า การปฏิบัติตามอริยมรรคนั้นมิได้เป็นสิ่งเหลือวิสัยแห่งพุทธบริษัททั้งปวง และหากผู้ใดปฏิบัติตามอริยมรรคนั้นด้วยอิทธิบาทธรรมแล้ว ย่อมมีประสบการณ์เช่นเดียวกับพระอริยสาวกทั้งปวงของพระพุทธองค์เป็นแน่แท้

7.6 ข้อสรุปของทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

บุคคลใดพิจารณาเห็นว่าการสร้างกุศลกรรม มีศีล และทาน เป็นต้น จะก่อให้เกิดอานิสงส์ได้ประสมสมบัติ 3 ประการ เมื่อมีปัญญาหยั่งรู้เช่นนี้แล้ว ก็จัดได้ว่า มีสัมมาทิฐิบังเกิดในสันดาน บุคคลผู้มีความดำริที่จะสร้างกุศลกรรม มีทาน และศีล เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่า มีสัมมาสังกัปปะบังเกิดในสันดาน การมีความดำริที่จะเว้นจากวจีทุจริต กายทุจริต และมิฉะอาชีวะ ในขณะที่บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนานั้น ย่อมได้ชื่อว่า มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะบังเกิดในสันดาน การมีความดำริพากเพียรในการสร้างกุศลกรรม มีศีล และทาน เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่า มีสัมมาวายามะบังเกิดขึ้นในสันดาน การมีความคิดที่คอยระลึกถึงการสร้างกุศลกรรมอยู่นิจกาลนั้น ย่อมได้ชื่อว่า มีสัมมาสติบังเกิดในสันดาน ความคิดที่จะยังจิตให้ตั้งมั่นเป็นอารมณ์เดียว คือเอกัคคตา ย่อมได้ชื่อว่า มีสัมมาสมาธิบังเกิดในสันดาน

มรรคมงคล 8 บังเกิดพร้อมกัน

มรรคทั้ง 8 ประการนี้ เมื่อบังเกิดย่อมบังเกิดพร้อมกันทั้ง 8 ประการ ดุจพระอัญญา-

โกณฑัญญเถรเจ้าได้ฟังพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้วสำเร็จพระโสดาปัตติผลฉะนั้น มรรคทั้ง 8 อันยังจิตให้บรรลุโสดาปัตติผลนั้น เกิดขึ้นพร้อมกันทั้ง 8 ประการ กล่าวคือ

สัมมาทิฐิ อันได้แก่ปัญญาอัน ตรัสรู้ริยสัจทั้ง 4 ประการ โดยรู้แจ้งว่า **อุปาทานขันธทั้ง 5 นั้นชื่อ ทุกขอริยสัจ** เพราะเป็นเหตุที่เกิดแห่งทุกข์ทั้งปวง รู้แจ้งว่า**ตัณหาอันก่อให้เกิดอุปาทานขันธนั้นชื่อ ทุกขสมุทัยอริยสัจ** รู้แจ้งว่า**อาการที่ดับตัณหาได้เด็ดขาด มิให้บังเกิดขึ้นอีกได้นั้นชื่อ ทุกขนิโรธอริยสัจ** รู้แจ้งว่า**มรรคทั้ง 8 นั้นชื่อ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-อริยสัจ**

ส่วนสัมมาสังกัปปะ คือ วิตก หรือความดำริ ก็สามารถละเสียได้เด็ดขาด ซึ่งมีฉวีวิตก 3 ประการ อันได้แก่ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก

สัมมาวาจาอันเล่า ก็สามารถละเสียได้เด็ดขาด ซึ่งมีฉวีวาจา 4 ประการ อันได้แก่ มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปวาจา

สัมมากัมมันตะนั้น ก็สามารถละเสียได้เด็ดขาด ซึ่งมีฉวีกัมมันตะ 3 ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิชฉาจาร

สัมมาวายามะ คือ วิริยะนั้น ก็สามารถละมิฉวีวายามะได้เด็ดขาด อันได้แก่ อกุศลอันบังเกิดแล้วให้ขาดไปจากสันดาน ขณะเดียวกันก็ปิดกั้นอกุศลที่ยังไม่บังเกิดมิให้บังเกิดขึ้นได้ ยังกุศลอันมิได้เคยบังเกิดมาก่อน คือโสดาปัตติมรรคจิตให้บังเกิดขึ้น และยังกุศลอันบังเกิดแล้วนั้นให้พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไป

สัมมาสติ อันเป็นไปในอารมณ์ทั้ง 4 ประการ ก็พิจารณารูปขันธว่า ตกอยู่ใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา พิจารณาเห็นว่า เวทนาขันธนั้นเองที่เป็นทุกข์ พิจารณาเห็นว่า วิญญาณขันธคือจิตนั้นเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ ดับเกิดอยู่ตลอดเวลา พิจารณาเห็นสัญญาขันธและสังขารขันธว่า เป็นอนัตตาคือควบคุมมิได้

สัมมาสมาธินั้น ยังองค์อริยมรรคทั้ง 7 นับตั้งแต่สัมมาทิฐิเป็นต้น อันบังเกิดด้วยสัมมาสมาธินั้น ให้ตั้งอยู่ในอารมณ์คือพระนิพพาน ให้มั่นคงไม่หวั่นไหว

มรรคทั้ง 8 นี้ บังเกิดพร้อมกันในโสดาปัตติมรรคจิต และกระทำกิจต่าง ๆ กันดังนี้คือ สัมมาสังกัปปะนั้นเป็นปัจจัยแก่สัมมาทิฐิ มีอุปมาดุจมืออันเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ คือเมื่อบุคคลจะมองดูสิ่งต่าง ๆ เช่น เงินและทอง ก็ใช้มือหยิบเงินและทองนั้นพลิกกลับไปกลับมา จักขุคือดวงตานั่นมองดูแล้ว ก็รู้ว่าเงินและทองนั้นดีหรือไม่ ข้อนี้มีอุปมาฉนั้นใด การที่สัมมาสังกัปปะ

เป็นปัจจัยแก่สัมมาทิฐิ ก็มีอุปมาเช่นนั้น คือสัมมาสังกัปปะยังให้เกิดอารมณ์อยู่เนื่อง ๆ สัมมาทิฐิจึงทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์นั้นว่า ธรรมหมู่นี้เป็นกามาวจร ธรรมหมู่นี้เป็นรูปาวจร ธรรมหมู่นี้เป็นอรูปาวจร แล้วก็นำไปพิจารณาต่อในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สัมมาสังกัปปะนั้น เป็นเสมือนพนักงานนำเสนอ ดาริอารมณฺ์ให้แก่สัมมาทิฐิ ในทำนองเดียวกับมือ ซึ่งจับเงิน และทองพลิกกลับไปกลับมาให้จักษุมองฉะนั้น

ส่วนสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะนั้นเล่าก็เป็นเหตุปัจจัยให้แก่สัมมาอาชีวะด้วยเหตุว่า เมื่อกายกรรม วาจากรรมสุจริตแล้ว การเลี้ยงชีพย่อมสุจริตตามไปด้วย

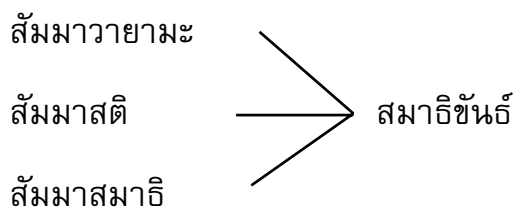
ฝ่ายสัมมาวายามะและสัมมาสตินั้นเล่า ก็เป็นเหตุปัจจัยให้แก่สัมมาสมาธิ อุปมาเสมือนบุรุษ 3 คนเป็นสหายกัน ชวนกันเข้าไปในอุทยาน ครั้นบุรุษคนหนึ่งเห็นดอกจำปาก็ปรารถนาจะได้ดอกไม้นั้น แต่ต้นจำปานั้นสูงที่สุดเอื้อม สหายคนหนึ่งจึงก้มหลังให้เหยียบ สหายอีกคนหนึ่งก็น้อมกายลงให้จับ บุรุษนั้นก็เหยียบหลังสหายคนหนึ่ง และจับบ่าสหายอีกคนหนึ่ง จึงสามารถเก็บดอกจำปามาได้ ข้อนี้มีอุปมาเช่นใด สัมมาวายามะก็เปรียบเสมือนบุรุษผู้ก้มหลังให้เหยียบ สัมมาสตินั้นเปรียบเสมือนบุรุษผู้น้อมบ่าลงให้จับ สัมมาสมาธินั้นเปรียบประดุจบุรุษผู้เหยียบหลังสหายแล้วเก็บดอกจำปาได้ การที่สัมมาวายามะกับสัมมาสติเป็นปัจจัยให้แก่สัมมาสมาธิ ซึ่งมุ่งเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ย่อมอุปมาดุจบุรุษทั้ง 3 คนที่เป็นสหายกัน

การจัดมรรคมืองค์ 8 โดยวิธีต่าง ๆ

องค์มรรค 8 ประการนี้ ถ้าจะจัดโดยชั้น ก็อาจจะจัดได้เป็น 3 ชั้น คือ สัมมาทิฐิ กับสัมมาสังกัปปะจัดเป็น **ปัญญาชั้น** สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทั้ง 3 นี้จัดเป็น **ศีลชั้น** ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิรวมเป็น **สมาธิชั้น** ซึ่งแสดงได้ด้วยแผนภูมิดังนี้

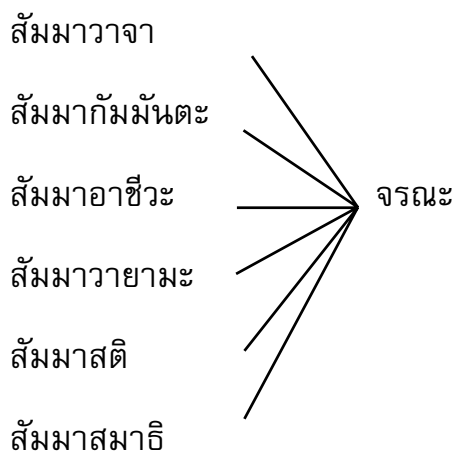
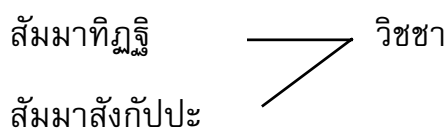
สัมมาทิฐิ > ปัญญาชั้น
 สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา > ศีลชั้น
 สัมมากัมมันตะ
 สัมมาอาชีวะ

อธิบายว่า บุคคลผู้เป็นอริยสาวกก็พึงกำจัดอวิชชาคือตัวโมหะ อันเป็นเหตุให้ลุ่มหลง เสียด้วยปัญญาฉันท์ กำจัดโทสะคือตัวพยาบาทเสียด้วยศีลฉันท์ กำจัดโลภะเสียด้วยสมาธิฉันท์

อนึ่ง องค์กรมรรค 8 ประการนี้ ถ้าจะจัดโดยวิชาและจรณะแล้ว สัมมาทิฏฐิกับสัมมาสังกัปปะ ทั้งสองนี้จัดเป็นวิชา ส่วนที่เหลืออีก 6 ประการจัดเป็นจรณะ ซึ่งแสดงได้ด้วยแผนภูมิดังต่อไปนี้

วิชชาอันเปรียบประดุจจักษุทั้งสองข้าง จรณะนั้นประดุจเท้าทั้งสองข้าง อธิบายว่า บุคคลเดินทางนั้นถ้ามีดวงตาทั้งสองข้างบริสุทธิแจ่มใส ก็จะแลเห็นว่าหนทางมีภัยหรือปราศจากภัย และถ้ามีเท้าทั้งสองข้างครบบริบูรณ์ ก็จะสามารถเดินไปตามหนทางอันปราศจากภัยนั้นได้ ในทำนองเดียวกัน บุคคลผู้ซึ่งเจริญมรรคทั้ง 8 ประการนี้ จนสามารถตั้งอยู่ในฐานะอริยสาวก

แล้ว ก็จะเล็งเห็นว่า การปฏิบัติดังนี้จะไม่ก่อให้เกิดทุกข์เลย ตรงกันข้ามการปฏิบัติตามมรรคทั้ง 8 ประการนี้ จะเป็นเหตุให้บังเกิดสุขอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อริยสาวกจะเล็งเห็นคุณข้อนี้ได้ก็ด้วยปรีชา คือ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปะ และการที่อริยสาวกปฏิบัติจรณะทั้ง 6 คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธินี้ ก็เป็นเสมือนหนทางอันปราศจากภัยทั้งปวง ผู้เดินทางย่อมจะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางอย่างแน่แท้ ประดุจบุคคลเดินทางที่มีจักษุทั้งสองบริบูรณ์ มีเท้าทั้งสองบริบูรณ์ ย่อมบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งปรารถนาฉะนั้น

บทที่ 8
มรรคมืองค์ 8
อันเป็นโลกิยะ

เนื้อหาบทที่ 8

มรรคมงคล 8 อันเป็นโลกียะ

8.1 สัมมาทิฐิ

8.2 สัมมาสังกัปปะ

8.3 สัมมาวาจา

8.4 สัมมากัมมันตะ

8.4.1 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากปาณาติบาต

8.4.2 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากอทินนาทาน

8.4.3 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากกาเมสุมิถาจาร

8.5 สัมมาอาชีวะ

8.6 สัมมาวายามะ

8.6.1 กิจประการที่ 1 ระวังมิให้อกุศลธรรมที่ยังมีได้เกิด เกิดขึ้น

8.6.2 กิจประการที่ 2 ละเสียซึ่งอกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว

8.6.3 กิจประการที่ 3 ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เคยเกิดให้เกิดขึ้น

8.6.4 กิจประการที่ 4 เจริญกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนั้นให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

8.7 สัมมาสติ

8.8 สัมมาสมาธิ

แนวคิด

1. ลักษณะของมรรคมงคล 8 อันเป็นโลกียะ คือลักษณะมรรคมงคล 8 ที่เป็นเส้นทางปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตใจให้ห่างไกลจากกิเลส บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคล

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักมรรคมงคล 8 อันเป็นโลกียะ
2. เพื่อศึกษาตัวอย่างของผู้ที่ปฏิบัติมรรคมงคล 8 อันเป็นโลกียะ

บทที่ 8

มรรคมืองค์ 8 อันเป็นโลกียะ

การปฏิบัติมรรคมืองค์ 8 นั้น ใช้ว่าจะเป็นกิจของพระอริยบุคคล หรือบรรพชิตผู้หวังมรรคผลนิพพานเท่านั้นก็หาไม่ พราวาสผู้ครองเรือนทั้งหลายที่มุ่งหวังความสุข ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตส่วนตัว และสันติสุขของส่วนรวมแล้ว ก็จำเป็นจะต้องปฏิบัติมรรคมืองค์ 8 ด้วยหาไม่แล้วตัวเราเองก็คงไม่มีความสุข เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว สังคมโดยส่วนรวมจะมีสันติสุขได้อย่างไร แต่การปฏิบัติมรรคมืองค์ 8 ของพราวาสนั้นย่อมแตกต่างจากพระอริยบุคคล แต่ยังคงต้องรักษามืองค์ 8 ไว้ให้ครบถ้วน

8.1 สัมมาทิฐิ

ต่อไปนี้เป็นอรรถาธิบายเกี่ยวกับมรรคมืองค์ 8 ในระดับโลกียะ อันปรากฏในนิทานชาดกเป็นชุดต้นตะปริยาย มีใจความว่า สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาอันรู้คุณพระรัตนตรัยดังมีเรื่องปรากฏในนิทานธรรมบทว่า

ในเมืองสาวัตถี มีกุมารอยู่สองคน คนหนึ่งมาจากครอบครัวสัมมาทิฐิ อีกคนหนึ่งถือกำเนิดในครอบครัวมิจฉาทิฐิ กุมารทั้งสองนี้เล่นลูกคลีด้วยกันทุกวัน กุมารจากครอบครัวสัมมาทิฐิก่อนจะกลิ้งลูกคลีก็จะระลึกถึงคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “อิติปิ โส ภควา” และ “นโม พุทธัสสะ” แล้วจึงกลิ้งลูกคลีนั้นไป ฝ่ายกุมารจากครอบครัวมิจฉาทิฐิ ก่อนจะกลิ้งลูกคลีก็จะระลึกถึงคุณของเดียรถีย์ แล้วกล่าวถ้อยคำว่า “นโม ติตถิยานัง” แปลว่า ขอนอบน้อมต่อเดียรถีย์ทั้งหลาย แล้วจึงกลิ้งลูกคลีนั้นไป ผลปรากฏว่ากุมารจากครอบครัวสัมมาทิฐิมีชัยชนะทุกครั้ง ส่วนกุมารจากครอบครัวมิจฉาทิฐิแพ้ทุกครั้ง เรื่องนี้มีอรรถาธิบายสรุปว่า **บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิย่อมชนะมิจฉาทิฐิบุคคลเสมอ**

สัมมาทิฐิช่วยให้พ้นจากอันตรายทั้งปวง

บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิย่อมพ้นจากอันตรายทั้งหลายทั้งปวง อันได้แก่ อันตราย

จากมนุษย์ เป็นต้น เกี่ยวกับเรื่องนี้มีปรากฏในนิทานชาดกว่า วันหนึ่งบิดาของสัมมาทิฏฐิ กุมารพา कुमार ผู้บุตรไล่เกวียนไปตัดฟันในป่าแห่งหนึ่ง ครั้นตัดฟันเสร็จแล้วก็ไล่เกวียนบรรทุก กลับบ้าน ขณะที่เดินทางกลับมาถึงป่าช้าแห่งหนึ่งภายนอกพระนคร จึงหยุดพักปล่อยให้โคไป กินหญ้า โคนั้นก็หนีเข้าไปในเมืองบิดาจึงปล่อยให้บุตรชายเฝ้าเกวียนแล้วเข้าไปตามหาโคในเมือง เมื่อจับโคได้แล้วจึงกลับออกมา ครั้นถึงประตูเมืองก็เป็นเวลาพลบค่ำ ผู้รักษาประตูเมืองได้ปิด ประตูแล้ว บิดาของ कुमार นั้นจึงไม่สามารถกลับออกไปหาลูกได้ कुमार นั้นมิได้เห็นบิดา กลับ ออกมาจึงรำลึกถึงพระคุณแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทอ้งบท “อิตปิโส ภควา” จน กระทั่งนอนหลับไป

ต่อมามียักษ์สองตนออกเที่ยวหาอาหารในยามราตรี ยักษ์ตนหนึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิ อีก ตนหนึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ ครั้นเห็น कुमार นั้นหลับอยู่ในเกวียน ยักษ์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ จึงกล่าว แก่สหายว่า ควรจะจับเอา कुमार นั้นเป็นอาหารเสียเถิด แต่ยักษ์ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ กลับห้ามสหาย มิให้ทำเช่นนั้น ฝ่ายยักษ์มิจฉาทิฏฐิ ก็ได้ฟังคำทัดทาน ตรงเข้าจับเท้าทั้งสองของ कुमार ฝ่าย कुमार ตกใจตื่นขึ้นก็รำลึกถึงพระพุทธรูปจึงสวดบท “นโม พุทธัสสะ” ดัง ๆ ทำให้ยักษ์ มิจฉาทิฏฐิ ตกใจ วางเท้า कुमार แล้วถอยออกไป ยักษ์สัมมาทิฏฐิ จึงตำหนิสหายว่า “ท่านกระทำ ไม่สมควร เราจะลงทัณฑ์กรรมแก่ท่าน ท่านจงไปเที่ยวแสวงหาอาหารมาให้ कुमार นี้” ว่างแล้ว ยักษ์สัมมาทิฏฐิ ก็อยู่เฝ้า कुमार นั้น ส่วนยักษ์มิจฉาทิฏฐิ ก็เหาะเข้าไปในพระราชวัง ขนเอาเครื่อง พระสุราโภชนาข้าวหอมใส่พระสุพรรณภาชน์แล้วเหาะกลับมายังเกวียน ยักษ์ทั้งสองตนนั้นจึง แปลงตนเป็นมารดาบิดาของ कुमार นำอาหารมาให้ कुमार กิน เสร็จแล้วจึงจารึกอักษรลงไว้ใน ภาชนะ แล้วอธิษฐานด้วยอาณูภาพแห่งยักษ์ว่า “ขอให้เฉพาะแต่พระมหากษัตริราชพระองค์ เดียวเท่านั้นทรงแลเห็นอักษรนี้ บุคคลอื่นอย่าได้เห็น” อธิษฐานเช่นนั้นแล้วก็เอา สุพรรณภาชน์นั้นใส่เกวียนไว้แล้วจึงจากไป

ครั้นรุ่งเช้า ชาวเมืองทั้งหลายก็โจษจันกันซึ่งแซ่ว่า พระสุพรรณภาชน์ของหลวงหายไป จึงมีการส่งเจ้าหน้าที่ค้นหาทั่วทั้งในเมืองและนอกเมือง ในที่สุดจึงได้พบพระสุพรรณภาชน์ อยู่ในเกวียนของ कुमार นั้น เจ้าหน้าที่จึงนำเอาพระสุพรรณภาชน์กับตัว कुमार นั้นเข้าไปถวาย พระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทอดพระเนตรเห็นอักษรก็ทรงเข้าพระทัย จึง ทรงมีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ซักถาม कुमार ได้รับคำตอบจาก कुमार ว่า มารดาบิดาเอาสุพรรณภาชน์ นั้นใส่อาหารมาให้กิน

ครั้นแล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงพา कुमार นั้นพร้อมทั้งบิดาไปนมัสการสมเด็จพระ-

สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทูลถามพระพุทธองค์ว่า พุทธานุสติเพียงสิ่งเดียวก็สามารถรักษาสัตว์ให้พ้นอันตรายได้กระนั้นหรือ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า จิตของบุคคลผู้เจริญอนุสติทั้ง 6 ประการ ย่อมรักษาผู้นั้นให้พ้นจากอันตรายได้ ครั้นแล้วจึงตรัสพระธรรมเทศนาถึงอนุสติทั้ง 6 ประการไว้ดังต่อไปนี้

1. สติอันระลึกถึงตถาคต คือ พุทธานุสติ ได้แก่บทว่า “อติปิ โส ภควา อรหัง สัมมาสัมพุทธโธ ฯ”
2. สติอันระลึกถึงพระธรรมคุณคือ อัมมานุสติ ได้แก่บทว่า “สวากขาโต ภควตา อัมโม ฯ”
3. สติอันระลึกถึงพระสังฆคุณ คือ สังฆานุสติ ได้แก่บทว่า “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ ฯ”
4. สติอันระลึกถึงความไม่สะอาดและน่ารังเกียจของร่างกาย คือ กายคตาสติ ได้แก่บทว่า “เกสา โลมา ฯ”
5. สติอันระลึกถึงความกรุณา ได้แก่บทว่า “สัพเพ สัตตา ทุกขา ปมฺญจันติ ฯ”
6. สติอันระลึกถึงความเมตตา ได้แก่บทว่า “สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ ฯ”

บุคคลใดมีอนุสติแม้เพียงประการเดียวใน 6 ประการนี้ระลึกมั่นอยู่ในสันดาน ในเวลากลางวันก็ดี กลางคืนก็ดี ตลอดเวลาก็ดี แม้เพียงวันละ 3 หน หรือหนึ่งเดียวก็ดี ย่อมได้ชื่อว่า เป็นสาวกแห่งตถาคต ไม่ว่ายามหลับยามตื่นย่อมพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง สำหรับเรื่องนี้เมื่อรรถาธิบายว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา รู้จักคุณพระรัตนตรัย หมั่นเจริญอนุสติภาวนา 6 ประการนี้เนื่อง ๆ ย่อมได้ชื่อว่า ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิอันเป็นโลกียะ

อนึ่ง บุคคลผู้มีปัญญาละเอียดซึ่งมีจกาทิฐิทั้งปวง ย่อมได้ชื่อว่า เป็นสัมมาทิฐิ มีจกาทิฐินั้นเป็นอย่างไร จิตแห่งมีจกาทิฐิบุคคลย่อมคิดเห็นว่า

1. การทำทานมิได้มีอันสงสยใด ๆ
2. การบูชาสักการะทั้งปวงหาผลมิได้
3. การกระทำดีหรือกระทำชั่วทั้งหลาย หาวิบากกรรมมิได้ คือไม่เชื่อในกฎแห่งกรรมนั่นเอง

4. โลกนี้หาไม่ได้ คือไม่มีโลกนี้
5. โลกก็หาไม่ได้ คือไม่มีโลกหน้า
6. การปฏิบัติรับใช้มารดาหาประโยชน์มิได้
7. การปฏิบัติรับใช้บิดาหาประโยชน์มิได้

8. สมณะและพราหมณ์ผู้ประพาศติตั้งถาม บริสุทธิจากบาปทั้งปวง กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาแห่งตนเอง แล้วนำไปสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามก็หาผลมิได้ และการปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาแห่งตน แล้วนำมาบอกให้ผู้อื่นรู้ด้วยก็หาผลอันใดมิได้

นอกจากนี้บุคคลที่มีความเห็นว่า บุคคลใดก็ตามเมื่อถึงแก่ชีวิตแล้วย่อมจบสิ้น มิได้มีการบังเกิดในโลกหน้าอีก บุคคลเช่นนี้ชื่อว่า **มิจฉาทิฎฐิ** ส่วนบุคคลที่รู้จักอานิสงส์แห่งทาน อานิสงส์แห่งการบูชา ตลอดจนอานิสงส์แห่งการปฏิบัติเกื้อกูลต่อมารดาบิดาสมณพราหมณ์ ผู้ทรงศีล ย่อมได้ชื่อว่า ตั้งอยู่ใน**สัมมาทิฎฐิ**

8.2 สัมมาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะหรือความดำริชอบนี้ในสุดตันตะปริยายได้แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

1. เนกขัมมสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่จะออกจากกามคุณ
2. อพยยาบาทสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่จะไม่เป็นผู้ผูกพยาบาท อาฆาต จ้องเวร สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
3. อวิหิงสาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่จะไม่เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง

ในมหาชนกชาดกมีเรื่องปรากฏว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อสมัยยังเป็น พระโพธิสัตว์เจ้า บังเกิดเป็นพระยามหาชนกเสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ในเมือง มิถิลานครนั้น มีพระชนมายุขึ้นถึงหมื่นปี ทรงบำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี ขณะครองราช- สมบัติอยู่ประมาณพันปี จึงทรงมีพระทัยปรารถนาจะสละราชสมบัติ เพื่อเสด็จออกผนวช บำเพ็ญเนกขัมมบารมี แต่พระองค์ก็ทรงปรารถนากังวลในราชสมบัติทั้งปวงอันมีอยู่ในมิถิลานคร

ทรงพระปริวิตกว่า เมื่อใดหนอข้าพเจ้าจึงจะสามารถละเมืองมิลลาอันรุ่งเรืองด้วยปราสาทราชมณเฑียร จตุรงค์เสนา และประชากราษฎรทั้งปวงไปได้ได้แต่ทรงมีพระดำริเช่นนี้อยู่นานถึงสี่เดือน ความดำรินี้ย่อมได้ชื่อว่า **เนกขัมมสังกัปปะ**

ครั้นเมื่อพระองค์ผนวชแล้วเสด็จประทับอยู่ในป่า ทรงเจริญกุศลบริกรรมภาวนา จนบรรลุปัญญาสมบัติ **อพยบาตสังกัปปะ** และ**อวิหิงสาสังกัปปะ** ก็บริบูรณ์ในกาลนั้น สัมมาสังกัปปะอันเป็นโลกียะ ก็มีแก่พระมหาชณกดังกล่าวแล้ว

อนึ่ง ความดำริในอารมณ์อันเป็นกุศล คือใครที่จะกระทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ทั้ง 3 ประการนี้ ย่อมได้ชื่อว่า **มิจฉาสังกัปปะ**

ส่วนความดำริในอารมณ์อันเป็นกุศล คือปรารถนาจะบำเพ็ญกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ทั้ง 3 ประการนี้ ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาสังกัปปะ** ดุจดั่งเรื่องราวของพระเจ้าธรรมาโศกราช ผู้เถลิงถวัลยราชสมบัติในเมืองปาตลีบุตร พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้มีอำนาจอาณาเขตไพศาลไปสุดแสนไกลทั้งในอากาศและแผ่นดิน เทพยดาทั้งหลายต่างนำเอาผลาผลเครื่องบริโภคน้ำผึ้งจาก**ป่าหิมพานต์**¹ ไปถวายพระองค์อยู่เป็นเนืองนิจ เทพยดาบางองค์ก็ดักนำมาจาก**สระอนดาต**² ถวายพระองค์วันละเจ็ดหาบ ส่วนนกแขกเต้านั้นก็คาบข้าวสาลีมาจากสระฉัททันตะ ไปถวายวันละเก้าพันเกวียน เรื่องนี้มีรายละเอียดพิสดารปรากฏอยู่ในนิทานชาดกพระยาธรรมาโศกราช

ตั้งแต่นั้นมา สมเด็จพระเจ้าธรรมาโศกราชจึงทรงมีพระราชดำริที่จะบำเพ็ญทาน จึงอาราธนาพระสงฆ์เข้าไปรับจ้งหันในพระราชวังวันละหกหมื่นรูปทุกวัน ทั้งยังทรงมีพระราชดำริจะใคร่เห็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อจะถวายสักการบูชา จึงทรงมีรับสั่งให้ไปเชิญพระยากลนาคราชขึ้นมา (จากบาดาล) เพื่อเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเหมือนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วทรงกระทำพิธีสักการบูชารวม 7 วัน นอกจากนี้ยังทรงมีพระดำริจะใคร่รู้พระธรรม ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ จึงโปรด ฯ ให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นแปดหมื่นสี่พันองค์ สำหรับเป็นที่สักการบูชาของมหาชนทั้งปวง เมื่อสร้างพระเจดีย์และวิหารใน**โอศการาม**³ เสร็จแล้ว จึงทรงมีพระราชดำริจัดพิธีฉลองพระวิหาร และพระเจดีย์ทั้งแปดหมื่นสี่พันองค์พร้อมกันในวิหารนั้น

¹ ป่าหิมพานต์ คือ ชื่อภูเขาใหญ่ที่อยู่ทางทิศเหนือของประเทศอินเดียบัดนี้เรียกว่า ภูเขาหิมาลัย ป่าที่อยู่รอบบริเวณภูเขานี้ก็เรียกกันว่า ป่าหิมพานต์

² สระอนดาต คือ ชื่อสระ 1 ในสระทั้ง 7 ในป่าหิมพานต์

³ โอศการาม คือ ชื่อวัดสำคัญที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างในกรุงปาฏลีบุตร เป็นที่ทำสังคายนาครั้งที่ 3

ภายหลังต่อมา พระองค์ยังทรงมีพระราชดำริให้มีธรรมทายาทขึ้นในพระพุทธศาสนา จึงโปรดฯ ให้พระมหินทรราชกุมารออกผนวชเป็นพระภิกษุ และให้พระสังฆมิตตาราชาธิดาออกผนวชเป็นภิกษุณี พระองค์ทรงมีพระราชดำริจะเป็นองค์อุปถัมภ์ภิกษุภิกษุณีของพระพุทธศาสนา จึงโปรดฯ ให้คณะสงฆ์กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สาม สำหรับพระองค์เองนั้น ทรงปฏิบัติตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ทรงดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์ คือทรงถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงตกแต่งพระราชสาสน์ไปถึงพระเจ้าเทวานัมปิยติสในลังกาทวีป ทรงแนะนำให้พระเจ้ากรุงลังกาตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ แล้วทรงมีพระราชดำรัสส่งพระมหินทเถระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พร้อมทั้งให้อัญเชิญพระมหาโพธิ์ไปปลูกไว้ในลังกาทวีป อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปยังลังกาทวีป พระราชดำริทั้งปวงแห่งพระเจ้าธรรมมาโคกราชนี้ ย่อมบังเกิดแต่กุศลจิตของพระองค์ ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาสังกัปปะ** ทั้งสิ้น

8.3 สัมมาวาจา

สัมมาวาจาอันบังเกิดด้วยกุศลจิตเป็นโลกียะนั้นมีอยู่ ดังเรื่องของนางสุชาดา ผู้เป็นน้องสาวแห่งวิสาขามหาอุบาสิกา นางเป็นสะใภ้ของอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางเป็นผู้มีทิฐิमानะ ถือตัวว่าเป็นธิดาแห่งตระกูลอันมั่งคั่งจึงมิได้มีความเกรงใจสามีตลอดจนบิดาและมารดาของสามี นางชอบกล่าวถ้อยคำพรูสวาจาหยาบช่ารุนแรง อันเป็นวจีทุจริตอยู่เป็นปกติ จนเป็นเหตุให้บังเกิดการทุ่มเถียงทะเลาะวิวาทกับชนทั้งปวงในเรือนเป็นโกลาหลยิ่งนัก

อยู่มาวันหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีนิมนต์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุไปฉันภัตตาหารยังเรือนของตน พระพุทธองค์ทรงสดับเสียงคนทะเลาะกันดังขรม จึงตรัสถามอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่าเกิดเรื่องอะไรขึ้น จึงมีการกล่าววจีทุจริตผิดธรรมกันแข็งแะถึงปานนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงกราบทูลว่า นางสุชาดาผู้เป็นสะใภ้ของตนเป็นคนมีทิฐิमानะอย่างยิ่ง ด้วยถือตัวเกิดในตระกูลมหาเศรษฐี จึงชอบกล่าวถ้อยคำจ้วงจาบหยาบช่าโดยไม่ยำเกรงใคร จนเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทกับคนอื่น ๆ ในเรือนเช่นนั้น

ครั้นได้ทรงสดับคำของอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกนางสุชาดาเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสถามนางว่า

ภริยาในโลกนี้มี 7 จำพวก คือ

1. วรกสมาภริยา
2. โจรีสมาภริยา
3. อัยยาสมาภริยา
4. มาตาสมาภริยา
5. ภคินีสมาภริยา
6. สหายสมาภริยา
7. ทาสีสมาภริยา

แล้วเธอปรารถนาจะเป็นภริยาประเภทไหน?

เมื่อนางสุชาดาได้ฟังรับสั่งแล้ว จึงกราบทูลอาราธนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ตรัสเทศนาภริยา 7 จำพวกโดยพิสดาร สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสอธิบายมีใจความโดยย่อดังนี้ คือ

1. วรกสมาภริยา ภริยาคนใดมีจิตคิดร้ายต่อสามีของตน ขาดความกรุณาต่อสามี มิได้กระทำประโยชน์อันใดให้สามี มีแต่โสฬสน์สยินดีกับบุรุษอื่นทั้งหลาย ชอบดูหมิ่นสามี แม้ว่าสามีต้องเสียเงินทองไถ่เอามาเป็นภรรยา ก็มิได้รู้จักบุญคุณสามี บางทีก็ชวนชวายนพยายามฆ่าสามีเสีย ภริยาที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่า **วรกสมาภริยา** คือ ภริยาตูดังเป็นข้าศึก เป็นเวรต่อสามี

2. โจรีสมาภริยา ภริยาคนใดประกอบด้วยความโลภ พยายามยกยอกปิดบังเอาทรัพย์สินที่สามีหามาได้ด้วยความยากลำบากมาเป็นของตนฝ่ายเดียว ภริยาที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่า **โจรีสมาภริยา** คือ เป็นภริยาตูดังเป็นโจร

3. อัยยาสมาภริยา ภริยาคนใดประกอบด้วยความเกียจคร้าน คอยแต่จะนั่ง ๆ นอน ๆ มิได้กระทำการงานสิ่งใด มีน้ำใจร้ายกาจ คอยแต่จะกล่าวถ้อยคำหยาบช้ำ ช่มเห่งใช้สามีให้กระทำงานทั้งปวง นอกจากบังคับใช้สามีแล้วยังบังคับมิให้สามีว่ากล่าวตนอีก ภริยาที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่า **อัยยาสมาภริยา** คือ เป็นภริยาตูดังเป็นเจ้าแห่งสามี

4. มาตาสมาภริยา ภริยาคนใดประกอบด้วยใจกรุณา มีความรักใคร่สามี กระทำ

กิจการงานและอำนวยการประโยชน์น่านับการแก่สามีของตน เอาใจใส่รักษาพยาบาลสามี ดุจมารดาอันมีใจกรุณาปฏิบัติต่อบุตรชายจะนั้น ภริยาที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่า **มาตาสมาภริยา** คือ เป็นภริยาดุจเป็นมารดาของสามี

5. ภคินีสมาภริยา ภริยาคนใดมีความละเอียดรอบคอบ กลัวบาป เคารพยำเกรงสามีดุจน้องอันเคารพยำเกรงพี่ชาย ภริยาที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่า **ภคินีสมาภริยา** คือ เป็นภริยาดุจเป็นน้องหญิง

6. สหายสมาภริยา ภริยาคนใดประกอบด้วยน้ำใจซื่อตรงต่อสามี มีใจชื่นชมยินดีต่อสามีอยู่ตราบนานชีวิต ประดุจสหายผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันจะนั้น ภริยาที่มีลักษณะเช่นนี้ ได้ชื่อว่า **สหายสมาภริยา** คือ เป็นภริยาดุจเป็นสหาย

7. ทาสีสมาภริยา ภริยาคนใดถูกสามีคุกคามด่าตีด้วยไม้ก่ดี ด้วยมือก่ดี มิได้ขังเคียดโกรธแค้นอาฆาตพยาบาท มิได้ถือโทษแค้นสามี ยอมอยู่ใต้อำนาจสามีเสมอ ภริยาที่มีลักษณะเช่นนี้ ได้ชื่อว่า **ทาสีสมาภริยา** คือ เป็นภริยาดุจเป็นทาส

ภริยา 3 จำพวกแรก คือ วรกสมาภริยา โจริสมาภริยา อัยยาสมาภริยา เมื่อจุติคือตายจากภพชาตินี้แล้ว ย่อมไปเสวยทุกข์ในอบายภูมิ เพราะผลแห่งกรรมที่ตนกระทำมิชอบนั้น ส่วนภริยาอีก 4 จำพวกที่เหลือ คือ มาตาสมาภริยา ภคินีสมาภริยา สหายสมาภริยา และทาสีสมาภริยา เมื่อจุติจากภพชาตินี้แล้ว จะได้ไปเสวยสมบัติในเทวโลก เพราะผลแห่งกรรมที่ตนได้กระทำชอบไว้

เมื่อนางสุชาดาได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาจบลงแล้ว จึงถวายนมัสการพระยุคลบาทแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขออุทิศตนเฉพาะต่อพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะเป็นที่พึ่ง ตั้งแต่วັນนี้ไปตราบนานชีวิต ขอพระพุทธองค์โปรดทรงรับข้าพระพุทธเจ้าเป็นอุบาสิกานในพระพุทธศาสนาด้วยเถิด

นับตั้งแต่ถวายตนเป็นอุบาสิกาดังอยู่ในพระไตรสรณคมน์แล้ว นางสุชาดาก็สละมัจฉาวาจาโดยสิ้นเชิง ด้วยกุศลจิตดังนี้ย่อมได้ชื่อว่า ตั้งอยู่ใน**สัมมาวาจาอันเป็นโลกียมรรค**

พระอริยสาวกทั้งหลาย นับแต่พระโสดาบันเป็นอาทิ ท่านเว้นจากมัจฉาวาจา วิรติเจตสิก คือจิตอันงดเว้นซึ่งมัจฉาวาจา นั้น บังเกิดขึ้นได้ด้วยโสดาปัตติมรรคจิตนั้น เช่นนี้ชื่อว่า **โลกุตรสัมมาวาจาเป็นสมุจเจตวิรติ** คือตัดมัจฉาวาจาได้โดยเด็ดขาด มิได้บังเกิดสืบต่อไปอีก ดุจพระอริยสาวกทั้งหลายในเมืองสาวัตถี

มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อถึงกาลอันเป็นนักขัตฤกษ์คนพาลทั้งหลายก็เล่นมหรสพอันได้ชื่อว่า พาลนักขัตฤกษ์มหรสพ 7 วัน คนพาลทั้งหลายตั้งวงดื่มสุรากันแล้วก็เที่ยวไปกล่าวถ้อยคำวาจา อันไร้ประโยชน์ทุกบ้าน ต่อเมื่อบ้านใดให้ทรัพย์เงินทอง จึงจากไปบ้านอื่น คนทั้งหลายผู้ บรรลุซึ่งพระโสดาปัตติผลเป็นอริยสาวกนั้น เมื่อจ่ายทรัพย์แก่คนพาลทั้งปวงไปแล้ว ก็ปิดประตู เจียบอยู่ในเรือน เจริญภาวนาพุทธานุสติ อัมมานุสติ และสังฆานุสติตลอดเวลา 7 วัน ครั้น มหรสพนั้นเลิกไปแล้ว จึงออกไปนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า ใน ช่วง 7 วันที่ผ่านมานั้น คนพาลทั้งหลายเล่นมหรสพกัน กล่าวถ้อยคำอันหาประโยชน์ได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจำต้องช้อนเร้นอยู่แต่ในเรือน จึงมิได้มาอุปัฏฐากพระพุทธองค์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนามีใจความว่า คนพาลทั้งหลายมิได้รู้จัก ประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า คนพาลนั้นหาปัญญามิได้ ย่อมตั้งอยู่ในความประมาทอยู่เป็นนิจ ส่วนผู้มีปัญญารู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้าก็ย่อมตั้งอยู่ในความไม่ประมาทไว้มั่นคงอุปมา ดังบุรุษซึ่งรักษาทรัพย์อันประเสริฐคือแก้ว 7 ประการ อันเป็นมรดกแห่งตระกูลสืบทอดกันเรื่อยมา เช่นนี้ย่อมได้ชื่อว่า **อริยสาวก รักษาสมบัติวาจาอันเป็นโลกุตระ**

8.4 สัมมากัมมันตะ

คือ ความคิดที่จะเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิจฉาจาร

8.4.1 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากปาณาติบาต

การเว้นที่เรียกว่า วิรตินั้นมี 3 ประการ คือ

1. สัมปัตตวิรติ คือ เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า
2. สมาทานวิรติ คือ เว้นเพราะสมาทานศีลสิกขาบทไว้
3. สมุจเฉทวิรติ คือ เว้นด้วยตัดขาด

เรื่องราวของจักกนอุบาสกนั้นเป็นตัวอย่างอันดีของสัมมากัมมันตะ อันเป็นสัมปัตตวิรติ กล่าวคือ จักกนอุบาสกถูกพี่ชายใช้ให้ไปหาเนื้อกระต่ายมาทำยาให้แก่มารดาผู้กำลังป่วยอยู่ อุบาสกนั้นจับกระต่ายได้ตัวหนึ่ง ขณะที่กระต่ายส่งเสียงร้อง เขาก็คิดว่าหากจะฆ่าเอาชีวิตกระต่าย

เพื่อนำไปรักษาชีวิตมารดาของตนนั้นไม่เป็นการสมควรเลย คิดดังนั้นแล้วจึงปล่อยกระต่ายไปเสีย เช่นนี้ก็ได้อีกว่า **สัมปัตตวิริติ** จัดเป็น**สัมมากัมมันตะ**ประการหนึ่ง

ยังมีเรื่องของอุบาสกอีกผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นตัวอย่างของ**สัมมากัมมันตะ** อันเป็นสมาทานวิริติ มีเรื่องปรากฏว่า อุบาสกผู้หนึ่งสมาทานศีลในสำนักพระมหาเถระองค์หนึ่ง แล้วก็ไปไถนา เมื่อถึงเวลาพักจึงปล่อยโคไปกินหญ้า โคนั้นจึงหนีไปในป่า อุบาสกจึงถือมีดไปตามหาโค ขณะที่กำลังเดินอยู่อุบาสกผู้นั้นได้ถูกงูเหลือมรัดตรงเท้าพันขึ้นไป เขาจึงคิดว่าจะฟันงูด้วยมีด แต่นึกขึ้นได้ว่าตนสมาทานศีลไว้แล้ว ไม่สมควรจะฆ่าสัตว์ คิดดังนั้นแล้วจึงไม่ได้ฆ่า งูรัดงูรัดเจ็บปวดมากขึ้นก็คิดจะฆ่างูอีก แต่พอนึกถึงศีลที่ตนรักษาก็ไม่ได้ฆ่างูนั้น อุบาสกคิดจะฆ่างูถึง 3 ครั้ง จึงได้รู้ว่าเหตุที่ตนคิดจะประทุษร้ายต่องูนี้ ก็เพราะมีมีดอยู่ในมือ จึงบอกตนเองว่า อย่าเลยเราจะทิ้งมีดเล่มนี้เสีย คิดเช่นนั้นแล้ว ก็ปามัดทิ้งไปไกลและคิดว่า หากชีวิตของตนจะต้องดับสิ้นลงก็ขอให้สามารถรักษาศีลไว้ได้อย่างเหนียวแน่น อย่าให้ขาดเสีย ด้วยเดชบุญที่อุบาสกผู้สละชีวิตเพื่อรักษาศีลไว้มิให้ภินทนาการลง ตัวอุบาสกนั้นก็ร้อนประดุจถ่านเพลิง งูเหลือมมีอาจะทนร้อนอยู่ได้ จึงคลายออกแล้วหนีไป อุบาสกนั้นจึงรอดชีวิต เช่นนี้ย่อมได้ชื่อว่า **สมาทานวิริติ** อันเป็น**สัมมากัมมันตะ**

การที่บุคคลมิได้สมาทานศีล และเว้นจากการฆ่าสัตว์ ได้ชื่อว่า **สัมปัตตวิริติ** หากได้สมาทานแล้ว จึงเว้นจากการฆ่าสัตว์ ได้ชื่อว่า **สมาทานวิริติ** วิริติทั้ง 2 ประการนี้เกิดด้วยกุศลจิตจึงได้ชื่อว่า **สัมมากัมมันตะ** อันเป็นโลกียมรรค

เรื่องราวของอริยบุรุษต่อไปนี้ ย่อมเป็นตัวอย่างอันดีของสมุจเฉทวิริติ ในสมัยพุทธกาล ปรากฏว่า มีบุรุษผู้หนึ่งชื่อว่า **อริยะ** หาเลี้ยงชีพด้วยการตกปลาทุกวัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของบุรุษนั้นด้วยพระทิพพจักขุญาณว่าจะบรรลุถึงซึ่งพระโสดาปัตติผล จึงไปสู่สถานที่ซึ่งบุรุษนั้นกำลังตกเบ็ดอยู่ โดยมีพระภิกษุตามเสด็จไปด้วย ครั้นแลเห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล บุรุษนั้นก็บังเกิดหิริโอตตปปะ คือความอายบาปและกลัวบาป จึงซ่อนเบ็ดไว้ เมื่อเสด็จไปประทับยืนอยู่ต่อหน้าบุรุษนั้นแล้ว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสถามพระสารีบุตรว่าท่านชื่อใด พระสารีบุตรจึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าชื่อสารีบุตร พระพุทธองค์จึงตรัสถามชื่อพระภิกษุตามลำดับลงไปอีก พระสงฆ์ทั้งปวงก็กราบทูลนามของตนตามลำดับต่อ ๆ ไป

ขณะที่นั่งฟังพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลนามของตนต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ โดยลำดับนั้น อริยบุรุษจึงดำริว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงถามนามพระสงฆ์ทั้งปวงครบ

แล้วก็คงจะทรงถามชื่อของตนบ้างกระมัง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้วาระจิตแห่งบุรุษนั้น จึงตรัสถามชื่อของเขา บุรุษนั้นก็กราบทูลว่าตนชื่ออริยะ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทราบนามของบุรุษนั้นแล้วจึงตรัสพระคาถาเทศนา มีเนื้อความสำคัญว่า บุคคลใดเบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลายด้วยวิธีใดก็ตาม บุคคลนั้นจะได้ชื่อว่า อริยะ เพราะการกระทำของเขานั้นหามิได้ ตถาคตตรัสเทศนาว่า บุคคลผู้ชื่ออริยะนั้น ก็เพราะมิได้เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย อริยะบุรุษได้สดับพระธรรมเทศนาเช่นนั้นแล้วก็บรรลुพระโสดาปัตติผล เมื่อเป็นอริยะบุคคลแล้วก็ได้กระทำให้ปาณาติบาตอีกเลย การเว้นจากปาณาติบาตกรรมเป็นสมุจเฉทวิริติเช่นนี้ ชื่อว่า เป็น **สัมมากัมมันตะ** อันเกิดด้วยโสดาปัตติ-มรรคจิต

8.4.2 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากอกุศลนาทาน

องค์อริยมรรคสัมมากัมมันตะอันเว้นจากอกุศลนาทานนี้ เรื่องราวของนางชุษุชุตราย่อมเป็นตัวอย่างอันดี นางชุษุชุตรานี้มีเรื่องปรากฏว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้น นางเป็นสาวใช้ของพระนางสามาวดีและเหล่านางกำนัลอีกห้าร้อย ซึ่งเป็นบริวารของพระเจ้าอุเทนราช ตามปกติพระเจ้าอุเทนราชได้พระราชทานทรัพย์เป็นค่าดอกไม้แก่พระนางสามาวดีและสตรีบริวารห้าร้อยคนนั้น วันละหนึ่งพันกหาปณะ นางชุษุชุตราทำหน้าที่ซื้อดอกไม้ เมื่อเบิกพระราชทรัพย์วันละพันกหาปณะ แล้วก็ยกยกออกไปเป็นของตนห้าร้อยกหาปณะ ซื้อดอกไม้เพียงห้าร้อยกหาปณะ มาถวายพระนางสามาวดีและเหล่านางสนมกำนัลทั้งห้าร้อยนั้นทุก ๆ วัน

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าของร้านดอกไม้ได้อาราธนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปรับภัตตาหารยังเรือนของตน จึงขอให้นางชุษุชุตราอยู่ช่วยถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์และฟังพระธรรมเทศนาก่อน นางชุษุชุตราจึงอยู่ด้วยความเต็มใจ ครั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นางก็บรรลุโสดาปัตติผล นางจึงมิได้ยกยกเงินไว้อีกเลย จึงซื้อดอกไม้หมดทั้งพันกหาปณะ แล้วนำดอกไม้เหล่านั้นไปถวายพระนางสามาวดีและพระสนมกำนัลทั้งห้าร้อย สตรีทั้งปวงเห็นดอกไม้ในวันนั้นมีจำนวนมากมายจึงถามขึ้นว่า วันนั้นพระราชทานทรัพย์ให้มากกว่าทุกวันหรือ จึงได้ดอกไม้มากกว่าทุกวัน

นางชุษุชุตราจึงเปิดเผยความจริงว่า พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานค่าดอกไม้วันละหนึ่งพันกหาปณะ แต่นางซื้อดอกไม้เพียงห้าร้อยกหาปณะ ส่วนที่เหลือก็ยกยกเอาไว้ทุก ๆ วัน จึง

ได้ดอกไม้น้อย แต่วันนี้นางได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาแสดงโทษแห่งอกินนาทานกรรมว่า บุคคลใดกระทำอกินนาทานจนบังเกิดเป็นสันดานแล้ว อกินนาทานกรรมย่อมยังบุคคลนั้นให้ไปบังเกิดเป็นดิรัจฉานก็มี เป็นอสุรกายก็มี เป็นเปรตก็มี หากได้บังเกิดเป็นคน ก็อาจจะเป็นคนยากไร้อนาถาหาทรัพย์มิได้ แม้ว่าบังเอิญมั่งมีทรัพย์มาก ทรัพย์นั้นก็ได้ตั้งอยู่มั่นคง ย่อมฉิบหายด้วยราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย หรือข้าศึกศัตรู ทั้งนี้ก็เพราะโทษที่กระทำอกินนาทานกรรมไว้ ด้วยเหตุนี้นางจึงเลิกยกยอกทรัพย์และได้ซื้อดอกไม้ไปทั้งหมดหนึ่งพันกหาปณะ จึงได้ดอกไม้มากกว่าทุก ๆ วัน ขอพระแม่เจ้าทั้งปวงจงได้กรุณาอดโทษต่อนางด้วยเถิด

แท้จริงแล้วนางซุซุตราณี เมื่อบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ก็ได้กล่าวคำสาอีกเลย บอกแต่ความจริงทุกประการ เช่นนี้เป็นองค์ริยมรรค คือ **สัมมาวาจา** และการที่นางซุซุตราเลิกยกยอกทรัพย์นั้น ก็เป็นองค์ริยมรรค คือ **สัมมากัมมันตะ**

8.4.3 สัมมากัมมันตะอันเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร

องค์ริยมรรคสัมมากัมมันตะอันเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารนี้ มีเรื่องปรากฏในธรรมบทว่า มีชายหนุ่มชื่อเขมะ เป็นบุตรของเศรษฐีผู้หนึ่ง และเป็นหลานของอนาถบิณฑิกเศรษฐีด้วย เขมาณพนี้ในอดีตชาติเคยสร้างองค์ด้วยทองคำสวยงามมาก แล้วนำไปสักการบูชาพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของ**สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ**¹ แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้หลานสืบสืบทอดการบูชาองค์ทองคำนี้ จงบันดาลให้สตรีทั้งหลายทั้งปวงยกเว้นสตรีร่วมสายโลหิตเมื่อแลเห็นเขาแล้วจะมีจิตปฏิบัติรักใคร่ในตัวเขาเถิด

ครั้นได้มาเกิดเป็นเขมะบุตรเศรษฐี สตรีผู้ใดได้เห็นก็มีจิตปฏิบัติผูกพันด้วยเสน่ห์เป็นอันมากสภาวะเช่นนี้ย่อมเอื้ออำนวยให้เขมาณพกระทำมิจฉาจารกับภรรยาของผู้อื่นอยู่เนือง ๆ อยู่มาวันหนึ่งราชบุรุษทั้งหลายจับตัวเขมะบุตรเศรษฐีนั้นได้ จึงนำไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงมีพระราชโองการตรัสถาม ทราบความว่า เขมาณพเป็นหลานของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้เป็นอุบาสกอุปัฏฐาก**สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** หากพระองค์จะลงโทษทัณฑ์ให้ปรากฏ อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็จะได้รับความอับอายศอดสู แก่มหาชนทั้งหลายทั้งปวง ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมิได้ลงโทษทัณฑ์แก่เขมาณพ แต่โปรดฯ ให้

¹ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ที่ 3 ใน 5 พระองค์แห่งภัทรกัปปัจจุบันนี้

ปล่อยไปเสีย ฝ่ายเขมะบุตรเศรษฐีนั้นก็หลงระเห็จใจ กระทำมิจฉาจารดังเดิมต่อไปอีกจนถูกราชบุรุษจับได้ถึงสามครั้ง ครั้นราชบุรุษกราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์ก็ตรัสให้ปล่อยไปเสียทุกครั้ง

ภายหลังต่อมา อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงพาเขมะผู้หลานนั้นไปเข้าเฝ้าถวายบังคมสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบทูลพระกรุณาขอให้พระบรมศาสดาตรัสเทศนาสั่งสอน พระพุทธองค์จึงตรัสพระบาลีคาถา มีเนื้อความสำคัญว่า บุคคลใดขาดสติพิจารณาอุสสการม เอาแต่ช่องเสพด้วยภรรยาของผู้อื่นทั้งหลาย บุคคลนั้นย่อมจะมีโทษอันก่อให้เกิดทุกข์ 4 ประการ คือ

1. ย่อมเสวยผลแห่งอุสสการมนั้นเป็นอันมาก
2. แม้จะรู้สึกชื่นชมยินดีในอุสสการมที่ตนก่อไว้ ขณะเดียวกันก็ให้หาตระแวงภัยจนนอนไม่หลับ
3. บุคคลเช่นนี้ย่อมมีแต่ถูกติฉินนินทา หาผู้ใดสรรเสริญมิได้
4. ครั้นจุติจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปเสวยทุกข์ในนรก

เขมะมาณพบุตรเศรษฐีเมื่อได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาจบลงแล้ว ก็บรรลुพระโสดาปัตติผลเป็นอริยบุคคล แล้วก็มิได้กระทำความฉาจารกรรมสืบไปอีกเลย การละได้โดยเด็ดขาดซึ่งมิจฉาจารกรรมก็เนื่องด้วย **อริยมรรคสัมมากัมมันตะ** อันบังเกิดจากโสดาปัตติมรรคจิตนั้น

8.5 สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ เว้นจากการค้าขายเลี้ยงชีวิตโดยผิดธรรม หรือมิจฉาอาชีวะ ซึ่งประกอบด้วยการค้าขาย 5 ประการ คือ

1. สัตตวณิชชา คือ ขายมนุษย์ ได้แก่ การซื้อมนุษย์มาในราคาต่ำ แล้วขายเอากำไรมาเลี้ยงชีวิต เป็นต้น
2. สัตถวณิชชา คือ ขายศาสตราวุธทั้งปวง เพื่อนำไปประหารชีวิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย แล้วเอาทรัพย์นั้นมาเลี้ยงชีวิต เป็นต้น
3. มังสวณิชชา คือ เลี้ยงสัตว์ทั้งหลาย มีโค สุกร เป็ด ไก่ เป็นอาทิ แล้วฆ่าเองก็ดี ให้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ขายได้ทรัพย์แล้วนำมาเลี้ยงชีวิต

4. มัชฌนิกขา คือ ขายนํ้าเมา เป็นต้นว่าสุราและเมรัย แล้วนำทรัพย์สินนั้นมาเลี้ยงชีวิต

5. วิสวณิกขา คือ ประกอบอาชีพ เพื่อใช้ฆ่าชีวิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย แล้วขายเอาทรัพย์สินมาเลี้ยงชีวิต

การค้าขายทั้ง 5 ประการนี้แม้กระทำให้เพียงประการใดประการหนึ่งเพียงประการเดียว ก็จัดเป็น **มิจฉาอาชีวะ** ได้ชื่อว่า เลี้ยงชีวิตอันผิดธรรม

นอกจากนี้ บุคคลผู้ประกอบอาชีพค้าขายแล้วคดโกงตราซัง ก็จัดเป็นมิจฉาอาชีวะ การคดโกงตราซังนั้นมี 4 ประการ คือ

1. การกระทำเครื่องซังขึ้น 2 เครื่อง ให้มีลักษณะเหมือนกัน แต่เครื่องหนึ่งหนัก อีกเครื่องหนึ่งเบาเมื่อจะซื้อของจากผู้อื่นก็ใช้เครื่องหนักซังเมื่อจะขายของให้ผู้อื่นก็ใช้เครื่องเบาซังให้

2. กระทำการคดโกงด้วยมือ เมื่อจะซื้อของจากผู้อื่นก็ถือ**ตราซุ**¹ ขึ้นไว้ แล้วเอานิ้วก้อยกดข้างปลายคันซังไว้ เมื่อจะขายของให้ผู้อื่น ก็เอานิ้วก้อยกดข้างหัวคันซังลง

3. การคดโกงด้วยวิธีถือตราซัง เมื่อจะซื้อของจากผู้อื่นจะจับตราซังไว้ให้มั่น มิให้ทางด้านหัวซังนั้นปกลง ส่วนเวลาจะขายของให้ผู้อื่นก็จะจับตราซังให้ด้านหัวปกลง

4. การคดโกงด้วยการทำคันซังให้กลวงดูจล่ำไม่ไผ่ แล้วเอาผงเหล็กหรือปรอทใส่ไว้ เมื่อจะซื้อของจากผู้อื่นก็ทำให้ผงเหล็กหรือปรอทกลิ้งไหลไปทางปลายคันซัง เมื่อจะขายของให้ผู้อื่นก็ทำให้ผงเหล็กหรือปรอทนั้นกลิ้งไปอยู่ทางด้านหัวคันซัง

บุคคลใดซื้อขายด้วยกลมายาดังกล่าว แล้วเอาทรัพย์สินนั้นมาเลี้ยงชีวิต ก็ได้ชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ** คือ เลี้ยงชีวิตผิดธรรม

นอกจากการคดโกงด้วยเครื่องซังแล้ว ยังมีการคดโกงด้วยเครื่องตวงอีก เครื่องตวงขนาดเล็กอย่างหนึ่งที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปในสมัยโบราณนั้นเรียกว่า ทะนาน ทำด้วยกะลามะพร้าวขนาดใหญ่ มีรูอยู่ตรงกันทะนาน ขณะตวงของเหลว ต้องใช้นิ้วอุดรูนั้นไว้ บุคคลใดเมื่อซื้อของเหลวจากผู้อื่น เป็นต้นว่า น้ำมัน น้ำมันเนย น้ำอ้อย และน้ำตาลเหลวก็ดี จะถือทะนานตวงของเหลวโดยเผยอนิ้วที่อุดรูทะนาน ปลอ่ยให้ของเหลวไหลลงในภาชนะแห่งตน ต่อเมื่อจะตวงของขายให้ผู้อื่นจึงใช้นิ้วปิดรูทะนานไว้ มิให้ของไหลออกมา

¹ ตราซุ คือ เครื่องซังชนิดที่มีถาดซัง ถาดซังห้อยอยู่ 2 ซัง คันซังมีตุ่มน้ำหนักของของที่ซัง

ครั้นเวลาจะตวงถั่ว งา ข้าวเปลือก หรือข้าวสาร ด้วยทะนาก็ดี ด้วยกระบุง กระเชอ หรือ **สัด**¹ ก็ดี เมื่อซื้อของจากผู้อื่นก็จะค่อย ๆ เทสิ่งของเหล่านั้นลงในเครื่องตวงอย่างช้า ๆ ทีละน้อย ๆ แต่เมื่อขายของให้ผู้อื่น ก็จะเทสิ่งของเหล่านั้นทีเดียวให้เต็ม

บุคคลใดค้าขายด้วยเล่ห์กลมายาในการใช้เครื่องชั่ง เครื่องตวงเช่นนี้ แล้วเอาทรัพย์สินมาเลี้ยงชีวิต ก็ได้ชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ**

นอกจากการชั่งและการตวงแล้ว ยังมีการวัดอีก ตัวอย่างเช่น บุคคลผู้มีหน้าที่รังวัดไร่นา ถ้ามีผู้ซื้อให้ทรัพย์สินหรือที่เรียกว่าติดสินบน แม้มีที่ดินมากก็วัดให้น้อย ครั้นไม่ได้สินจ้างรางวัล แม้มีที่ดินน้อยก็วัดให้มากเกินความเป็นจริง

อนึ่ง สำหรับผู้เป็นตุลาการชำระคดี ถ้าผู้ใดให้สินจ้างก็ยอมตัดสินให้ผู้นั้นชนะ เอาทรัพย์สินนั้นมาเลี้ยงชีวิต เช่นนี้ก็ได้ชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ**

การเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาอาชีพนั้นยังมีอีกมากมาย บางคนก็ใช้วิธีทำสินค้ำปลอม เป็นต้นว่า ทำภาชนะทองคำไว้สำหรับหนึ่ง ส่วนภาชนะนอกนั้นทำด้วยทองเหลืองเคลือบไว้ด้วยทองคำ เมื่อมีผู้มาซื้อก็จะนำชุดทองคำมาให้ลูกค้าชั่ง หรือฝนดูก่อนเป็นการพิสูจน์ ครั้นลูกค้าตกลงซื้อก็จะให้ภาชนะทำปลอมไป การกระทำกลมายาค้าขายเอาทรัพย์สินมาเลี้ยงชีวิตเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ**

บางคนก็ใช้ถ้อยคำฉลาดทำกลอุบายแก่ผู้ที่เบ้าปัญญากว่าดังมีเรื่องปรากฏว่า พราหมณ์คนหนึ่งล่าเนื้อมาได้สองตัว ตัวหนึ่งใหญ่ อีกตัวหนึ่งเล็กแล้วนำไปขาย มีชายนักเลงผู้หนึ่งมาถามซื้อ นายพราหมณ์จึงบอกราคาตัวใหญ่สองกหาปณะ ตัวเล็กราคาหนึ่งกหาปณะ นักเลงผู้นั้นจ่ายเงินหนึ่งกหาปณะ แล้วก็จูงลูกเนื้อตัวเล็กไป อีกสักครู่จึงหวนกลับมาใหม่ บอกพราหมณ์เนื้อว่าตนเปลี่ยนใจอยากได้เนื้อตัวใหญ่ และขอคืนตัวเล็ก พราหมณ์จึงบอกให้เขาจ่ายเงินสองกหาปณะแล้วเอาเนื้อตัวใหญ่ไป ฝ่ายนักเลงก็ได้ว่า เขาให้ทรัพย์สินนายพราหมณ์ไปหนึ่งกหาปณะแล้ว ส่วนลูกเนื้อตัวนี้ก็ราคาหนึ่งกหาปณะ เมื่อรวมกันแล้วก็เท่ากับสองกหาปณะ ดังนั้นนักเลงผู้นั้นก็จะขอคืนเนื้อตัวเล็ก และเอาเนื้อตัวใหญ่ไป นายพราหมณ์เมื่อคิดไม่ทันนักเลง ก็เห็นว่าถูกต้องแล้ว จึงยอมให้เนื้อตัวใหญ่ไปเก็บเอาตัวเล็กไว้เป็นอันว่านายพราหมณ์ขายเนื้อตัวใหญ่ได้เงินเพียงกหาปณะเดียว บุคคลใดทำกิริยาล่อลวงเช่นนักเลงนั้น แล้วเอาทรัพย์สินมาเลี้ยงชีวิตตน ย่อมชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ**

¹ สัด คือ ภาชนะสานรูปทรงกระบอกใช้เป็นเครื่องตวงข้าว ชื่อมาตรฐานตราจโบราณ 25 ทะนาน เป็น 1 สัด หรือเท่ากับ 20 ลิตร

บางคนก็กระทำโจรกรรมโดยตรง มีการฉกชิงวิ่งราว จี้ปล้น ทำร้าย ช่มเหง แย่งชิงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเลี้ยงชีวิต ดังนั้นย่อมได้ชื่อว่า **มิจฉาอาชีวะ**

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเมื่อจะตรัสเทศนามิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีวิตอันชอบธรรมนั้น พระองค์จะตรัสเทศนามิจฉาอาชีวะคือการเลี้ยงชีวิตผิดธรรมนี้ให้ทราบกันก่อน ดุจบุคคลผู้จะบอกหนทางอันปราศจากภัย ย่อมจะบอกหนทางอันประกอบด้วยภัยให้รู้ก่อน เมื่อเว้นจากหนทางอันประกอบด้วยภัยเสียได้แล้ว ก็ย่อมเดินไปตามหนทางอันปราศจากภัย ข้อนี้มีอุปมาฉันใด การประพฤติตนเพื่อเลี้ยงชีพโดยเว้นจากมิจฉาอาชีวะได้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาอาชีวะ** ก็มีอุปมาฉันนั้น

การค้าขายโดยชอบธรรมเพื่อเลี้ยงชีวิตนี้ ยังมีปรากฏในเสรีวะชาดก ตั้งแต่ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ในพระชาตินั้นทรงบังเกิดเป็นพ่อค้าเครื่องประดับ มีชื่อว่า เสรีวะพาณิข ด้วยเหตุว่าอยู่ในเมืองเสรีวันคร ส่วนเทวทัตนั้นบังเกิดเป็นพ่อค้าเหมือนกัน และมีนามเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์นั้น พ่อค้าทั้งสองข้ามแม่น้ำนีลพาหา แล้วเดินทางไปยังอันธปุรนคร เทวทัตนั้นเข้าไปก่อน ร้องขายเครื่องประดับ ไปจนถึงบ้านเศรษฐีแห่งหนึ่งซึ่งกำลังตกทุกข์ได้ยาก เหลือแต่ยายกับหลานอยู่ด้วยกันสองคน

เมื่อได้ยินเสียงร้องขายเครื่องประดับ กุมาริผู้หลานก็อ้อนวอนให้ยายซื้อเครื่องประดับ จึงเรียกเทวทัตพาณิขเข้าไป ยายก็เอาถาดทองคำเก่าคร่ำคร่าเปรอะเปื้อนจนดูไม่รู้ว่า เป็นทองคำ นำมาให้เทวทัตพาณิขดูพลางบอกให้พ่อค้านำถาดนี้ไปเพื่อแลกกับสร้อยให้แก่กุมาริตามแต่จะให้ ฝ่ายเทวทัตพาณิขหยิบถาดทองคำมา แล้วใช้เข็มขุดขีดดูก็รู้ว่าถาดนั้นเป็นทองคำแท้ควรค่าแก่ราคาหมื่นตำลึง จึงบังเกิดความโลภด้วยคิดว่าเจ้าของไม่รู้ว่าถาดนั้นเป็นทองแท้ จึงคิดจะล่อลวงเอาถาดทองคำนั้นเสีย จึงกล่าวตอบไปว่าถาดใบนั้นเก่าคร่ำคร่า หาราคาไม่ได้ถึงครึ่งมาสก จึงวางถาดนั้นไว้แล้วเลยไปเร่ขายที่อื่น

สักครู่ต่อมาโพธิสัตว์พาณิข ก็ร้องขายสร้อยมาถึงหน้าบ้านยายหลานคู่กัน ทั้งสองจึงเรียกโพธิสัตว์พาณิขเข้าไป แล้วนำถาดใบเดิมนั้นมาให้ดู พร้อมทั้งบอกให้โพธิสัตว์พาณิขนำถาดใบนั้นไปแล้วขอสร้อยตามแต่จะให้แก่กุมาริ พระโพธิสัตว์พ่อค้าหยิบถาดใบนั้นมาพิจารณา ดู ก็รู้ว่า เป็นทองคำแท้ควรจะมีราคาสักหมื่นตำลึง จึงบอกไปตามความจริงว่า ถาดใบนี้มีราคาหนึ่งหมื่น ทรัพย์สินทั้งหมดของเขามีราคารวมกันแล้วยังห่างไกลกับราคาถาดใบนั้นมาก ผู้เป็นยายจึงกล่าวว่า พาณิขคนก่อนกล่าววาทถาดใบนี้เก่าคร่ำคร่า จะหาราคาเพียงครึ่งมาสกก็หาไม่ได้ จึงวางถาดไว้เสีย บัดนี้ท่านบอกว่า ถาดเป็นทองแท้ควรมีราคาถึงหมื่นตำลึง คงจะเป็นบุญ

วาสนาของท่านเองแล้ว ท่านจงเอาถาดใบนี้ไปเถิด แล้วให้สหายแก่กุมาริตามแต่ท่านจะให้เถิด โภธิสัตว์พาณิซจึงยกเครื่องประดับทั้งปวงที่มีอยู่ คิดเป็นราคาหาร้อยยกหาปณะ รวมกับเงินสดอีกหาร้อยยกหาปณะ รวมทั้งสิ้นได้หนึ่งพันหกหาปณะ ให้แก่ยายหลานคู่หนึ่งแล้วก็รับเอาถาดทองนั้นไป แล้วรีบไปลงเรือจ้างข้ามแม่น้ำไป

ต่อมาอีกครู่หนึ่งเทวทัตพาณิซก็กลับไปสู่บ้านนั้นอีกบอกให้ยายหลานคู่หนึ่งนำถาดมาให้ แล้วตนจะให้สหาย ยายหลานจึงตอบว่า ท่านกล่าวว่าถาดใบนั้นเก่าคร่ำคร่าหยาบคาวได้ แต่มีพาณิซผู้เป็นธรรมให้ราคาแก่เราหนึ่งพันหกหาปณะ และเอาถาดนั้นไปแล้ว

ฝ่ายเทวทัตพาณิซ เมื่อได้ฟังยายหลานคู่หนึ่งแล้ว ก็บังเกิดโศกาอาดูรยิ่งนัก พร่ำรำพันถึงถาดทองอันมีราคาหมื่นตำลึง ที่ตนควรจะได้ครอบครอง แต่ต้องสูญเสียไป ยิ่งรำพึงก็ยิ่งโทมนัสจนมิอาจจะดำรงสติสมปฤติได้ จึงขว้างปาทรัพย์สิ่งของของตนในบ้านนั้น ฉวยได้ไม้คันทันซึ่งเป็นตะบอง แล้วไปตามโภธิสัตว์พาณิซ เมื่อไปถึงริมฝั่งจึงร้องเรียกเรือจ้างซึ่งมีโภธิสัตว์พาณิซกำลังโดยสารอยู่ให้ข้ามกลับมารับ แต่เจ้าของเรือจ้างก็มีได้กลับไปเทวทัตพาณิซ ยิ่งซึ่งโกรธเป็นอย่างยิ่งถึงกับอาเจียนออกมาเป็นโลหิต ถึงแก่ความตายอยู่ ณ ที่นั้นเอง และก่อนที่จะสิ้นใจได้กำเอาทรายมาเต็มสองกำมือ แล้วเปล่งวาจาจากเวรอาฆาตแก่พระโภธิสัตว์ไว้ตั้งแต่ชาตินี้เป็นต้นมา เนื้อความนี้มีพิสดารอยู่ในเสรีรวาณิชาดก

บุคคลผู้เป็นพาณิซค้าขายเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมดูจะพระโภธิสัตว์นี้ ย่อมได้ชื่อว่า สัมมาอาชีวะ ท่านทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่าการเลี้ยงชีวิตโดยธรรม มิได้ฉ้อฉลคดโกงผู้อื่นมาเลี้ยงชีวิต ก็ได้ชื่อว่า **สัมมาอาชีวะ**

อนึ่ง บุคคลผู้ค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ โดยซื้อสินค้าในประเทศที่มีราคาถูก ไปขายในประเทศที่มีราคาแพง ได้ทรัพย์เงินทองมามากมาย โดยมีได้ทำผิดกฎหมายหรือคดโกงผู้อื่นก็ได้ชื่อว่า **สัมมาอาชีวะ** นักปราชญ์ผู้มีวิจารณปัญญาพึงเข้าใจเถิดว่าสัมมาอาชีวะเป็นปฏิปักษ์ต่อมิจฉาอาชีวะ โดยนัยดังวิสัยชานาจะนี้

8.6 สัมมาวายามะ

สัมมาวายามะ ได้แก่ ความเพียรกระทำกิจ 4 ประการ คือ

1. ระวังมิให้อกุศลธรรมที่ยังมิได้เกิด เกิดขึ้น

2. ละเลยซึ่งอกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว
3. ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เคยเกิดให้เกิดขึ้น
4. เจริญกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

8.6.1 กิจประการที่ 1 ระวังมิให้อกุศลธรรมที่ยังมิได้เกิด เกิดขึ้น

สัมมาวายามะอันเพียรพยายามระวังมิให้อกุศลธรรมที่ยังมิได้เกิดให้เกิดขึ้นนั้น ประดุจดั่งโมรชาดกอันมีในปิกณณกนิบาตว่า สมัยหนึ่งพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นนกยูงทอง มีกายใหญ่เท่าเรือนเกวียนตาทั้งสองข้างนั้นแดงดุจเมลิทมะกล่ำงามยิ่งนักจะอพยพจากนั้นดุจ**แก้วประพาฬ**¹ มีแววสีแดงเวียนรอบตัว และแผ่ชานไปทั่วกลางหลัง มีรูปร่างงามยิ่งนัก นกยูงทั้งปวงจึงตั้งให้เป็นพระยาแห่งนกยูงทั้งหลาย

อยู่มาวันหนึ่ง นกยูงโพธิสัตว์ลงไปกินน้ำในท้องธาร ได้เล็งเห็นรูปของตนว่างดงาม จึงเกิดปริวิตกว่า หากตนจะอยู่ร่วมกับหมู่नกทั้งหลายท่ามกลางเหล่ามนุษย์นี้ ก็อาจจะมิบังเกิดแก่ตนเป็นแน่แท้ จึงคิดจะไปอยู่อย่างสงบสุขในป่าหิมพานต์แต่เพียงผู้เดียว ครั้นถึงยามราตรีกาล เหล่านกยูงทั้งหลายต่างหลับกันหมดแล้วนกยูงโพธิสัตว์จึงแอบบินไปสู่ป่าหิมพานต์ โดยมีให้นกยูงตัวหนึ่งตัวใดล่วงรู้ นกยูงโพธิสัตว์นั้นต้องบินข้ามภูเขาที่ลดหลั่นกันถึงสามชั้นเป็นหนทางไกลถึงสี่ลูก ครั้นแลเห็นสระใหญ่ดาดดาไปด้วยแมกไม้نانาพันธุ์ มีต้นไทรใหญ่ร่มรื่นอยู่ต้นหนึ่ง โพธิสัตว์เจ้าจึงปรารถนาจะพำนักอยู่ในบริเวณนั้น จึงบินลงจับอยู่ ณ เชิงเขาใกล้ปากถ้ำแห่งหนึ่ง กะคะเนว่า คงจะปลอดภัยจากศัตรูหมู่ที่ขชาติ คืองูและหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ด้วยเหตุว่าเป็นที่สูงชัน หาทางขึ้นลงมิได้

ครั้นรุ่งสาง เห็นแสงพระอาทิตย์อุทัยขึ้น นกยูงโพธิสัตว์ก็เดินทางต่อมุ่งหน้าสู่บูรพาทิศ พอแลเห็นพระอาทิตย์สว่างเต็มดวงก็ประนมปิกทั้งสองข้างเข้าไว้ แล้วสวดคาถาว่า “อุเทตยัญจักขุมา เอกราชา หริสสวัณโณ” เป็นอาทิ แปลว่า “พระอาทิตย์นี้เป็นดวงตาของโลก เป็นเจ้าแห่งแสงสว่างอย่างเอก กำลังอุทัยขึ้นมาทอแสงอร่ามสว่างไปทั่วปฐพีฯ” และเพื่อที่จะรักษาชีวิตให้ยืนยาวอยู่ต่อไป ก็บินออกไปเที่ยวหาอาหารในเวลากลางวัน ครั้นตกเย็นพระโพธิสัตว์เจ้าก็บินมาจับกิ่งไม้เหนือยอดภูเขา แลเห็นดวงอาทิตย์ตกแล้ว ก็สวดคาถาว่า “อัปเปตยัญจักขุมา

¹ ประพาฬ คือ แก้วสีแดงอ่อน เกิดจากหินปะการัง

เอกราชา หรือสวัณโณ” เป็นอาทิ แปลว่า “ดวงอาทิตย์นี้เป็นดวงตาของโลก เป็นเจ้าแห่งแสงสว่างอย่างเอก มีสีทองส่องสว่างไปทั่วปฐพี แล้วอัสดงคตไปฯ” แล้วจึงกลับไป ตกว่าพระโพธิสัตว์อุทิศสำหรับเพียรพยายามดังนี้ทุก ๆ วันเป็นเนื่องนิจ จึงยังอุกศลธรรมทั้งปวงมิให้บังเกิดขึ้นในสันดานสิ้นเวลาช้านานถึง 700 ปี อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่า **สัมมาวายามะ** เป็นโลกิยมรรคบังเกิดด้วยกุศลจิต

8.6.2 กิจประการที่ 2 ละเสียซึ่งอุกศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว

สัมมาวายามะ อันเพียรพยายามละเสียซึ่งอุกศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนั้น มีตัวอย่างปรากฏอยู่ในปัญจอุโบสถชาดก ในปกิณณกนิบาตว่า ครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มีสมบัติมากมายนามมหาศาล แต่ก็ละสมบัติออกบรรพชาเป็นดาบส ตั้งอาศรมอยู่ในสถานที่อันเป็น**สัปปายะ**¹ ใกล้เมืองมคธราชบุรี ในบริเวณใกล้กับอาศรมนั้น มีสัตว์อาศัยอยู่หลายชนิดเป็นต้นว่า มีนกพิราบคู่ผู้ตัวเมียคู่หนึ่งอาศัยอยู่ในกอไผ่มีงูเหลือมตัวหนึ่งในจอมปลวก มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง และหมีตัวหนึ่ง ต่างตนต่างอยู่ในสมุทุมพุ่มไม้ใกล้ ๆ อาศรมนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง นกพิราบทั้งคู่ก็บินไปหาอาหารกัน แต่นกพิราบผู้ภริยาถูกเหยี่ยวโฉบเอาไปกินเสียฝ่ายนกพิราบผู้สามีจึงต้องมีชีวิตอยู่เดียวดายถูกราคะรบกวนจิตใจหาความสงบมิได้ จึงเข้าไปสู่อาศรมแล้วสมาทานอุโบสถศีลในสำนักพระดาบส เพื่อจะข่มราคะเสีย ตั้งปณิธานไว้ว่า トラบใดที่ราคะของตนยังมีได้รับส่งบลลง トラบนั้นก็ยังไม่ออกไปหาอาหาร อธิษฐานเช่นนั้นแล้วนกพิราบก็อดอาหารอยู่รักษาอุโบสถศีล ณ อาศรม นั้น

ฝ่ายงูนั้นเล่า ขณะที่ออกมาเที่ยวหาอาหาร ได้ถูกอุสุภราชสีขาตัวหนึ่งซึ่งเป็นววมงคลของนายโคบาลเที่ยวเดินหาอาหารใกล้จอมปลวกเหยียบบลงที่คอ งูจึงขบเอาโคอุสุภราชนั้นตายเมื่อนายโคบาลทั้งหลายเที่ยวหามาพบซากโคเข้า จึงรำให้ด้วยความอาลัยรักเป็นหนักหนาในตัวโคอุสุภราชนั้น หลังจากกระทำสักการบูชากันแล้ว เหล่านายโคบาลก็ชุดหลุมฝังโคอุสุภราชไว้ใกล้จอมปลวกนั้น ครั้นงูได้เห็นเช่นนั้นก็เกิดความดำริว่า เพราะตนถูแก่อ่านาจอโทะสะ จึงกระทำให้โคอุสุภราชของชนทั้งหลายต้องถึงแก่ความตาย เป็นเหตุให้ชนทั้งหลายเป็นทุกข์และเศร้าโศก สมควรที่ตนจะอดโทะสะนั้นเสีย ดำริเช่นนั้นแล้ว งูจึงเข้าไปสู่อาศรม สมาทานอุโบสถ

¹ สัปปายะ คือ สิ่งของ สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญและประกอบรักษาสมาธิ ท่านแสดงไว้ 7 อย่าง คือ อารวาส (ที่อยู่) โคจร (ที่บิณฑบาต หรือแหล่งอาหาร) ภัตตะ (เรื่องพูดคุยที่เสริมการปฏิบัติ) บุคคล (ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยแล้วให้จิตผ่องใสสงบมั่นคง) โภชนะ (อาหาร) อุดู (สภาพแวดล้อมและอุณหภูมิ) อิริยาบถ

ศีลในสำนักพระดาบส ตั้งปณิธานไว้ว่า トラバใดที่โทสะของตนยังไม่ระงับ トラバนั้นตนก็จะยังไม่ออกไปหาอาหาร อธิษฐานเช่นนั้นแล้ว ฐก็รักษาอุโบสถกรรม และนอนอยู่ในที่อันควร

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกนั้น เมื่อไปเที่ยวแสวงหาอาหาร ได้พบช้างตายอยู่ตัวหนึ่ง สุนัขจิ้งจอก ทวารของช้างนั้น แล้วลอดเข้าไปกินพุงภายใน อิ่มแล้วก็นอนเคลงอยู่ภายในพุงช้างนั้นเอง พลัง รำพึงในใจว่า ในท้องช้างนี้มีทั้งอาหารและที่นอน เหตุใดจึงจะต้องออกไปหาอาหารที่อื่นเล่า ดำริเช่นนั้นแล้ว สุนัขจิ้งจอกก็ไม่ปรารถนาจะออกมาข้างนอก คงนอนอยู่ภายในท้องช้างนั้น อย่างสบายอารมณ์ ภายหลังต่อมา ชากช้างนั้นถูกแดดถูกลมจึงแห้งแข็ง ทวารช้างนั้นก็ปิดเล็ก ลง สุนัขจิ้งจอกก็ยังนอนอยู่ในท้องช้างนั้น มีสรีระอันชubbผอมลง แต่ยังมองไม่เห็นทางว่าจะออกมาได้อย่างไร

หลายวันต่อมา เกิดฝนตกหนัก ทวารช้างนั้นชุ่มด้วยน้ำฝนจึงเผยออกนิดหน่อย สุนัข จิ้งพยายามลอดออกมาทางช่องทวารแคบๆนั้น ขณะที่เคยสวยงามก็หลุดลุ่ยออกหมดทั้งตัว เมื่อ ออกมาได้แล้วสุนัขก็รำพึงด้วยความสลดใจเป็นอย่างยิ่งว่า เหตุที่ตนต้องประสบภาวะ ทุกขเวทนาเช่นนี้ก็เพราะโลภะแท้ ๆ จึงตั้งปณิธานไว้ว่า トラバใดที่ตนยังไม่สามารถข่มโลภะ ลงได้ トラバนั้นตนก็จะไม่ไปแสวงหาอาหาร แล้วสุนัขจิ้งจอกก็ไปสู่อาศรม สมาทานอุโบสถศีล ในสำนักพระดาบสนั้น แล้วนอนอยู่ในสถานที่อันควร

ฝ่ายหมิ่นนั้นเล่า ก็มีความปรารถนาอาหารครอบงำอารมณ์อยู่เนืองนิจ จึงออกจากพุ่ม ไม่เข้าไปหาอาหารในป่า ครั้นชนทั้งหลายแลเห็นเข้า บ้างก็ถือธนูออกมายิง บ้างก็ถือท่อนไม้ไล่ ตีจนหัวแตกเลือดสาด จึงต้องวิ่งเผ่นหนีไป เมื่อพ้นจากฝูงชนแล้ว หมิ่นจึงรำพึงในใจขึ้นมาว่า เหตุ เพราะโมหะของตนที่หลงจะเข้าไปหาอาหารในป่านั้นแท้ ๆ จึงต้องได้รับทุกขเวทนาเช่นนี้ ครั้น แล้วหมิ่นจึงตั้งปณิธานว่า トラバใดที่ตนยังละโมหะมิได้ トラバนั้นตนจะไม่ออกไปหาอาหาร ดำริ เช่นนั้นแล้วจึงไปสู่อาศรม สมาทานอุโบสถศีลในสำนักพระดาบสนั้น แล้วก็นอนอยู่ในสถานที่ อันควร

ฝ่ายพระดาบสนั้นเล่า ก็มีมานะอยู่มิใช่น้อย ด้วยถือว่าตนเป็นพราหมณาชาติ ประเสริฐ กว่าชนทั้งหลาย ความมีมานะด้วยชาติกำเนิดฝังอยู่ในกมลสันดานเช่นนี้ ก็มีอาจจะยังฉาน- สมบัติให้บังเกิดขึ้นได้ เป็นเหตุให้พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งรู้ว่าดาบสผู้นี้เป็นหน่อ พุทธางกูร จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลภายหน้า ควรที่ตนจะกระทำให้ดาบสผู้นี้ลดละ มานะเสีย ดำริเช่นนี้แล้วพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงมาประทับนั่งอยู่เหนือพื้นศิลาอันเป็นที่นั่งแห่ง พระดาบสนั้น ครั้นพระดาบสออกมาจากอาศรม ได้ทัศนากการเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่ไม่

ถวายนมัสการ พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวเตือนสติขึ้นว่า

“ดูก่อนมหาบุรุษ อาตมภาพนี้ได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนท่านไซ้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในแผ่นดินนี้ เหตุไฉนจึงมาลูแก่อำนาจมานะเช่นนี้ ไม่สมควรแก่ท่านเลย”

แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าให้อิโวาทสั่งสอนเช่นนั้นแล้ว พระดาบสก็มิได้กระทำนมัสการ พระปัจเจกพุทธเจ้าแต่ประการใด ทั้งมิได้แสดงความสนใจไต่ถาม ว่าตนจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อใด เพราะเหตุด้วยมานะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าววาทว่า

“ดูก่อนดาบส ท่านจงรู้ด้วยว่า สภาวะแห่งอาตมภาพนี้ประเสริฐกว่าชาติกำเนิดแห่งท่านมากมายนัก ถ้าหากท่านคิดว่ามีชาติกำเนิดประเสริฐแล้ว ก็ลองเหาะเหินขึ้นไปเที่ยวในอากาศดังเช่นอาตมภาพนี้สิ”

กล่าวจบแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงเหาะขึ้นสู่อากาศไปสู่ป่าหิมพานต์ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเสด็จไปแล้ว ดาบสนั้นก็บังเกิดธรรมสังเวช ได้คิดว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้มีศิลปะประเสริฐนัก จึงสามารถเหาะเหินไปในอากาศดุจลำนกขณิกสัตว์ไปสู่อากาศ และรู้สึกละเอียดใจที่ตนมีมานะด้วยชาติกำเนิด จึงมิได้แสดงคารวะต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขณะเดียวกันก็รำพึงในใจว่า ศิลนี้เป็นสิ่งประเสริฐแท้สำหรับชาวโลก ส่วนมานะนั้นหากมีมากขึ้นก็มีแต่จะพาตัวเราไปสู่หนรกเป็นแน่แท้ ดำริเช่นนั้นแล้วจึงตั้งปณิธานว่า ตราบใดที่อาตมายังข่มมานะลงไม่ได้ ตราบนั้นก็จะยังไม่ไปหาผลไม้อะไร ครั้นแล้วพระดาบสก็เข้าไปในบรรณศาลาสมาทานอุโบสถศีลเพื่อจะข่มมานะเสีย นั่งเพียรพยายามข่มมานะอยู่ในบรรณศาลาด้วยการเพ่งกสิณภาวนา ให้บังเกิดอภิญญาสมาบัติ ภายหลังต่อมาจึงออกไปนั่งเหนือแผ่นศิลา ณ ที่สำหรับจงกรม

ฝ่ายนกพิราบก็ตั้งความเพียรพยายามเพื่อจะข่มราคะ งูเหลือมก็เพียรพยายามเพื่อจะข่มโทสะ สุนัขจิ้งจอกก็เพียรพยายามเพื่อจะข่มโลภะ หมียกก็เพียรพยายามเพื่อจะข่มโมหะ พระดาบสก็เพียรพยายามเพื่อจะข่มมานะ ความเพียรพยายามทั้ง 5 ประการนี้ ย่อมได้ชื่อว่า สัมมาวายามะ อันเป็นโลกียมรรค บังเกิดด้วยกุศลจิต

8.6.3 กิจประการที่ 3 ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เคยเกิดให้เกิดขึ้น

สัมมาวายามะอันจะให้บังเกิดกุศลธรรมซึ่งยังมิได้บังเกิดนั้น มีตัวอย่างอันดีดังปรากฏ

อยู่ในธรรมบทว่า ยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่งแลเห็นพระภิกษุทั้งหลายออกไปบิณฑบาต ขณะหยุดยืน
คลุมผ้าจีวรกัน ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ก็ปรากฏว่าชายจีวรของพระภิกษุทั้งปวงเปียกชุ่มด้วย
น้ำค้างตามยอดหญ้า พราหมณ์นั้นจึงบังเกิดกุศลจิตคิดว่า น่าจะถางหญ้า ณ สถานที่แห่งนั้นเสีย
ให้เป็นทีสำหรับภิกษุทั้งหลายคลุมผ้าจีวร ดำริเช่นนั้นแล้ว พราหมณ์ก็ถางหญ้าจนเตียน อยู่มา
วันหนึ่ง พราหมณ์แลเห็นชายจีวรของพระภิกษุทั้งหลายเปื้อนฝุ่นตรงบริเวณที่หญ้าถูกถางไป
แล้วนั้น จึงเอาทรายมาถมเพื่อปิดคลุมฝุ่น เพื่อให้พระภิกษุทั้งหลายยืนคลุมผ้าจีวรได้สะดวก
ภายหลังต่อมาพราหมณ์สังเกตเห็นว่า ขณะที่พระภิกษุทั้งหลายยืนห่มคลุมจีวรกันอยู่นั้นมีแดด
ส่องสร้สร้างกายของพระภิกษุมีเหงื่อซึม พราหมณ์จึงสร้างหลังคาเป็นเพิงชั่วคราวสำหรับ
กันแดดขึ้น ภายหลังต่อมาพราหมณ์ได้เห็นพระภิกษุทั้งหลายต้องยืนกรำฝนในขณะคลุมจีวรนั้น
เป็นเหตุให้จีวรเปียกชุ่มไปหมด พราหมณ์จึงสร้างศาลาอันมั่นคงกันแดดทั้งแดดและฝน ให้
พระภิกษุทั้งหลายได้อาศัยคลุมจีวรกันโดยสะดวกในศาลานั้น

ครั้นเมื่อจะทำพิธีฉลองศาลา จึงกราบทูลอาราธนาสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วย
พระภิกษุทั้งหลายไปฉันอาหารในศาลานั้น แล้วกราบทูลเหตุทั้งปวงให้ทรงทราบ พระพุทธ-
องค์จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนามีใจความว่า ดูก่อนพราหมณ์ ช่างทองทั้งปวงนั้นเมื่อจะ
หลอมทอง จะได้กระทำเพียงครั้งเดียวก็หาไม่ จำจะต้องกระทำหลาย ๆ ครั้ง จึงจะสามารถ
กำจัดมลทิน หรือสิ่งแปลกปลอมอันผสมอยู่ออกให้หมด แล้วจึงจะนำไปทำเครื่องประดับได้
ข้อนี้มีอุปมาฉันใด บุคคลผู้มีปัญญาจะชำระมลทินแห่งจิตของตนอันประกอบด้วยโลภะ เป็นต้น
ก็มีอุปมาฉันนั้น คือ **ต้องค่อยขจัดอกุศลทั้งปวงออกไปทีละน้อย ๆ ตามลำดับ จนปราศจาก
มลทิน แล้วจึงสร้างกุศลทั้งปวงอยู่เป็นนิจมิให้ขาด**

พราหมณ์ผู้นั้นได้สดับพระธรรมเทศนาจบลงแล้ว ก็บรรลุถึงซึ่งพระโสดาปัตติผล เป็น
อริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ความเพียรพยายามในการสร้างกุศลธรรมของพราหมณ์นั้น
ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาวายามะ** อันเป็นโลกียมรรคบังเกิดด้วยกามาวจรกุศลจิต ครั้นเมื่อ
พราหมณ์บรรลุโสดาบันแล้ว ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาวายามะ** อันเป็นโลกุตระบังเกิดด้วยโสดา-
ปัตติมรรคจิต

8.6.4 กิจประการที่ 4 เจริญกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สัมมาวายามะอันยังกุศลธรรมที่บังเกิดแล้วให้ตั้งอยู่ และให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น มี
ตัวอย่างอันดีดังปรากฏในนิทานธรรมบท เรื่องมีอยู่ว่า อุบาสก 500 คน ชวนกันรักษาศีล 5

ครั้นแล้วก็ปรารถนาจะรักษาศีลให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก จึงสมาทานศีล 8 ต่อมาก็สมาทานศีล 10 ครั้นแล้วจึงบรรพชาเป็นสามเณรในพระศาสนา ปฏิบัติอภิสมาจาริกวัตร คือมีมารยาทและความเป็นอยู่อันดีงาม ครั้นแล้วจึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุรักษาศีลบริสุทธิ์ ความเพียรพยายาม ดังนี้ ย่อมได้ชื่อว่า **สัมมาวายามะ** อันเป็นโลกียมรรคบังเกิดด้วยกามาจรกุศลจิต

8.7 สัมมาสติ

สัมมาสตินั้น ได้แก่ สติที่ประกอบด้วยอารมณ์ 4 ประการ คือ

1. ตั้งสติเอาสรีรกายเป็นอารมณ์ แล้วเจริญสมถวิปัสสนา
2. ตั้งสติเอาเวทนาเป็นอารมณ์ แล้วเจริญสมถวิปัสสนา
3. ตั้งสติเอาจิตเป็นอารมณ์ แล้วเจริญสมถวิปัสสนา
4. ตั้งสติเอาธรรมเป็นอารมณ์ แล้วเจริญสมถวิปัสสนา

สตินั้นมีอารมณ์ 4 ประการนี้ มี 2 ลักษณะ คือ

1. อปิลापनสติ
2. อุปริคคณสติ

1. อปิลापนสติ ได้แก่ ลักษณะของสติที่ยังพระโยคาวจรกุศลบุตรให้มีจิตผูกพันอยู่กับกุศลธรรมทั้งปวงไว้ทั้งเข้าค้ำ มิให้ลืมหุศลธรรมทั้งหลายนั้น อุปมาดุจขุนคลังแก้วแห่งสมเด็จพระจักรพรรดิราชคอยเฝ้าถวายบัญชีเข้าค้ำต่อสมเด็จพระบพิตรเจ้าเพื่อรายงานจำนวนช้าง ม้า รถ กำลังพล หิริญ สุวรรณ รัตนะ ตลอดจนพระราชทรัพย์ทั้งปวงอันเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคว่ามีจำนวนเท่าใด เพื่อพระองค์จะได้ทรงระลึกถึงพระราชทรัพย์ทั้งปวงอยู่ตลอดเวลา อปิลापน-สตินั้นจะยังโยคาวจรให้ระลึกถึงกุศลธรรมทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลาย 4 ประการนี้ชื่อสติปัฏฐาน ธรรมทั้งหลาย 4 ประการนี้ชื่อสัมมปปธาน ธรรมทั้งหลาย 4 ประการนี้ชื่ออิทธิบาท ธรรมทั้งหลาย 5 ประการนี้ชื่ออินทรีย์ ธรรมทั้งหลาย 5 ประการนี้ชื่อพละ ธรรมทั้งหลาย 7 ประการนี้ชื่อโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่ออริยมรรคมีองค์ 8 ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่อสมณะ ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่อวิปัสสนา ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่อสัจจะ ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่อวิมุตติ ธรรมทั้งหลายหมู่นี้ชื่อโลกุตระ

2. อุปริคคณสติ อุปริคคณสตินี้มีอุปมาดุจขุนพลแก้วแห่งสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชอันพิจารณาซึ่งฝูงชนทั้งปวง เมื่อรู้ว่าชนทั้งหลายหมู่ใดมิได้กระทำประโยชน์แก่สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช ก็ยังชนทั้งหลายหมู่นั้นให้ออกไปไกลจากสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช ชนทั้งหลายหมู่ใดกระทำประโยชน์ให้แก่สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช ก็ยังชนทั้งหลายหมู่นั้นให้เข้ามาใกล้สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช ข้อนี้มีอุปมาฉันใด อุปริคคณสติ ก็มีอุปมาฉันนั้น คือแสวงหาสติแห่งธรรมทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลายมีกายทุจริตเป็นต้น เป็นสิ่งอันหาประโยชน์มิได้ก็บรรเทาเสีย ธรรมทั้งหลายมีกายสุจริตเป็นต้น ย่อมเป็นประโยชน์ก็ยึดถือเอาไว้

8.8 สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธินั้นมีลักษณะ 2 ประการ คือ

1. ปาโมกขสัมมาสมาธิ
2. อวิกเขปนสัมมาสมาธิ

1. ปาโมกขสัมมาสมาธิ ปาโมกขสัมมาสมาธินั้นเป็นประธานแก่กุศลธรรมทั้งปวง อุปมาดุจยอดปราสาท อันเป็นประธานแก่กลอน¹ทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระนาคเสนจึงอุปมาถวายแก่สมเด็จพระยามลีนทราช มีเนื้อความว่า

“มหาราช ดูกรบพิตรพระราชสมภาร กลอนทั้งหลายแห่งปราสาทนั้นจะมีจำนวนเท่าใดก็ตาม ย่อมมียอดปราสาทเป็นประธาน กลอนทั้งหลายย่อมตั้งน้อมโอนไปประชุมกันยังยอดปราสาท ยอดปราสาทนั้นย่อมล้ำเลิศกว่ากลอนทั้งหลายทั้งปวง ข้อนี้มีอุปมาฉันใด กุศลธรรมทั้งหลายจะมีจำนวนสักเท่าใดก็ตาม ย่อมน้อมโอนไปในสัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิจึงเป็นที่ประชุมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ก็มีอุปมาดุจยอดปราสาทนั้น”

2. อวิกเขปนสัมมาสมาธิ อวิกเขปนสัมมาสมาธินั้นมีสภาวะยังธรรมทั้งหลายให้บังเกิดด้วยสัมมาสมาธิ โดยมีให้ฟังชานด้วยอุทัจจะ และให้ตั้งอยู่มั่นคงในอารมณ์เดียว จึงมีอุปมาว่า ชื่อว่าพระมหากษัตริราชเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปสู่สงครามยุทธนั้น ย่อมทอดพระเนตรแลดูเสนาทั้งหลายทั้งปวง ครั้นเห็นเสนาย่อยย่อในจุดใด ก็เสด็จไปยังจุดนั้น ยัง

¹ กลอน คือ ไม้ที่พาดบนแปสำหรับวางเครื่องมุงหลังคาจาก

เสนาให้ฮึกเหิมแกร่งกล้าบริบูรณ์ เพื่อยังเสนาฝ่ายตรงข้ามให้พินาศไป และให้ประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามอำนาจแห่งพระมหากษัตราธิราชนั้น ข้อนี้มีอุปมาฉันใด อวิกเขปนสัมมาสมาธิก็มีอุปมาฉันนั้น เหตุว่าสัมมาสมาธินั้น มิให้กุศลธรรมทั้งหลายที่บังเกิดนั้นฟุ้งซ่านด้วยอุทัจจะ และให้ครอบงำอุทัจจะเสีย แล้วให้ตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวตามอำนาจแห่งสัมมาสมาธิ นี้อุปมาดุจพระมหากษัตราธิราช

บทที่ 9

ปฐมอริยสาวก

เนื้อหาบทที่ 9 ปฐมอริยสาวก

9.1 พระธรรมจักร

9.2 ผลของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

1. ปัญจวัคคีย์สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้รวดเร็วเพราะฝึกตัวตามหลักมรรคมีองค์ 8 มาก่อนแล้ว เพียงแต่ว่ายังไม่ถูกต้องตามมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา เมื่อฟังธรรมแล้ววางใจไว้ถูกที่ถูกส่วนจึงบรรลุธรรมในที่สุด

2. เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ พระองค์ทรงปรารภนาที่จะแสดงธรรมโปรดอาจารย์ทั้งสองคืออาฬารดาบสและอุทกดาบสก่อน เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีกิเลสเบาบาง เมื่อฟังธรรมแล้วจะสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์โดยฉับพลัน แต่น่าเสียดายที่ท่านทั้งสองได้ละอรรถภาพไปบังเกิดในอรูปภพ ซึ่งไม่สามารถที่จะฟังธรรมได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติการเกิดปฐมอริยสาวก
2. เพื่อศึกษาลักษณะสภาวะธรรมของพระโสดาบัน

บทที่ 9

ปฐมอริยสาวก

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาตรัสเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น พระองค์ตรัสเทศนาโพธิปักขิยธรรม ปฏิจจนูปบาทธรรม และอริยสัจ 4 ธรรมทั้งสามนี้มีอรรถเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันประดุจดั่งดุมเกวียน กำเกวียน และกงเกวียน จึงได้ชื่อว่า **พระธรรมจักร**

9.1 พระธรรมจักร

พระธรรมจักรนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ คือ

1. ปฏิเวธญาณธรรมจักร
2. เทศนาญาณธรรมจักร

1. ปฏิเวธญาณธรรมจักร ได้แก่ พระญาณอันตรัสรู้อริยสัจ 4 มีปริวัฏฏ์ 3 มีอาการ 12 ประหารข้าศึก คือกิเลสเสียได้ เป็นสมุจเฉทปหาน ขาดจากสันดานแห่งพระองค์แล้ว และนำมาซึ่งอริยผล

2. เทศนาญาณธรรมจักร ได้แก่ พระญาณอันอบรมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธองค์ตรัสเทศนาอริยสัจ มีปริวัฏฏ์ 3 มีอาการ 12 ยังสาวกทั้งหลายมีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประธาน ให้ได้สำเร็จอริยมรรคอริยผล ตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน

ญาณธรรมจักรซึ่งพระพุทธองค์ตรัสเทศนาอริยสัจ มีปริวัฏฏ์ 3 ประการนั้น ได้แก่

1. สัจจญาณ
2. กิจจญาณ
3. กตญาณ

1. สัจจญาณ คือ พระปรีชาญาณอันตรัสรู้ซึ่งอริยสัจด้วยพระองค์เอง จะมีบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดเป็นครูอาจารย์ของพระองค์นั้นหาไม่ได้

2. กิจจญาณ คือ พระปรีชาญาณอันแทงตลอดในกิจแห่งอริยสัจ 4 ตรัสรู้แจ้งว่า ทุกขสัจนี้สมควรที่พระอริยบุคคลจะพึงกำหนดรู้ สมุทัยสัจนี้สมควรที่พระอริยบุคคลจะพึงละเสีย นิโรธสัจคือพระนิพพานนั้นสมควรที่พระอริยบุคคลจะพึงกระทำให้แจ้งในชั้นธัมมทาน มรรคสัจอันเป็นทางปฏิบัติให้ถึงซึ่งการดับทุกข์นั้นสมควรที่พระอริยบุคคลจะพึงเจริญไว้ใน สันดาน

3. กตญาณ คือ พระปรีชาญาณอันรู้แจ้งในกิจแห่งอริยสัจ 4 อันกระทำเสร็จแล้ว และ รู้ว่าตนได้กำหนดรู้ทุกขสัจเป็นอารมณ์อยู่แล้ว รู้ว่าสมุทัยสัจคือต้นหานั้นตนได้ละขาดจาก สันดานแล้ว รู้ว่านิโรธสัจคือพระนิพพานนั้นตนได้กระทำให้ประจักษ์แจ้งในสันดานแล้ว รู้ว่า มรรคสัจอันเป็นทางปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์นั้นตนได้เจริญบริบูรณ์แล้ว

สำหรับอาการ 12 ประการนั้น ถ้าจะใคร่รู้ให้ตั้งอริยสัจทั้ง 4 ลง แล้วคุณด้วยญาณทั้ง 3 ดังกล่าวแล้ว ก็จะได้ผลลัพธ์เป็นอาการ 12 พระปรีชาญาณอันประกอบด้วยปริวิภูมิจึง 3 อาการ 12 นี้ ได้ชื่อว่า **“ธรรมจักร”** เพราะสามารถหมุนเคลื่อนไปมาซ้ำคือกิเลสเสียได้ ธรรมจักรนี้ประเสริฐกว่าวชิราวุธของสมเด็จพระอมรินทราบหาราช ซึ่งทรงอาณุภาพมาก วชิราวุธนั้น ถ้าสมเด็จพระอมรินทราบหาราชทรงพระพิโรธแล้วทิ้งไปในอากาศ จะทำให้ฝนแล้งไปถึง 7 ปี ถ้าทิ้งลง ไปยังแผ่นดินพสุธา ต้นไม้ใบหญ้าพฤษภาคมพันธุ์ทั้งปวงก็จะเสียหายมิได้งอกผุดขึ้นมาซ้ำ นานถึง 12 ปี ถ้าทิ้งไปในท้องมหาสมุทร น้ำในมหาสมุทรก็จะเหือดแห้งไป ถ้าทิ้งลงบนยอด เขาพระสุเมรุ ภูเขานั้นก็จะแตกตลอดถึงอโธภาค อำนาจของจักรแก้ววชิราวุธแห่งสมเด็จพระอมรินทราบหาราชมีพลังฤทธิ์ร้ายแรงถึงเพียงนี้ แต่ก็มีอาจจะสังหารกิเลสธรรมทั้งปวงให้พินาศ ย่อยยับไปได้ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่า **ธรรมจักรนี้ประเสริฐกว่าวชิราวุธแห่งสมเด็จพระอมริน-ทราบหาราช**

9.2 ผลของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าตรัสเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลงแล้ว แผ่น พื้นปฐพีก็กัมปนาทป่วนปั่นหวั่นไหวไปทั่ว ประดุจเครื่องจักรยนต์กำลังทำงาน มหาสมุทรก็ บันลือลั่นด้วยเสียงคลื่นอันซัดด้วยแรงลม เขาพระสุเมรุก็โอนอ่อนโน้มค้อมลงดุจดั่ง จะก้มศีรษะโน้มถ่วงยอภิวาทนมหัศจรรย์ เสียงสนั่นครั่นครื้นตลอดถึงพรหมโลก ประกอบกับ แสงสว่างกระจ่างไปในอนันตโลกธาตุดุจดั่งรัศมีแห่งเทพบุตรและเทพธิดา อินทร์พรหมทั้งปวง ความมหัศจรรย์ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นมากมายเป็นอนันต

ในขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาพระอัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลงนั้น พรหมทั้งหลายจำนวนสิบแปดโกฏิ เทพดาอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก และพระโกณฑัญญเถรเจ้าก็ได้สำเร็จอริยมรรคอริยผล มีดวงตาเห็นธรรม บรรลุพระโสดาปัตติผล พระโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบันผู้ประหารเสียซึ่งอาสวกิเลส เป็นสมุจเฉทได้ 3 ประการ คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส** เป็นพระอริยบุคคลในพระศาสนา

สักกายทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน เช่น เห็นรูปเป็นตน เห็นเวทนาเป็นตน เป็นต้น

วิจิกิจฉา หมายถึง ความสงสัยเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย

สีลัพพตปรามาส หมายถึง ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร คือถือว่า เพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญา รวมทั้งการถือศีลและวัตรอย่างมกมาย โดยสักแต่ว่าทำตาม ๆ กันไป หรือโดยนิยมนวาลัง ว่าศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลงแล้ว พระปัญจวัคคีย์ทั้งห้าต่างก็มีจิตชื่นชมยินดีในพระพุทธานุภาพของพระองค์ยิ่งนัก เหล่าเทพดาทั้งหลายต่างก็ร้องป่าวประกาศให้ได้ยินขึ้นไปว่า อันว่าอัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันประเสริฐหาสิ่งใดเสมอเหมือนมิได้นี้ เหล่าสมณะ พราหมณ์ เทพดา มาร และพรหม พวกใดพวกหนึ่งในโลกนี้มีอาจแสดงได้ แต่พระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงให้ปรากฏในราวป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กันกับพระนครพาราณสีในกาลบัดนี้แล้ว

เมื่อเหล่าเทพดาทั้งหลายร้องป่าวประกาศกัน ดังขึ้นไปถึงเทพดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นจาตุมหาราชิกาเทวโลกนั้น เหล่าเทพดาในชั้นจาตุมหาราชิกาก็ป่าวประกาศกันก็ยกย่องให้ได้ยินต่อไปถึงเทพดาในชั้นดาวดึงส์ เทพดาทั้งหลายในชั้นดาวดึงส์ก็ช่วยกันประกาศต่อ ๆ ไปให้ได้ยินขึ้นไปถึงเทพดาชั้นยามา เทพดาแต่ละชั้น ๆ ก็ป่าวประกาศต่อ ๆ ไปจนถึงชั้นดุสิต トラบเทวถึงอกนิภูฏภวคพรหม พร้อมกันนั้นโลกธาตุนี้ก็ยกย่องกัมปนาทป่นป่วนหวั่นไหวไปทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง ตลอดทั่วทุกทิศานุทิศ แสงสว่างโชติช่วงอันยิ่งใหญ่ก็ปรากฏไปทั่วโลกธาตุ ล่วงลบลกบเทวานุภาพของเทพดาทั้งหลายในโลก

ลำดับนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงเปล่งอุทานวาจาชมเชยว่า “อัญญาสิ วตโก โภณทัณฺเณ อัญญาสิ วตโก โภณทัณฺเณ” แปลว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย

โกณฑัญญะกำลังมีดวงตาเห็นธรรมแล้ว ๆ” และพระบรมพุทธานุญาตว่าจានี้ได้กลายเป็นชื่อของพระโกณฑัญญะในกาลต่อมาว่า **พระอัญญาโกณฑัญญะ** อรรถาธิบายในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรก็จบลงแต่เพียงเท่านี้

พระบรมพุทธานุญาตของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันนั้นย่อมเป็นการยืนยันในอริยผล เป็นพระโสดาบันบุคคลของพระโกณฑัญญะในขณะนั้นแล้ว พร้อมกันนั้นย่อมเป็นการประกาศความมหัศจรรย์แห่งสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐสุด ซึ่งพระพุทธร่องค์ได้ตรัสรู้แล้วให้สัตว์ทั้งหลายได้รับทราบกันทั่วอเนกโลกธาตุ ซึ่งนอกจากจะสามารถกำจัดความแคลงใจสงสัยของเหล่าปัญจวัคคีย์แล้ว ยังจะเป็นกำลังใจอันยิ่งใหญ่ให้นักบวชทั้ง 5 นั้น เร่งน้อมรับและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธร่องค์อย่างเคร่งครัด

หากจะย้อนรำลึกถึงประวัติของนักบวชโกณฑัญญะ นักศึกษาคงจะจำได้ว่า ท่านเป็นบุคคลคนเดียวเท่ากับโกณฑัญญพราหมณ์ ซึ่งเป็นพราหมณ์หนุ่มที่สุดในบรรดาพราหมณ์ 8 คน ผู้ทำนายลักษณะของสิทธัตถกุมาร จากเกียรติประวัติของท่านในครั้งนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าโกณฑัญญพราหมณ์เป็นผู้มีการศึกษาดีทั้งทางโลกและในเรื่องฌานสมาบัติ เพราะเป็นผู้เดียวที่ทำนายว่า สิทธัตถกุมารจะได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบกับการศึกษาปฏิบัติฌานสมาบัติในช่วงเวลาประมาณเกือบ 6 ปี ที่ออกบวชตามปฏิบัติรับใช้พระสิทธัตถะนั้นโกณฑัญญพราหมณ์น่าจะได้อบรมฌานสมาบัติขั้นสูงแล้ว ครั้นเมื่อได้รับการชี้แนะจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ก็สามารถบรรลุอริยผลเป็นโสดาบันบุคคลท่านแรกในพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นประจักษ์พยานสนับสนุนว่า พระพุทธร่องค์ทรงเป็น**สัมมาสัมพุทธ** คือ ผู้ตรัสรู้เองอย่างแท้จริง และธรรมที่ทรงสั่งสอนนั้นเป็นสิ่งประเสริฐสุดจริง ยังไม่เคยมีสมณพราหมณ์ผู้ใดในสมัยนั้นล่วงรู้มาก่อนเลย

อนึ่ง การที่พรหมทั้งหลายจำนวนมากมายบรรลุโสดาปัตติผล ในขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลงนั้น ย่อมแสดงอย่างชัดแจ้งว่า ธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นสิ่งประเสริฐสุดโดยแท้ไม่มีคำสั่งสอนในลัทธิใด ๆ เทียบเท่า แม้พรหมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสมัยนั้นว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด และผู้ที่จะได้ไปบังเกิดเป็นพรหมนั้น จะต้องเคยเจริญฌานสมาบัติมาก่อน เช่นนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่า พรหมทั้งหลายยังมิได้เป็นอริยบุคคล ทั้งยังขาดความรู้ในเรื่องอริยมรรคอริยผล เมื่อจุติจากพรหมโลกแล้วยังจะต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอีกมิรู้จบสิ้นเช่นเดียวกับชาวโลกทั้งหลาย นอกจากจะสามารถเจริญฌานสมาบัติจนบรรลุกายธรรมอรหัต สามารถกำจัดอาสวกิเลสให้สูญสิ้นโดยเด็ดขาดเท่านั้น จึงจะบรรลุความหลุดพ้น

อย่างไรก็ตาม จากปรากฏการณ์ในวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น คงจะทำให้เข้าใจได้ว่า การที่สัตว์ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ก็ดี การได้ไปบังเกิดในพรหมโลกก็ดี หรือแม้การที่พระโกณฑัญญะมีดวงตาเห็นธรรม บรรลุอรุณผล เพียงได้ฟังพระธรรมเทศนาในเวลาอันสั้นก็ดี เหล่านี้ล้วนเป็นผลจากการสั่งสมกุศลธรรมมาโดยตลอด ซึ่งอาจจะเป็นการสั่งสมข้ามภพข้ามชาติ ประกอบกับการสั่งสมในปัจจุบันชาติ และแม้การสั่งสมบุญกุศลนั้นจะนานแสนนานเพียงใดก็ตาม หากไม่มีโอกาสพบสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือคำสั่งสอนอันถูกต้องแม่นยำตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้ว การบรรลุอรุณผลถึงซึ่งความหลุดพ้นของเหล่าสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่สามารถบังเกิดขึ้นได้เลย

ดังนั้นจึงนับว่าเป็นบุญมหาศาลของเหล่าศาสนิกชนทั้งหลายที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาและปฏิบัติพระศาสนาจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วทุ่มเทชีวิตปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์โดยมิได้ย่อหย่อน จงมั่งใจเถิดว่า ท่านกำลังเดินถูกทางแล้ว แต่จะบรรลุจุดหมายปลายทางเมื่อใดนั้น คงจะมีองค์ประกอบหลายอย่างหลายประการเป็นตัวกำหนด

โปรดได้ลองพิจารณาการปลูกต้นไม้ใหญ่สักต้นดูเถิด ทั่วไมนั้นจะให้ผลคงเป็นเวลานานพอสมควร หากไม้นั้นปลูกในดินดีได้รับการดูแลเอาใจใส่ให้ปุ๋ยให้น้ำเป็นอย่างดี ปลอดภัยจากการรบกวนของเหล่าศัตรูพืชทั้งหลาย ไม้นั้นก็คงจะผลิดอกออกผลได้รวดเร็ว หากไม้นั้นอยู่ในสภาพตรงข้ามกับที่กล่าวแล้ว การผลิดอกออกผลก็คงจะเนิ่นนานออกไป หรืออาจจะเฉาตายไปเลยก็ได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด การศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็มีอุปมาฉันนั้น

อนึ่ง ทั้ง ๆ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ทั้งหมด แต่ก็มีพระโกณฑัญญะเพียงผู้เดียวที่บรรลุอรุณผลเป็นพระโสดาบันบุคคล ส่วนนักบวชอีก 4 รูปนั้นยังมิได้บรรลุอรุณผลอันใดเลย เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะบารมีของแต่ละท่านแตกต่างกัน ตามประวัติของพระโกณฑัญญะนั้นปรากฏว่า เมื่อครั้งพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกนี้ ครั้งนั้นพระอัญญาโกณฑัญญะบังเกิดเป็นชานวนผู้มีอันจะกิน มีชื่อว่า มหากาล ทำนาแต่ละคราวก็สามารถขวนขวายนำผลผลิตไปทำอาหารถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสงฆ์หมู่ใหญ่ได้ถึง 9 ครั้ง ตามลำดับแห่งความมั่งคั่งของรวงข้าว

กล่าวคือ ครั้งแรกถวายทานเมื่อข้าวเป็นน้ำนม ครั้งที่สองถวายทานเมื่อข้าวเป็นลูกหวาย ครั้งที่สามเมื่อเกี่ยวครั้งแรก ครั้งที่สี่เมื่อมัดต้นข้าวเป็นกำ ครั้งที่ห้าเมื่อทำเป็นฟ่อน ครั้งที่หกเมื่อขนเข้าลาน ครั้งที่เจ็ดเมื่อขนเข้าลอมเป็นวง ครั้งที่แปดเมื่อนวด ครั้งที่เก้าเมื่อขนเข้ายุ้ง

ทุกครั้งที่ถวายทานก็ตั้งใจอธิษฐาน ขอให้ตนได้สำเร็จมรรคผลนิพพานเป็นคนแรก ก่อนคนทั้งปวง ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์เบื้องหน้า ลักษณะการสร้างกุศลกรรม ดังกล่าวแล้วได้สั่งสมเป็นนิสัยเช่นนี้สืบมาทุกภพทุกชาติ เมื่อมีโอกาสสร้างกุศลธรรม พระโกณฑัญญะก็เร่งกระวีกระวาดทำก่อนผู้อื่น ทำด้วยความจริงใจ ทำอย่างทุ่มเท ไม่ใช่ทำอย่างเสียไม่ได้ वासนาบารมีที่ท่านสั่งสมมาดีตั้งแต่ภพชาติในอดีต ประกอบกับवासนาบารมีที่บำเพ็ญในปัจจุบันชาติของท่าน ได้ส่งผลให้พระโกณฑัญญะบารมีแก่กล้าเหนือกว่านักบวชทั้งหลาย

ครั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลง ท่านจึงตื่นก่อนผู้อื่น ได้บรรลุ อริยผลก่อนนักบวชร่วมทางอีก 4 รูป ส่วนนักบวชทั้ง 4 รูปนั้น แม้ได้บรรลุอริยมรรคอริยผล อันใด ท่านก็มีได้รู้สึกท้อแท้ แต่กลับทวิความเลื่อมใสศรัทธา เคารพเทิดทูน และเพียรพยายาม ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ยิ่งขึ้นอีก ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า ในเวลาต่อมาอีกไม่นาน เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา**อนัตตลักขณสูตร** ภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งหมด ก็ได้บรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหันตสาวกรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา

นักศึกษาทั้งหลาย เมื่อได้ศึกษาวิชาแม่บทแห่งธรรมจบลงแล้ว ก็อย่าปล่อยเวลาให้ ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ ได้โปรดลงมือเจริญภาวนาตามวิธีที่ได้เคยศึกษามา อัน ธรรมปฏิบัตินั้น นอกจากจะสามารถน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ผ่องใส ดำรงชีวิตอยู่ใน ปัจจุบันด้วยความสงบสุข แม้ประสบปัญหาใด ๆ นอกจากจะสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ ด้วยสติและปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพแล้ว ยังเป็นการสั่งสมบุญवासนาบารมี เพื่อแผ้วถางทาง ไปสู่มรรคผลนิพพานอีกด้วย แม้จะยังไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินี้ ก็มีโอกาสไป บังเกิดในโลกสวรรค์ หรือแม้พรหมโลก ตามกำลังบุญवासนาบารมีของตน

ครั้นเมื่อมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิดในโลกนี้และवासนาบารมีของท่านแก่กล้าพอ ก็อาจจะได้บรรลุอริยผลเป็นบุคคลแรกในพระศาสนา ดังเช่นพระโกณฑัญญะ หรือมีฉะนั้นหาก สถิตอยู่ในสวรรค์ หรือพรหมโลก ก็คงจะได้บรรลุอริยผลเช่นเดียวกับพรหมทั้ง 18 โภค ซึ่ง สำเร็จอริยมรรคอริยผลเป็นพระอริยบุคคลอันวิเศษ พร้อมกับพระอัญญาโกณฑัญญะในครั้ง กระนั้นได้เป็นแน่แท้

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

เริ่มธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

อนุตตร อภิสมโพธิ สมพุชฌิตวา ตถาคต

พระตถาคตเจ้า ได้ตรัสรู้ซึ่งพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

ปจฺมํ ยํ อเทเสสิ ธมฺมจกฺกํ อนุตตรํ

สมมเทว ปวตฺเตนฺโต โลเก อปฺปฏิวตฺติยํ

เมื่อจะทรงประกาศธรรมที่ใคร ๆ ยังมิได้ให้เป็นไปแล้วในโลก

ให้เป็นไปโดยชอบแท้ ได้ทรงแสดงพระอนุตตรธรรมจักรใดก่อน

ยตุถากฺขตา อุโภ อนุตา ปฏิปตฺติ จ มชฺฌิมา

จตุสวาริยสจฺเจสุ วิสุทฺธํ ญาณทสฺสนํ

คือในธรรมจักรใด พระองค์ตรัสซึ่งที่สุด 2 ประการ และข้อปฏิบัติเป็นกลาง

และปัญญาอันรู้เห็น อันหมดจดแล้วในอริยสัจทั้ง 4

เทสิตํ ธมฺมราเชน สมฺมาสมฺโพธิกิตฺตนํ

นาเมน วิสุตฺตํ สุตฺตํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํ

เวยฺยากรณปาเจน สงฺคีตฺนตฺตมฺภณาม เส.

เราทั้งหลายจงสดธรรมจักรนั้น ที่พระองค์ผู้พระธรรมราชาทรงแสดงแล้ว

ปรากฏโดยชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นสูตรประกาศพระสัมมาสัมโพธิญาณ

อันพระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้โดยเวยยากรณปาฐะ เทอญ.

เอวฺมเม สุตํ

อันข้าพเจ้า (คือพระอานนทเถระ) ได้สดับมาแล้วอย่างนี้

เอก์ สมย์ ภควา

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

พาราณสีย์ วิหริติ อสิปตเน มิคทาเย

เสด็จประทับอยู่ที่ป่าอสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ตตร โข ภควา ปญจวคฺคิเย ภิกฺขุ อามนฺเตสึ

ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเตือนพระภิกษุปัญจวัคคีย์ ว่า

เทว เม ภิกฺขเว อนฺตา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้

ปพฺพชิตฺเตน น เสวิตพฺพา

อันบรรพชิตไม่ควรเสพ

โย จายํ กาเมสุ กามสุขลฺลิกานฺโยโค

คือการประกอบตนให้พัวพันด้วยกาม ในกามทั้งหลายนี้ใด

หิโน

เป็นธรรมอันเลว

คมฺโม

เป็นเหตุให้ตั้งบ้านเรือน

โปถุชฺชนิกो

เป็นของคนมีกิเลสหนา

อนริโย

ไม่ใช่ไปจากข้าศึกคือกิเลส

อนตฺถสญฺหิโต

ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง

โย จายํ อตฺตกิลมณฺญโยโค

คือการประกอบความเหินห่างด้วยตนเหล่านี้ได้

ทุกฺโข

ให้เกิดทุกข์แก่ผู้ประกอบ

อนริโย

ไม่ใช่ไปจากข้าศึกคือกิเลส

อนตฺถสญฺหิโต

ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง

เอเต เต ภิกฺขเว อุโภ อนฺเต อนฺุคฺมมฺ มชฺฌิมา ปฏฺิปปา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้นนั้น

ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา

อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง

จกฺขุกรณี ฌาณกรณี

ทำดวงตา ทำญาณเครื่องรู้

อุปสมาย อภิญฺเฌาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ

ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ

กตมา จ สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏฺิปปา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อปฏิบัติซึ่งเป็นกลางนั้นเป็นไหน

ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา

ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง

จกขุกรณ์ ฌาณกรณ์

ทำดวงตา ทำญาณเครื่องรู้

อุปสมาย อภิญญาย สมุโพธาย นิพพานาย สัตตัตติ

ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ

อยมเว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค

ทางมีองค์ 8 เครื่องไปจากข้าศึก คือกิเลสนี้เอง

เสยฺยถิํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมฺนโต

สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ

กล่าวคือ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ

ความเลื่อมใสชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งจิตชอบ

อโย โข สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏฺิปปา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันนี้แล ข้อปฏิบัติซึ่งเป็นกลางนั้น

ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา

ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง

จกขุกรณ์ ฌาณกรณ์

ทำดวงตา ทำญาณเครื่องรู้

อุปสมาย อภิญญาย สมุโพธาย นิพพานาย สัตตัตติ

ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ

อิํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็นี้แล เป็นทุกข์อย่างแท้จริง คือ

ชาติปิ ทุกฺขา

ความเกิดก็เป็นทุกข์

ชราปี ทุกุชา

ความแก่ก็เป็นทุกข์

มรณมุปี ทุกุขัม

ความตายก็เป็นทุกข์

โสภปริเทวทุกุขโทมนสสุปายาสาปี ทุกุชา

ความโศก ความร่ำไรร่ำพัน ความทุกข์โทมนัส และความคับแค้นใจก็เป็นทุกข์

อปปีเยหิ สมุปโยโค ทุกุโข

ความประสบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลาย เป็นทุกข์

ปิเยหิ วิปโยโค ทุกุโข

ความพลัดพรากจากสิ่งรักทั้งหลาย เป็นทุกข์

ยมปิจุณฺเณ น ลภติ ตมุปี ทุกุขัม

ปรารถนาอยู่ย่อมไม่ได้ แม้อันใด แม้อันนั้นก็ เป็นทุกข์

สํชิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาทุกุชา

โดยย่อแล้ว อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์

อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกุขสมุทโย อริยสจฺจํ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็นี้แล เป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นอย่างจริงแท้คือ

ยายํ ตณฺหา

ความทะยานอยากนี้

โปโนพฺภวิกา

ทำให้มีภพอีก

นนทฺิราศสทคตา

เป็นไปกับความกำหนดด้วยอำนาจความเพียร

ตตฺร ตตฺราภินนฺทนี

เพลิตเพลีนในอารมณฺ์นั้น ๆ

เสยฺยถึทำ

กล่าวคือ

กามตณฺหา

คือความทะยานอยากในอารมณ์ที่ใคร่

ภวตณฺหา

คือความทะยานอยากในความมีความเป็น

วิภวตณฺหา

คือความทะยานอยากในความไม่มีไม่เป็น

อิทำ โข ปน ภิกฺขเว ทฺถกฺขณโรโธ อริยสจฺจํ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็นี้แล เป็นความดับทุกข้ออย่างจริงแท้ คือ

โย ตสฺสาเยว ตณฺหาเยว อสเสววิราคณโรโธ

ความดับโดยสิ้นกำหนด โดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้นนั้นเกี่ยวอันใด

จาโค

ความสละตัณหานั้น

ปฏินิสฺสคฺโค

ความวางตัณหานั้น

มุตฺติ

ความปล่อยตัณหานั้น

อนาลโย

ความไม่พัวพันแห่งตัณหานั้น

อิหํ โข ปน ภิกขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็นี้แล เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์อย่างแท้จริง คือ

อยมฺว อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค

ทางมีองค์ 8 เครื่องไปจากข้าศึก คือกิเลสนั้นแล

เสยฺยถิํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมฺนโต

สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ

กล่าวคือ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ

ความเลื่อมใสชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งจิตชอบ

อิหํ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ เม ภิกขเว

ปฺพเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว

แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า นี่เป็นทุกข์อริยสัจ

ตํ โข ปนินํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริญฺเญยฺยนฺติ เม ภิกขเว

ปฺพเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญารู้ได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว

แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกขอริยสัจนี้นั้นแล ควรกำหนดรู้

ตัม โข ปณิทั ทุกขัง อริยสัจจํ ปริยชาติตุนติ เม ภิกขเว

ปุพฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญารู้ได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว

แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกขอริยสัจนี้นั้นแล

อันเราได้กำหนดรู้แล้ว

อิหม์ ทุกฺขสมุทฺทโย อริยสัจฺจนฺติ เม ภิกขเว

ปุพฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญารู้ได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า นี่ทุกขสมุทัยอริยสัจ

ตัม โข ปณิหัง ทุกขสมุทโย อริยสัจจัม ปหาตพพุนติ เม ภิกขเว

ปุปฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกขสมุทัยอริยสัจนี้นั้นแล ควรละเสีย

ตัม โข ปณิหัง ทุกขสมุทโย อริยสัจจัม ปหีนฺนติ เม ภิกขเว

ปุปฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกขสมุทัยอริยสัจนี้นั้นแลอันเราได้ละแล้ว

อิหัง ทุกฺขนิโรธो อริยสัจจกฺกมฺโม เม ภิกขเว

ปุปฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว

แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า นี่ทุกขนิโรธอริยสัจ

ตัม โข ปณิทัํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ สจฺจิกาทพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว

ปฺพเพ อนนฺตฺตฺตํ ธมฺเมสฺส

จกฺขุํ อุตฺปาติ ญานํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตฺวก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ทุกฺขนิโรธอริยสจฺจํนั้นแล ควรทำให้แจ้ง

ตัม โข ปณิทัํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ สจฺจิกตฺตฺตํ เม ภิกฺขเว

ปฺพเพ อนนฺตฺตฺตํ ธมฺเมสฺส

จกฺขุํ อุตฺปาติ ญานํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตฺวก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า

ก็ทุกฺขนิโรธอริยสจฺจํนั้นแล อันเราได้ทำให้แจ้งแล้ว

อิทัํ ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏฺติปทา อริยสจฺจนฺติ เม ภิกฺขเว

ปฺพเพ อนนฺตฺตฺตํ ธมฺเมสฺส

จกฺขุํ อุตฺปาติ ญานํ อุตฺปาติ

ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ

ตฺวก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว

แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ตัม โข ปณิทัม ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจัม ภาวะตัพพนุติ เม ภิกขเว

ปุปฺเพ อนนุสฺสึเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุํ อุทปาติ นฺดาณํ อุทปาติ

ปญฺญา อุทปาติ วิชฺชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า

ก็ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้นแล ควรให้เจริญ

ตัม โข ปณิทัม ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจัม ภาวิตนฺติ เม ภิกขเว

ปุปฺเพ อนนุสฺสึเตสฺส ธมฺเมสฺส

จกฺขุํ อุทปาติ นฺดาณํ อุทปาติ

ปญฺญา อุทปาติ วิชฺชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว

ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า

ก็ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้นแล อันเราเจริญแล้ว

ยยาวกัณฺเฏ เม ภิกขเว อิมํสฺส จตฺตํ อริยสัจฺเจสฺส

เอวํนฺติปริวณฺณํ ทฺวาทสการํ ยถาภูตํ นฺดาณตสฺสนํ น สุวิสุทฺธํ อโหสิ

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างไร ในอริยสัจ 4 เหล่านี้ของเรา

ซึ่งมีรอบ 3 มีอาการ 12 อย่างนี้ ยังไม่หมดจดเพียงใดแล้ว

เนว ตาวาหิ ภิกขเว สเทเวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก

สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย

อนุตฺตรํ สมฺมาสมุโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ ปจฺจณฺณาสึ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้ยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ชอบ

ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก เป็นไปกับด้วยเทวดา มาร พรหม

ในหมู่สัตว์ ทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา มนุษย์ ไม่ได้เพียงนั้น

ยโต จ โข เม ภิกขเว อิมेषฺ จตฺตสฺส อริยสจฺเจสฺส

เอวนติปริวณฺณํ ทวาทสาการิ ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ สุวิสุทฺธํ อโหสิ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงอย่างไร

ในอริยสัจ 4 เหล่านี้ของเรา ซึ่งมีรอบ 3 มีอาการ 12 อย่างนี้ หมดจดดีแล้ว

อถาหิ ภิกขเว สเทเวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณียา

ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมุโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ ปจฺจณฺณาสึ

เมื่อนั้น เราจึงได้ยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ชอบ

ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก เป็นไปกับด้วยเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์

ทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา มนุษย์

ญาณญจ ปน เม ทสฺสนํ อุตฺปาทึ

ก็แล ปัญญาอันรู้เห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

อุกุปฺปา เม วิมุตฺติ อยมนฺติมา ชาติ นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโวติ

ว่าความพ้นวิเศษของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นที่สุดแล้ว บัดนี้ไม่มีภพอีก

อิทมวโจ ภควา

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสธรรมปริยายนี้แล้ว

อตตมนา ปญจวคฺคิยา ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทํ

ภิกษุปัญจวคฺคิยฺก็มีใจยินดี เพลินภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อิมสฺมิณจ ปน เวยยากรณสฺมิ ภณฺณมานเ

ก็แลเมื่อเวยยากรณนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอยู่

อายุสฺมโต โทณฺทณฺณสฺส วิรชํ วิตมลํ ธมฺมจกฺขํ อุทปาติ

จักขุในธรรม อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระผู้มีอายุโกณฑัญญะ

ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมุตฺถมฺมํ สพฺพพฺพตํ นิโรธธมฺมนฺติ

ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอันเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้น มีอันดับไปเป็นธรรมดา

ปวตฺติเต จ ภควตา ธมฺมจกฺเก

ก็ครั้นเมื่อธรรมจักร อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้เป็นไปแล้ว

ภุมฺมา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสฺสุ

เหล่าภุมเทวดา ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

เอตมฺภควตา พาราณสียํ อัสสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ

อุปปฏิวตฺติยํ สมณเณ วา พุราหุมนเณ วา เทเวณ วา

มาเรณ วา พุรหุมนฺนา วา เกนจิ วา โลกสฺมินฺติ

ว่านั่นจักร คือธรรม ไม่มีจักรอื่นสู้ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เป็นไปแล้ว

ที่ป่าอัสสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม

และใคร ๆ ในโลกยังให้เป็นไปไม่ได้ ดังนี้

ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมฺหาราชิกา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสฺสุ

เทวดาเหล่าชั้นจาตุมหาราช ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าภุมเทวดาแล้ว ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ตาวติสา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าชั้นดาวดึงส์ ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นจาตุมหาราชาแล้ว ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

ตาวติสานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ยามา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าชั้นยามา ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นดาวดึงส์แล้ว ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

ยามานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ตฺลิตฺตา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าชั้นดุสิต ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นยามาแล้ว ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

ตฺลิตฺตานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา นิมฺมานรตฺติ เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าชั้นนิมมานรดี ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นดุสิตแล้ว ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

นิมฺมานรตฺตินํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ปฺรนิมฺมิตฺตวสฺวัตฺติ เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นนิมมานรดีแล้ว

ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

ปฺรนิมฺมิตฺตวสฺวัตฺตินํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา พุรฺหมกายิกา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ

เทวดาเหล่าที่เกิดในหมู่พรหม ได้ฟังเสียงของเทวดาเหล่าชั้นปรนิมมิตวสวัตดีแล้ว

ก็ยังเสียงให้บันลือลั่น

เอตมฺภควตา พาราณสียํ อสิปตฺเน มิคฺทาเย อนุตฺตรํ

ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฎฺฐิตฺตํ สมณฺเณ วา พุราหฺมณฺเณ วา เทเวณ วา

มาเรณ วา พุรฺหุณฺนา วา เกณจิ วา โลกสุมิณฺติ

ว่านั่นจักร คือธรรม ไม่มีจักรอื่นสู้ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เป็นไปแล้ว

ในป่าอสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา

มาร พรหม แลใคร ๆ ในโลกยังให้เป็นไปไม่ได้ ดังนี้

อิติห เตน ขณน เตน มุหุตฺเตน ยาว พุรหมฺโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิ

โดยขณะครู่เดียวนั้น เสี่ยงขึ้นไปถึงพรหมโลก ด้วยประการฉะนี้

ออยฺยจ ทสฺสทฺสฺสี โลกธาทู

โลกธาทู ทั้งหมื่นโลกธาทู

สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ

ได้หวั่นไหวสะเทือนสะท้านลั่นไป

อปฺปมาโน จ โอสฺพาโร โอสฺพาโส โลเก ปาตุโรหิ

ทั้งแสงสว่างอันยิ่งไม่มีประมาณ ได้ปรากฏแล้วในโลก

อติกฺกมฺเมว เทวานํ เทวานุกาวั

ล่องเทวานุกาพของเทวดาทั้งหลายเสียหมด

อถ โข ภควา อุตฺตานํ อุตฺตานสิ

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเปล่งอุทานว่า

อญฺญาสิ วต โภ โกณฺทญฺโญ อญฺญาสิ วต โภ โกณฺทญฺโญติ

อิติหิํ อายสฺมโต โภณฺทญฺญสฺส

อญฺญาโกณฺทญฺโญ เตว นามํ อโหสีติ.

โกณทัญญะได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญ โกณทัญญะได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญ

เพราะเหตุนั้น นามว่า อัญญาโกณทัญญะนี้นั้นเทียว

ได้มีแล้วแก่พระผู้มีอายุโกณทัญญะ ด้วยประการฉะนี้แล

จบ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

บรรณานุกรม

- ภุมรา ตาละลักษณ์, ศจ.พญ. **รวมพระธรรมเทศนาและวิเคราะห์การเจริญสมถวิปัสสนา
กรรมฐานตามแนววิชาธรรมกาย**. กรุงเทพฯ: ศุภานิชการพิมพ์, 2532.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.
- พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), (ผู้เทศนา). **มรดกธรรมของหลวงพ่อดาวดึงส์ (พระ-
มงคลเทพมุนี)**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาคที่ 1 และ อรรถกถา เล่ม 6**.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. **พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่มที่ 5 ภาคที่ 2
เล่ม 31**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- _____. **พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 2 วิภังค์ ภาคที่ 2 และอรรถกถา เล่ม 78**. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: นานมี
บุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.
- วัดราชบพิธ. **สารัตถสมุจจัย อรรถกถาภาณวาร เล่ม 4**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984),
2532.
- สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ. **ฎีกาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรของเก่า**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน,
2530.